

Родослов Бранковића

Порекло породице Бранковић није баш најјасније, а као њени најстарији чланови спомињу се војвода Младен (од којег потичу Бранковићи) и брат му жупан Никола. Ко је њихов отац још увек се не зна, а по свој прилици тако ће и остати. У сваком случају ради се о веома старој и угледној породици која је још од краља Милутина изгледа била присутна на српском двору где је заузимала видно место, али никада није спадала у оне најјаче и најутицајније. Њихова баштина није била велика и састојала се из Дренице на Косову па се може на основу тога са сигурношћу рећи да њихов углед није ишао због величине или богатства поседа које су држали већ искључиво из дворских служби које су добијали. Припадали су пограничној властели којима је основно занимање био рат, а једини услов напретка непрекидна освајања ка југу. Прави њихов успон изгледа иде од времена владавине краља Стефана Дечанског (1321-1331.) јер се тада у 1323. години војвода Младен спомиње као господар Требиња и Драчевице које је добио од краља на управу, док му брат Никола у години 1329. има назив жупана и изгледа да као краљев службеник делује у северној Албанији. По свему судећи ове титуле су биле награда коју су добили од краља Дечанског због вероватних заслуга током његових борби за престо са полубратом Константином. Каква су била њихова касније деловања, не зна се, али су се вероватно и даље кретали у краљевој близини. Непосредно након 1326. године (када се последњи пут спомиње у једној повељи) војвода Младен је и умро, а наследио га је син Бранко од којег породица Бранковић и добија своје име Бранковића. Осим Бранка војвода Младен је оставио иза себе и ћерку по имену Ратославу (Ратиславу). Да је породица уживала велики углед, мада није била међу најмоћнијима у Србији, види се из тога што је војвода Младен ћерку Ратославу удао у моћну кућу Војновића и то за жупана Алтомана. Из овога брака родиће се каснији жупан Никола Алтомановић.

Од свога оца, војводе Младена, син Бранко је наследио управу Требињем, али и његово место поверљивог човека код краља Дечанског. У каснијем сукобу између краља Дечанског и сина му Душана по свему судећи Бранко је био на страни сина (Душана) јер га, након успешно окончане борбе за круну, краљ Душан награђује

намесништвом Охрида, али могуће и високом титулом севастократора (?).

Баш титула севастократора може да изазове најмање два питања. Најпре питање који је цар наградио Бранка титулом севастократора: цар Душан или цар Урош? И ово ће питање по свој прилици још дуго остати без задовољавајућег одговора, будући да се он (Бранко) као севастократор спомиње по први пут у једној повељи из 1365. године. Но то је за нашу причу ипак мање важно па се на томе не задржавамо.

Много је интересантније питање да ли се можда Бранко налазио у каквим родбинским везама са Немањићима о чему би могла да посведочи титула севастократора коју су Немањићи давали својим сродницима. Тако је Орбин за Вуковог сина (Бранковог унука) Ђурђа наводио да је *"потомак царске лозе"*, што само потврђује да су царска породица и Бранковићи били на неки начин породично повезани. Ако ова веза постоји онда је она вероватно преко неке принцезе из куће Немањића која се удала за некога из породице Бранковића. Касније повезивање Бранковића са Немањићима и то преко кнегиње Милице и њене ћерке Маре (која је била удата за Вука Бранковића) је већ сасвим разумљиво. *"Син великог жупана Немање Вукан, брат првовенчаног краља Стефана; овај Вукан, велики кнез, роди сина Дмитра жупана, у монаштву наречени Давид, који сазда цркву светог богојављења поред Лима у месту Бродареву. Овај пак роди синове и кћери; први син његов велики кнез Вратко. Вратко роди Вратислава. И Вратислав роди синове и кћери; прва њихова кћи кнегиња Милица у иначком лику наречена Евгенија монахиња. Ова роди синове и кћери. Први син њен Стефан. И би Стефан велики кнез, деспот Србљем и обема странама Подунавља господин. И прва кћи њена Мара, сестра великог Стефана. Ова роди три сина. Син њен први деспот Ђурађ".*

Вероватно да је сврха овога родослова била у томе да се покаже како је деспот Ђурађ Бранковић (син Вуков) заправо у сродству са *"светородним"* Немањићима те да и то на неки начин оправдава његову владавину Србијом. У том погледу нема никакве сумње да су Бранковићи заиста у вези са Немањићима, али питање је да ли та веза постоји још и од раније.

Не зна се за кога је севастократор Бранко био ожењен (можда за неку Немањићку принцезу?), али се зна да је имао три сина и једну ћерку. Најстарији син се звао Никола Радоња и од 1350. године био је ожењен са рођеном сестром моћних Мрњавчевића, Угљеше и Вукашина, која се звала Јелена. Са њом је имао и две ћерке, али доживљава трагедију пошто му жена и обе ћерке нагло умиру. Разочаран он се током 1364. године замонашио и сместио у Хиландару под именом монах Роман. Касније (1376.) је узео строжи монашки завет и постао великосхимник Герасим. За време свога боравка у Хиландару успео је Радоња да за свој манастир прибави многа имања и стога је често путовао. Током свога дугог живота одржавао је присне односе са царем Урошем, својим братом Вуком, кнезом Лазаром, а на крају и деспотом Стефаном Лазаревићем. Вероватно његов највећи успех је био у добијању манастира Св. Павла (1380.) који је у то доба био потпуно запуштен. Привучен легендом да се у томе манастиру некада подвизавао Павле

Ксиропотамски, човек који је први проповедао хришћанство међу Србима, Радоња се потрудио да га обнови. Манастир је утврђен, саграђене су ћелије и храм, а подигнути су и виногради у околини. Дуго након тога овај манастир су Бранковићи сматрали својим породичним. Ту, у манастиру Св. Павла, Радоња (Герасим) је и умро 3. децембра 1399. године.

Други севастократоров син се звао Гргур, а трећи и најмлађи син био је Вук (рођен пре 1345.). Осим ова три сина севастократор је оставио и ћерку Теодору (Војиславу) која се удала за Ђорђу Топију који је господарио Драчем.

У сваком случају ова породица се по мало чему могла разликовати од многих других сличних властеоских породица које су се кретале на двору и око њега. По својој снази била је мање више безначајна мада њено само порекло јесте старо и што је још важније веома поштовано (тим више ако су били у вези са Немањинима). Могуће је да би се историја Бранковића и заборавила те да би они потонули у анонимност да није дошло до уласка најмлађег сина севастократора Бранка, који се звао Вук, у породицу све моћнијег и агилнијег кнеза Лазара Хребелјановића. Наиме, негде око 1371. године Вук се жени са кнежевом ћерком која се звала Мара. Кнез Лазар је веома пажљиво одабрао мужа за своју ћерку, јер иако је Вук био прилично сиромашан видело се да се ради о човеку који вреди и који ће бити у стању да своју малу породичну баштину увећа. *"Мара је била удата за рашкога властелина Вука, сина Бранка Младенова, врло ваљаног ратника, мудрог човека и веома послушног према свом тасту Лазару,..."* (Мавро Орбин).

1. Вук Бранковић

Одмах након смрти цара Душана (1355.) долази до комешања у огромном Српском царству тако да су се управници новоосвојених Грчких области (царев полубрат Симеон, Теодор Асен) веома брзо отцепили од царства и почели сасвим независно да владају. То је отишло чак толико далеко да је Симеон, полубрат цара Душана, истакао своју кандидатуру за царску круну, чиме је покушао да истисне царевог сина Уроша. Међутим, остаци државе, а посебно старе српске земље, су на сабору у Скопљу (1357.) пружили подршку цару Урошу. Тиме су и Симеонове аспирације на царску круну одмах пропале. Каснији догађаји су показали да цар Урош није умео да задржи остатак оних земаља које су му биле верне тако да су моћни великаши постепено почели да отказују послушност и да се све више осамостаљују у односу на централну власт (првенствено цара). То је онај процес који се назвао формирање самосталних области односно појава обласних господара. У сваком погледу ту је највише предњачио кнез Војислав Војновић, али ни други ту нису много заостајали. Након нагле смрти кнез Војислава, у први план одједном избија моћна породица Мрњавчевића (Вукашин и Угљеша). Јачање Вукашина Мрњавчевића је за веома кратко време узело толиког маха да га је цар Урош на крају крунисао за краља (1365.) чиме је он (Вукашин) постао царев савладар. Некако од тог доба, вероватно под налетом оснажених Мрњавчевића, Бранковићи су морали да се повуку од Охрида ка косовској Дреници. По свему судећи севастократор Бранко је био већ мртав, а његови синови Гргур и Вук (Радоња је већ био у Хиландару), немајући

снаге да се супротставе морали су да одступе.

До тога времена и Лазар Хребелјановић (будући Вуков таст) је боравио на двору цара Уроша са безначајном дворском титулом, али од времена Вукашиновог крунисања он одлази са двора, и попут осталих почиње да формира своју област (од тада носи и титулу кнеза). У то време он око себе окупља све већи број властеле и почиње да ствара свој круг поверљивих и поузданих људи. То је време када је сигурно дошао и у ближе контакте са Бранковићима, а посебно Вуком којег је могао и да ближе упозна. Утисак је сигурно био повољан јер негде око 1371. године Вук се жени кнежевом ћерком Милицом, што њихов дотадањи политички и војни савез претвара у много поузданији политичко породични савез. Никада њихова сарадња није била помућена било чиме и они су *"у јединству и љубави побеђивали су непријатеље своје"* (Георгије Амартол). Но, још увек они су сувише слаби и стрепе од Мрњавчевића, а могуће је да су тада имали и неких војних сукоба са њима. У сваком случају један ненадан и трагичан догађај одједном им скида опасност од Мрњавчевића и отвара им нагло могућност за даљење јачање. То је била катастрофа српске војске на Марици (1371.) коју су водили Вукашин и Угљеша. Ова моћна армија бива од Турака тако страшно потучена да су до краја оба Мрњавчевића погинула. Катастрофа је била толика да се ни њихова тела нису касније могла пронаћи. *"Кад се Бог разгневи на хришћане западних страна, и подиже деспот Угљеша све српске и грчке војнике, и брата свога Вукашина краља, и многе друге велможе, око шездесет хиљада изабране војске, и пођоше у Маћедонију на изгнање Турака, не просудивши да нико није могућан насупрот стати божјему гневу. Њих, дакле, не изгнаше, него сами од њих бише убијени, и онде њихове кости падоше, и осташе непогребене, и велико мноштво од њих умре од оштра мача, неки бише одведени у ропство, а неки од њих, избегавши, и дођоше"* (Записи Исаије монаха).

Нестанак Мрњавчевића је искориштен за ширење територија и даље јачање кнеза Лазара и Вука Бранковића. *"Јер им је кнез Лазар узео Приштину и Ново Брдо, као и многа друга оближња места"* (Мавро Орбин). Но и ово јачање било је тек ограничено јер тада се испречио у то време најмоћнији српски великаш, жупан Никола Алтомановић. Са Вуком Бранковићем жупан Никола је био у блиској рођачкој вези јер је жупанова мати Ратослава била рођена сестра Вуковом оцу (севастократору Бранку), односно била је Вукова тетка. Но, ти рођачки односи нису помогли да се њихови међусобни односи изгледе па је током 1373. године удружена војска кнеза Лазара, Вука Бранковића, потпомогнута четатама које је послао босански бан Твртко и угарски краљ Лудвиг, напала на жупана и веома брзо га савладала. *"И тако пакосни Никола би заробљен са свом својом имовином"* (Мавро Орбин). Највећи део огромне територије коју је контролисао жупан, савезници (изузев краља Лудвига који није добио ништа) поделе између себе. Тиме је Вук Бранковић у власт добио највећи део Косова, што је касније још више увећао тиме када је од Балшића преотео Призрен и околину. Сада је Вук контролисао управо срж оних српских земаља које су биле у оквиру Немањића, практично средишњи део некадашње српске државе. Биле су то богате области са мноштвом

задужбина и других културних споменика.

Након свега овога апсолутно најмоћнији владар у Србији је био кнез Лазар, а што је потврђено нешто касније када је уз Вукову помоћ кнез преузео и области Радича Бранковића (Браничево). Могуће је да би даљње јачање кнежево до краја завршило и његовим крунисањем за српскога владара (мада је он то у својој суштини био) да се изненада није појавила турска опасност.

Појава Турака за кнеза није било никакво изненађење јер је он још од раније са њима имао сукоба. Најпре су његова властела Цреп и Витомир код Параћина зауставила један пљачкашки турски одред, а сам кнез је предводио војску када су Турци сузбијени код Топлица (1386.). Да Турци неће одустати видело се 1388. године када је Влатко Вуковић, војвода краља Твртка, код Билећа разбио једну јачу турску формацију. Но, ово су тек била проигравања за оно што је наилазило. У лето 1389. године једна велика турска војска вођена лично султаном Муратом и са његова два сина Бајазитом и Јакубом кренула је на Србију. Прве на удару налазиле су се земље Вука Бранковића на Косову и он одмах од кнеза затражи помоћ. У то време Вук је држао заиста велику област под контролом и она је обухватала Косово и Метохију, део Полимља и Санцака, и Скопље на југоистоку. Не оклевајући много кнез сакупи једну доста моћну армију потпомогнуту одредом босанског краља Твртка којег је предводио војвода Влатко Вуковић. На жалост изостала је помоћ Марка Мрњавчевића и браће Драгаша који су у то доба били Турски вазали и могуће је (не и сигурно) чак да су се они налазили у турској војсци (неки Драгашеви одреди сигурно). Други зет кнеза Лазара, Ђурађ Страцимировић, није помогао таста, али по свему судећи ни Турке већ је посматрао са стране шта се збива.

До судара двеју армија дошло је на Косову на дан 15. јуна 1389. године. *"И када је дошло до боја и настала битка, била је толика звека и јека да се тресло и место где се ово догађало. И толико се крви излило да се кроз изливену крв познавао и траг коњски, и би много мртвих без броја, и би ту и Амир, цар Персијски, убијен. А затим и овај дивни муж, свети кнез Лазар"* (Повесно слово о кнезу Лазару).

Ту на Косову погинули су кнез Лазар и цвет српског племства, али ни Турци нису добро прошли. Убијен је турски султан од непознатог српскога ратника за којег предање каже да је Милош Обилић. *"А овај да покаже верност, а уједно и храброст, нађе згодно време, устреми се ка самоме великом начелнику као да је пребеглица, и њему пут отворише. А када је био близу, изненада појури и зари мач у тога самога гордога и страшнога самодршца. А ту и сам паде од њих"* (Константин Филозоф). Султанова смрт је довела и до сукоба његових синова Јакуба (старијег сина) који је био престолонаследник и Бајазита. У суштини радило се борби око власти коју је спретни Бајазит вешто искористио тако што је успео Јакуба да ликвидира прије но што је овај уопште сазнао за султанову смрт. Сам резултат битке тога дана је остао нејасан јер су обе армије доживеле такав масакр да нико након крешева није знао ко је стварни победник. Турци су се, нешто због великих губитака, нешто због тога што је Бајазит морао да жури у Једрене не би ли

учврстио власт, одмах повукли. Оно што је касније, па и данас, посебно привлачило пажњу, а односи се на Вука Бранковића, јесте његово учешће у Косовској бици те легенда о томе како је он био тај који је издао кнеза Лазара, што је у крајњој линији довело до српскога пораза. Како је дошло до те легенде јесте прилично замршена прича која захтева много простора. Како ова наша прича о породици Бранковића нема потребе за таквим детаљним објашњењима то се нећемо упуштати у појединости о томе како је Вук "издао" кнеза, те у аргументе који говоре против тога већ само у најкрупнијим потезима ће се навести оно што је у том оквиру најинтересантније.

У времену непосредно пред битку свакако најјачи српски великаш био је кнез Лазар, а за њим одмах Вук Бранковић (изузимајући ту Балшиће). Предосећајући Турски напад кнез је још неколико година раније вршио припреме за надолазећи удар. Најјача узданица био је свакако Вук Бранковић, а до краја ће се показати да је он (Вук) био заправо једини који је из све снаге стао уз кнеза. Што се тиче самих припрема за битку са Турцима сигурно је да је Вук био најзаинтересованији од свих да се Турцима пружи отпор будући да су његове земље биле најугроженије и прве на удару. Коначно, на Косову којим је он владао, одржала се и одлучујућа битка. Вероватно да је и он могао, попут браће Драгаша и Марка Мрњавчевића да прихвати вазалске обавезе према Турцима и на тај начин да избегне све неприлике са њима. Међутим, он је одабрао пут оружаног отпора и са кнезом Лазарем организовао све оно што се у Србији могло дићи на оружје. Какво је његово учешће у бици може се сазнати из посредних турских извора, а изгледа највише од њиховог писца Нешрија. По њему на Косову је српску војску водио кнез Лазар који је заповедао центром војске, док је босански краљ водио лево крило (Нешри мисли на војводу Влатка Вуковића), а десним крилом је командовао Вук Бранковић. Уз Вука је и био један од његових синова, вероватно Гргур. Вуков део војске је изгледа био доста јак и састојао се од оклопника који су у самом почетку битке одмах разбили леву Турску страну (коју је водио Јакуб, старији син султана Мурата). Међутим, због тога што српска средина није издржала Турски притисак (након султанове смрти турски центар је преузео Бајазит), те након хватања кнеза Лазара и његове ликвидације, Вук Бранковић се повуче. Још увек нема ни помена, не само о Вуковој издаји, већ о издаји било којег велможе из окружења кнеза Лазара.

Мотив Вукове издаје појављује се тек у летописима из каснијег периода: *"цар Мурат је продро на Косово поље и на обалама реке Ситнице разбио и погубио српског кнеза Лазара, којег је издао Вук Бранковић, зет његов"* (Јаков Лукарић). Један од првих (ако не баш и први) који је оптужио Вука за издају био је Мавро Орбин и то негде крајем XVI века када је написао своје "Краљевство Словена". Његова је верзија веома разрађена и интересантна. По њему кнез Лазар је удао ћерку Мару за Вука Бранковића док је другу ћерку Вукосаву удао за Милоша Кобилића једног племића који је био одгојен на кнежевом двору. У једном моменту две сестре су се тако посвађале око мужева да је Мара (Вукова жена) ошамарила Вукосаву (Милошеву жену) и то је до краја довело до оружаног мегдана између Вука и Милоша. *"Између ове два сестре дошло је једном до свађе. Вукосава је, наиме, хвалила и претпостављала вредност свога мужа Вуку Бранковићу, а то је*

Вукову жену Мару јако увредило, па је ошамарила своју сестру. Кад је она то испричала своје мужу, он је сместа потражио Вука и сасуо на њега много увреда, те га позвао на мегдан, да се види је ли истина оно што је била казала његова жена Вукосава" (Мавро Орбин).

У том двобоју Вук је прошао јако лоше и Милош га је збацио са коња, а потом наставио да и даље удара. Само околни племићи који су овај двобој посматрали успели су Вука да спасу даљњег понижења. Кнез Лазар је покушао да измири завађене зетове, али у томе успева тек привидно. Непосредно пред битку на Косову искористио је Вук прилику да се освети и да лажно оптужи кнезу Милоша како овај тобож спрема некакву издају. *"Пошто је тада Лазар имао ударити на Турке, његов зет Вук га је упозорио да пази на Милоша, јер треба да зна да он у тајности шурује с Турцима како би га издао"* (Мавро Орбин). У време чувене вечере код кнеза док су се дизале здравице пребаци кнез Милошу за наводну издају желећи да види како ће овај да реагује. Милош се није дао збунити већ одговори: *"Није сада време, кнеже и господару мој Лазаре, да се препиремо, јер је непријатељ већ у бојном реду. Сутра ујутро показаћу делом да је мој тужитељ клеветник и лажов и да сам ја увек био веран своје господару"* (Мавро Орбин).

Сутрадан пре почетка битке одјаше Милош до Турака и успе да превари стражу која је окружила султана те га ова пусти код њега. Пришавши султану Милош се сагнуо, тобож желећи да му пољуби руку, и изненада извади нож те га зарије султану у трбух. Ипак није успео да побегне па га Турци ту и убију. Оваква погибија султана пре него што је битка и почела добро је заплашила све оне паше које су окруживале султана, тако да они одлуче да све ово сакрију од војске да не би дошло до какве панике. За то време у српском логору је настала узбуна јер су приметили да нема Милоша па је изгледало као да се Вукова оптужба о Милошевој издаји показала истинитом. То је у доброј мери изазвало страх па је било чак предлога и за предају. *"Пошто је, дакле, Милош на поменути начин побегао и вест се проширила у хришћанском табору, не знајући још увек шта се десило с Турчином, неки заповедници се почеше бојати за исход ствари и говорити да не виде могућности за спасење. Они су наговарали остале да би најбоље било избећи борбу и положити оружје, те се покорити непријатељу"* (Мавро Орбин). Ову могућу панику у српским редовима успео је да спречи кнез Лазар једним ретко лепим говором који је подигао већ клонуле духове. Сам ток битке је у самом почетку ишао у потпуну српску корист, али док је кнез мењао коња изгуби га војска из вида и одједном сви помисле да је он погинуо. Тога момента почне паника и опште расуло које касније ни кнез није могао да заустави. Стога је био присиљен и сам да потражи спас у бекству, али му коњ упадне у неку рупу где га Турци касније нађу и заробе. Нешто касније у турском логору кнеза Турци и убију тако што му одсеку главу.

У каснијем тексту Орбин наводи да је из Србије пало много угледне властеле током ове битке, али да није погинуо босански војвода Влатко Вуковић који се са добро десеткованом војском успео извући. Извукао се и Вук Бранковић са већином својих људи, али не зато што је имао срећу већ због тога што је још од раније имао такав

договор са султаном Муратом. *"Међутим, зет кнеза Лазара Вук Бранковић спасао се готово са свим својим људима, пошто је (како неки кажу) имао тајне преговоре с Муратом да изда (како је и учинио) свога таста да би се докопао његове државе"* (Мавро Орбин). Читајући Орбинов текст видљиво је да он није баш категоричан када тврди да је Вук издао на Косову, а уз то он се и ограђује када наводи могућу Вукову издају: *"како неки кажу"*. Но, то је било сасвим довољно да се појаве много разрађеније (и фантастичније) верзије о Вуковој издаји попут оне у Тронушком родослову или Причи о боју Косовском. Некако излази да што су списи били касније писани имали су више детаља о издаји.

Најстарији српски летопис који спомиње Вукову издају јесте онај из почетка XVII века који каже: *"Године 6897. (1389), праведним судом божјим, српске велможе почеше често бивати несрећни. Исте године, 1. јануара, било је помрачење сунца, а у пролеће удари на Србију Омар Амурат, син Орханов, и поче битку с Лазаром, и погибе ту Амурат од српског мача, убијен од Милоша. Владео је Амурат 60 година, а после њега син Бајазит, који је почео рат с кнезом Лазаром. Војводе пак, изневеривши кнеза, побегоше, Вук Бранковић и други."* Сви записи који се односе на битку, а писани су непосредно након ње, уопште не спомињу било какву издају, а понајмање Вукову. Сама издаја која би дошла са његове стране не би имало никакве логике јер он за тако нешто није имао било каквога разлога, а то ће се нарочито видети из каснијег развоја догађаја када је Вук био скоро једини који није хтео да призна пораз на Косову и стога се и даље оружаном одупирао Турцима. Чини се да је једини грех Вуков био у томе што није и он погинуо на Косову.

Недуго након Косовске битке Бајазит је морао да жури у Једрене не би ли тамо учврстио власт јер је било много оних који нису одобравали то што је он ликвидирао Јакуба. За то време у Србији се поставило питање ко ће бити наследник кнеза Лазара. У то време кнежеви синови, Стефан и Вук, били су малолетни и нису могли никако да наследе његово место. С друге стране, било је сасвим неоубичајено да власт врши кнегиња Милица и да је синовима преда онда када они постану пунолетни. Стога је било сасвим за очекивати да се за новог вођу у Србији истури њен најмоћнији великаш, а то је био тада Вук Бранковић. Слично је мислио и Угарски краљ када је само три недеље након Косовске битке послао свога моћног великаша Николу Горјанског код Вука Бранковића на преговоре. Било је очигледно да Угари сматрају Вука за новог владара у Србији. Садржај ових преговора се не зна, али се може претпоставити да је угарски краљ желео да Србију задржи као вазала и да се тада о томе разговарало. Очигледно да су угари мислили да је власт над Србијом смрћу кнеза Лазара исклизнула из ове породице. Можда је и упад Угара у Србију у јесен 1389. године био у вези са овим преговорима. Ипак, кнегиња Милица се на крају показала као много спретнија но што је то тада можда изгледало Угарима и Вуку. Осетивши да би је Вук уз помоћ Угара могао надјачати и узети јој власт у Србији, она је ступила у контакт са Турцима и успела да са њима оствари споразум. Током 1390. године уз помоћ турских одреда Угари су истиснути из Србије. Баш те године (1390.) била је одлучена ова краткотрајна неизвесност око тога ко ће владати Србијом и то у потпуну корист куће Лазаревића.

Нема вести о томе да ли је Вук учествовао у борбама удружених турских одреда и оних које је скупила кнегиња Милица, али од тада је и његов политички правац сасвим другачији од онога који су наметали из куће Лазаревића. Његова идеја је била да се Турцима пружа отпор и није пристајао на било какве преговоре. Своју политику отпора према Турцима доследно је спроводио све до 1392. године када је коначно и он морао да попусти пред њиховим сталним нападима. Пристао је да буде турски вазал те да, осим плаћања данка, даје Турцима и помоћне војне одреде. Ипак, своје вазалне обавезе испуњавао је и више него траљаво тако да није познато да је осим плаћања новчаног данка и једну другу обавезу (поготово ону са слањем војних одреда) извршавао. Његов отпор је постао потпуно отворен онда када је дочуо да се на Турке припрема једна крсташка војска удружене Европе коју води угарски краљ Жигмунд. У томе моменту је изгледало као да се његова политика пружања оружаног отпора Турцима показује као исправна. Крсташки су имали тек почетног успеха, али код Никопоља (25. септембар 1396. године) доживљавају тежак пораз. У турској војсци се нарочито истакао војни одред који је, као вазал, водио кнез Стефан Лазаревић и чија је интервенција изгледа већ изгубљену битку за Турке преокренула у њихову корист. Након битке одлучио је султан Бајазит да се обрачуна са непослушним вазалима, а на првом месту са Вуком Бранковићем. На неки начин је успео да ухвати Вука и да га баци у тамницу у којој је Вук и умро дана 6. октобра 1397. године.

Тако је на трагичан начин завршио овај некада тако моћан српски великаш који до краја свога живота није одустајао од оружаног отпора према Турцима. Сувише поносан да се пред Турцима савија и да им буде вазал радије је изабрао смрт неголи понижење. Ако је према икоме национална историја била неправедна онда је то управо овај случај. Патриотски настројен Вук Бранковић је проглашен издајником, док су много помирљивији Лазаревићи заузели оно место у историји које је у суштини требало да припадне Вуку. Ми данас знамо да је онај политички правац који је заступао Вук Бранковић и који се састојао из оружаног отпора према Турцима био у својој суштини нереалан, али на крају ипак поштен. С друге стране, породица Лазаревић изгледа да је више била заинтересована како да власт над Србијом задржи у својој кући и то је управо разлог због чега су они пристали да онако тесно сарађују са султаном Бајазитом. Истина је да се овакав њихов политички правац до краја показао као правилнији од онога који је заступао Вук, али томе је више допринео след догађаја неголи нечија намера.

2. Сукоб Бранковића и Лазаревића

Након Вуковог заробљавања настали су црни дани за његову породицу. Највећи део земаља Бранковића добила је породица Лазаревића, а највише због изузетних услуга које је Стефан Лазаревић пружио султану Бајазиту: *"на је он одузео земљу Вуку Бранковићу и предао је његовим шурацима, синовима кнеза Лазара, рушећи уједно градове и тврђаве које је Вук држао у Рашкој. Његовој пак жени Мари и његовим синовима, тј. Гргуру, Ђурђу и Лазару, било је одвојено толико земље да су могли некако живети"* (Мавро Орбин). Сасвим разумљиво да је то изазвало мржњу између ове две породице, а овај потез Лазаревића према Бранковићима не може се

ни на који начин оправдати. Осиромашени и разбаштињени Бранковићи сада су били у потпуности потчињени Лазаревићима и Турцима. Ипак нису се предавали и упорно су уз помоћ злата које је Вук Бранковић још раније склонио у Дубровник покушавали да на турском двору за себе изборе поврат барем дела оних земаља које је уживао њихов отац. Уз вероватну помоћ мита у тој својој намери они су делимично и успели тако да почетком 1402. године Бајазит им враћа један део земаља. За узврат, они му се обавезују на вазалство, а најважнија обавеза је била да Бајазиту у војним походима доводе помоћне војне одреде. *"Кад је његова жена Мара повратила његову државу (како је речено), почела је да шаље своје синове с војском у службу Турчину, задржавајући увек код себе најмлађег ради управљања државом"* (Мавро Орбин).

Веома брзо им се указала прилика да Турцима покажу своју послушност и у лето 1402. године они помажу Турке у великој и судбоносној бици код Ангоре. Ту, код Ангоре, сударили су се два моћна владара, турски Бајазит и монголски Тимур Ленка. У турској војсци били су одреди кнеза Стефана Лазаревића и одреди које су довели Гргур и Ђурађ Бранковић. Турци су били разбијени у потпуности, а Бајазит заробљен.

Након битке српски одреди су се из Мале Азије постепено пребацивали у Европу. Одредиште и Лазаревића и Бранковића је било исто: Цариград. У тај град је први стигао кнез Стефан Лазаревић са братом Вуком, док се Ђурађ Бранковић задржао будући да је морао да ослобађа из заробљеништва свога брата Гргура које су Монголи заробили након битке: *"после Бајазитова пораза сви побегоше у Цариград, изузев Гргура, кога су Татари били заробили, али се после откупио"* (Мавро Орбин). Кнез Стефан Лазаревић је након битке код Ангоре јасно видео да ће сав онај систем вазала које је Бајазит створио, одмах распасти и да ће већина покушати да се ослободи турског јарма. Осим тога било је сасвим извесно и да ће сада почети међусобна борба Бајазитових синова за султански престо. Сјајан дочек у Цариграду му је таква размишљања само потврдио, а титула деспота коју је добио од цара Јована сигурно му је пријала сујети. Тек касније ће увидети да му та титула, изузев неког престижа, у суштини ништа опипљивије не доноси. *"Тада доби и деспотско достојанство од благочастивога цара Јована"* (Константин Филозоф). Осим свега тога деспот се верио за Јелену, ћерку Франческа II Гатилузија који је био господар Лезбоса.

Док се све то дешавало у Цариград је изненада стигао и Ђурађ Бранковић, а могуће да је са њиме био и брат Гргур (наравно под условом да је у то време већ успео да се избави из заробљеништва, што није сигурно). Иако ни Ђурађ није био наиван мора да се силно изненадио када је видео шта је кнез Стефан Лазаревић за тако кратко време успео да уради. Од некада најагилнијег турског вазала постао је одједном њихов противник, а осим тога добио је титулу деспота и византијску принцезу за жену. Могуће да је Ђурађ очекивао да ће након Бајазитове пропасти под Ангором сада успети да се у потпуности истргне испод њихове власт, али и испод власти коју су у Србији тада над њима вршили припадници породице Лазаревић. Но, сада је то све падало у воду. Кнез Стефан је опет успео да се

наметне као вођа, овај пут на западним дворовима, што Ђурађу тада сигурно никако није одговарало. Овај пут су Лазаревићи нагињали удруженој хришћанској борби против Турака, док је Ђурађ желео да остане уз Турке. Сада је код њега дошао до изражаја себични моменат, док је кнез Стефан ипак био далековидији. Међу њима је сигурно дошло до некаквих расправа, а онда и до свађе. Ђурађ је нагињао Турцима док је деспот Стефан сада имао нови политички правац који Бранковићи нису желели да следе.

Све то је сада очигледно само увод у нове сукобе, овај пут отворено оружане, а предност ће имати онај који први дође у Србију и за себе придобије што више присталица. Желећи да Ђурађа спречи да се врати у Србију прије њега, деспот Стефан је успео да наговори Византинце да Ђурађа под неком оптужбом баце у тамницу. *"Док су се они, налазили у Цариграду, Ђурађ Бранковић је на захтев својих ујака Стефана и Вука био бачен у тамницу, јер су они међусобно били непријатељи"* (Мавро Орбин).

Иако је добио почетну предност, деспот Стефан је није успео да искористи јер је желео да упозна своју будућу жену која се налазила на Лезбосу. На овом чаробном острву задржао се таман толико колико је било потребно Ђурђу Бранковићу да се ослободи из тамнице и да пожури код новог султана Сулејмана. Увек опрезни деспот се очигледно није надао да ће Ђурађ успети да се тако брзо ослободи заточеништва тим више што је оставио једног свог "поверљивог" човека да га чува. Међутим уз неко обећање Ђурађ је успео да тог "поверљивог" властелина убеди да га овај пусти на слободу. *"Деспот га је тамо био поверио неком свом властелину који га је, привучен, можда, каквим великим обећањем, ослободио, пронашавши кључеве тамнице"* (Мавро Орбин).

Одмах након бекства из тамнице Ђурађ се упутио ка султану Сулејману који је владао европским делом турске државе. Чим је чуо за одметање деспота Стефана, султан Сулејман је веома лепо дочекао Ђурђа и већ постојећим Ђурђевим одредима придружио своје. *"Кад је Ђурађ дошао турском цару, овај га је лепо примио и одмах му дао да обуче своје владарско одело, те га даровао многим лепим стварима. Између осталог даровао му своје оружје у знак велике љубави и поверења које је имао у њега. Затим му је дао своју војску, чијим је једним делом командовао Ђурађ, а другим турски заповедници"* (Мавро Орбин). План је био да се Лазаревићи истисну из Србије, а да се на њихово место, али само као турски вазали, успоставе Бранковићи. Ускоро су тако сакупљене снаге закрчиле деспоту све улазе у Србију. Чим је то дочуо, деспот је кренуо са Лезбоса и дошао код свога зета Ђурђа Страцимировића Балшића, господара Зете. Од њега је добио нешто војске, а успео је да дојави и мајци, кнегињи Милици, да и она сакупља војску. Истовремено и Мара Бранковић је такође сакупљала војне снаге не би ли помогла својим синовима. Саблажњиви сукоб две највеће племићке породице у Србији улазио је у своју трагичну фазу.

Судар двеју војски десио се на Косову дана 21. новембра 1402. године. Деспот Стефан је своју војску поделио на два дела, једним је управљао он, а другим делом

његов брат Вук. Његов део војске се сударио са Турцима и страшно их разбио, док је она војска коју је водио његов брат Вук имала битку са Ђурђевој војском и ту била поражена. *"А млађи брат његов пође да удари на свога нећака (Ђурђа Бранковића), кога (Вука) хришћанска војска разбивши гоњаше"* (Константин Филозоф). Већ у овим биткама Ђурађ Бранковић се исказао као способан војсковођа и човек са великим посебним квалитетом. Могуће да је баш то и био разлог због чега му Турци и поред свега нису много веровали, па је султан задужио да један војсковођа посебно мотри на њега. *"А са Ђурђем, нећаком његовим, који је после био деспот свој српској земљи, беше и неки исмаиљћански велики војсковођа ради надзиравања његове (Ђурђево) верности цару"* (Константин Филозоф). Баш тај пораз Вукових снага имао је каснијих битних последица. Најпре у томе да деспот није могао да своју победу искористи у потпуности него се до краја морао повући пред Ђурђем у утврђено Ново Брдо. *"Стефан се због тога веома престашио и сместа скренуо према Новом Брду, а одатле продужио у своју земљу, ..."* (Мавро Орбин). Касније се због пораза у бици са Ђурђем деспот веома наљутио на свога брата Вука и након тешких примедби на свој рачун, увређени Вук Лазаревић је напустио брата и отишао Турцима.

Сада је рат између две породице беснео, а највећу цену је плаћало становништво јер су разуларени војници једне и друге стране палили и уништавали све оно чега су се могли домоћи. Иницијативу је у самоме почетку имао Ђурађ: *"чији му је велики део Ђурађ заузео после кратког времена"*, али је веома брзо успео деспот да уз помоћ угарских одреда врати Бранковићима мило за драго. *"Али ни деспот, са своје стране, није пропустио да му се за то делимично не освети. Ушавши, наиме, с Угрима у Ђурђево земљу, тешко је опустоши. И тако је Рашка за неко време била изложена многим разарањима"* (Мавро Орбин).

Током 1403. или 1404. године деспот Стефан је ушао и у вазалне односе са угарским краљем Жигмундом чиме је још више ојачавао свој положај у Србији јер је добио Мачву, Београд, Голубац и још нека имања по Угарској. Видевши да је присутност Турака на Балкану реалност са којом мора живети деспот је током 1404. године успео да се измири и са султаном Сулејманом. То је аутоматски значило и прекид сукоба са Бранковићима, али горак укус заваде између две породице је остао и надаље. Ипак, деспот је уживао посебан положај код Турака и није им био вазал у оном класичном смислу.

За то време, Бранковићи су и надаље били турски вазали и били у потпуности зависни од султановог расположења. Вазалне обавезе су извршавали на време, али све то је било повезано и са многим понижењима. Изгледа да је посебно била тешка обавеза одлажења на двор султану и која је заправо значила признавање турске власти, а осим сталног понижења она је била скопчана и са посебним опасностима. Никада Мара Бранковић није могла бити сигурна да ли ће јој се синови вратити живи из таквих посета султану. Тако је 1406. године могла да види како се из редовне посете султану вратио само Ђурађ док је Гргур остао. Шта је био разлог његовог задржавања, не зна се, али вероватно да је требао да послужи као талац. Султан је или посумњао у верност породице Бранковић или су биле у питању неке

сплетке Лазаревића. Како је Гргур био најстарији међу мушким члановима породице Бранковић то се он сматрао и старешином ове породице. То је и био разлог зашто је баш он задржан код султана. Неспоразуми са Турцима су веома брзо изглађени тако да се Гргур ускоро могао вратити у Србију. Међутим, ово талаштво, ма колико било кратко оставило је на њега веома тежак утисак и то је био разлог зашто се недуго потом замонашио.

Односи између Бранковића и Лазаревића се нису ни у ком погледу смирили, али отворених сукоба није било све до 1408. године када је у кући Лазаревића дошло до раздора. Незадовољан тиме што деспот Стефан постепено узима власт у своје руке, а желећи да и сам добије удела у власти побунио се Вук Лазаревић. Уз помоћ Турака ударио је Вук на деспота, а Бранковићи су му се придружили. *"Због тога је Вук, добивши од Турчина војску од око тридесет хиљада бораца под заповедништвом Авраноза, у пратњи Бурђа Вуковића дошао у Рашку, месеца марта 1409. године и пуних шест месеци остао у Рашкој, пустошећи и пленећи она места која му се нису хтела предати"* (Мавро Орбин). Колико је ово ратовање на страни било воља Бранковића, а колико само вршење вазалних обавеза према Турцима остаје да се размишља. Ипак, без обзира на све не може се отети утиску да су се они на тај начин помало и светили деспоту за сва она понижења и поразе које су у прошлим годинама имали од њега.

Слабији од својих нападача деспот је веома брзо морао да се повуче у утврђени Београд и да до краја пристане на оне услове које је Вук поставио. Србија је подељена тако да је јужни део држао Вук, док је северни део са Београдом остао деспоту. Сада је султан имао у Србији два вазала и то Вука Лазаревића и кућу Бранковића. *"Отада брат његов Вук са одељеном му облашћу и благороднима који су с њиме служаше Сулејману са сестрићима својима; и они су такође држали отачаску своју земљу. А деспот се пресели у одељени му део"* (Константин Филозоф).

Но, ти су се вазали показали као веома несигурни када је током 1410. године из Мале Азије са војском у Европу прешао још један Бајазитов син, рођени брат султана Сулејмана, који се звао Муса. Сада се борба за место султана, која се до тога момента водила углавном у Малој Азији, нагло пренела и у Европу. Муса је веома брзо и спретно успео да на своју страну привуче мноштво Сулејманових вазала. Међу њима је свакако најкрупнији и најзначајнији био деспот Стефан Лазаревић који Сулејману није могао заборавити све оне пакости које је од њега трпео, а нарочито то што је оружано помагао Вука. Изненађује то што су на Мусину страну без размишљања прешли Вук Лазаревић и Бранковићи, тим више што су они (нарочито Вук) Сулејману дуговали много тога. Једино логично објашњење би било у њиховом покушају да су желели да за себе обезбеде независност, односно желели су да се отресе вазалних обавеза наивно мислећи да ће им то Муса, као нови султан, допустити.

Да је Муса грубијан и веома непоуздан у својим обећањима могли су уверити веома брзо. Стога не изненађује то што је, увек до тада превртљив, Вук Лазаревић

отпочео да контактира са султаном Сулејманом желећи да се врати у његов табор. На неки начин је Муса то открио и одмах пожелео да ликвидира Вука, међутим интервенција деспота Стефана га је у томе зауставила. Чувши шта се дешава, преплашен, Вук није оклевао да из Мусиног табора што прије пребегне код Сулејмана, а ускоро су га следили и Бранковићи којима је, могуће, претила иста опасност као и Вуку.

Ускоро је између двојице претендента за султански престо, Мусе и Сулејмана, код Цариграда дана 15. јуна 1410. године дошло до битке. Мусина војска је распршена, али он сам је успео да умакне. Деспот Стефан се веома добро борио на Мусиној страни, али пораз је био неизбежан. Као и након Никопољске битке (1396.) деспот Стефан је свратио у Цариград где је опет срдечно примљен. За то време, победник под Цариградом, султан Сулејман је у Србију послао Вука Лазаревића и Лазара Бранковића, да предухитре деспота и да у деспотовом делу Србије, док се он налази у Цариграду, преузму власт. Међутим, обојица, Вук Лазаревић и Лазар Бранковић имали су несрећу да на свом путу налете на остатке Мусиних јединица и да буду од њих заробљени: *"и сазнавши да је Сулејман послао напред поменутога Вука да претекне свога брата (Стефана) међу Србима и да узме земљу, посла неког војводу по имену Алиаз, .."* (Константин Филозоф). Након кратког отпора Вук и Лазар буду заробљени и сместа их одведу код Мусе.

Иако је био страшно љут на Вука Лазаревића због његовог издајства, Муса се ипак у самој почетку колебао да ли да га ликвидира. Изгледа да је мислио да ће га успети искористити као гласника за придобијање Ђурђа Бранковића који се такође налазио код Сулејмана. Међутим, таквој његовој идеји супротставио се један од његових војсковођа оптужујући Вука да је он искључиви кривац за пораз под Цариградом. *"А један од оних који су били са Мусом повика: Да није овај побегао у Цариград, битка (са Сулејманом) и победа свакако би била наша. Зато треба таквога склонити"* (Константин Филозоф). Муси је то било сасвим довољно да се разјари и да нареди да се Вук сместа посече. Тако је завршио Вук Лазаревић, а Лазара Бранковића је чекала слична судбина, али нешто касније.

Муса је изгледа био убеђен да ће успети да Ђурђа Бранковића привуче на своју страну тако што ће му припретити да ће му у противном убити брата Лазара. *"То је учинио у нади да ће на тај начин привући на своју страну Лазарева брата Ђурђа, који се је тада налазио код Мусломана "* (Мавро Орбин). Колико је то размишљање било реално тешко је рећи јер Муса није добио прилику да свој план изведе до краја. Ускоро је дошло до нове битке између Мусиних и Сулејманових снага у којој је Муса опет био поражен. Видевши да је пораз неизбежан Муса нареди да се за освету посече и Лазар Бранковић (11. јул 1410. година). *"Стога, кад се исте године одиграла друга битка између ова два брата пред градом Једреном, Мусломан је поново поразио Мусу, па је овај наредио да се без икаква одлагања одрубви глава и Лазару, што је било и извршено"* (Мавро Орбин).

Након битке, док су Сулејманови и Ђурђеви војници базали по разбојишту пљачкајући мртве, наиђу и на Лазарев леш. *"Када је било после битке, нађоше они,*

који су мртве пљачкали, младића, и по свему познаше најблагодостивијега Лазара; и јавише љубљеном брату његову (Ђурђу)" (Константин Филозоф). Лазарева смрт је дубоко потресла Ђурђа, барем тако каже биограф, мада је он по свему судећи тако нешто и очекивао онога момента када је одбио да пређе на Мусину страну. Своју жалост за братом Ђурађ је ублажио на помало чудан, али и дивљачки начин, тако што је добио дозволу од Сулејмана да освојени Пловдив спали и становнике побије. *"Подигавши се, Сулејман иђаше и дошавши у Филипов град, даде одобрење брату своме да га запали (због поступка према Вуку), а убице (Вукове) су у гору побегле и на разне начине се уклониле, а неки (беху) и убијени"* (Константин Филозоф). Тако је у кући остао само Ђурађ као једини преживели син Вука Бранковића.

Рат између Мусе и Сулејмана се изненада завршио фебруара 1411. године када је неопрезни Сулејман био изненада ухваћен од Мусиних људи. Неопрезан, Сулејман се страшно запио, што су искористили Мусини људи и живог га ухватили. Имајући омраженог Мусу у рукама нису много оклевали, већ га одмах задаве: *"самога (Сулејмана) ухватише и удавише и донесоше га у Адријанов град. А дође овде и сам Муса"* (Константин Филозоф). Но, то још увек није значило да је битка за престо султана завршена. Изненада се као нови кандидат за султана појављује Сулејманов син Орхан којег је до тада чувала Византија. Након Сулејманове смрти ово несретно дете истуре као новог султана, али Муса га ускоро опколи у граду Селимврији.

Како је Муса био сада нови султан на европском делу Турске државе, то је Ђурађ Бранковић сада постао његов вазал. У оквиру тога Ђурађ је сада са својим одредима помагао Муси па се стога нашао и међу опсађивачима Селимврије (јесен 1411. године). Било би интересно знати како се односио према Муси знајући да је управо он (Муса) био тај који је наредио да му се смакне брат Лазар. Што се тиче Мусе, он никако није веровао Ђурђу јер се добро сећао његових ратних подвига док је још служио Сулејману. Осим тога, како је он био тај који је наредио да се убије Лазар, мора да му није било ни мало пријатно бити у Ђурђевој близини. С друге стране и односи са деспотом Стефаном су се почели постепено затезати. Све то је већ потпуно избезумљеном Муси давало још већу дозу неурачунљивости и опреза. По свему судећи и самоме Ђурђу Бранковићу је досадило да непрестано ратује за рачун Турака и да од њих доживљава стална понижења. Осим тога знао је да му Муса не верује и да ће кад-тад покушати да га ликвидира, а он није имао где да одступи јер га је и деспот прогонио. *"Ђурађ се бојаше да не буде гоњен са обе стране"* (Константин Филозоф). То је био изгледа један од основних разлога да тајно пошаље гласника у Србију својој мајци Мари Бранковић и да је замоли да ступи у контакт са деспотом Стефаном те да постигне помирење. *"Раније (се) беше обратио (Ђурађ) својој матери да се измири са (деспотом) Стефаном и да утврде да живе како приличи благочастивима"* (Константин Филозоф).

Мара Бранковић је урадила онако како је Ђурађ тражио и ступила у контакт са деспотом. Овај се није много размишљао и одмах пристане на помирење, чак штавише одлучи да Ђурђа усини. Како деспот није имао деце то је аутоматски значило да ће Ђурађ и његови потомци бити деспотови наследници. *"А деспот га*

прими као отац сина многожељеног " (Константин Филозоф). Ово је можда један од најбољих деспотових политичких потеза, јер успео је у себи да потисне у заборав све оне силне неприлике које је имао од Бранковића, а посебно од Ђурђа. Са Ђурђем је већ била другачија ситуација. Он је био присиљен на помирење јер више није имао куда. Нико му више није веровао, а претила је опасност и да га Муса убије. Могуће да у првом моменту када је тражио помирење он и није био у потпуности искрен, а да му је ово помирење требало да послужи само зато да отклони од себе најнепосреднију опасност. Можда он није ни веровао деспоту, међутим видевши са каквом је усрдношћу деспот прихватио ово помирење и чак га прогласио својим *"сином"*, што ће рећи наследником, Ђурађ је, као веома частан човек, искрено прихватио ово помирење и до краја деспотовог живота био му потпуно веран. У сваком случају овим је прекинуто дугогодишње непријатељство између две последње преостале две велике племићке куће у Србији. Но, то је тек било на речима, требало је сада све то и спровести јер Ђурађ се још увек налазио у Мусиној војсци која је опседала Селимврију.

Ђурађ је чекао повољну прилику да се извуче из турског логора, али док је он стрпљиво ишчекивао, Муса је однекуда сазнао за Ђурђеве преговоре са деспотом. Зато одмах одлучи да га ликвидира. Најпре је покушао са отровом па је тако Ђурђу отровао вечеру. Ђурађ је отров појео, али је на време сазнао о чему се ради па је одмах употребио и противотров који је стално носио са собом. Очигледно да Турцима није ништа веровао и да је био спреман на све њихове потезе. Међутим, иако је противотров попио на време, морао је једно време да одболује. *"А Ђурађ, имајући лек против отрова, не умре (него) само пострада од болести"* (Константин Филозоф).

Сада је и Муси досадило да тактизира са Ђурђем и да чека повољну прилику да га потајно убије. Стога одлучи да то уради сасвим отворено. Међутим, Ђурађ је од једног од својих доушника сазнао да Муса спрема да га убије и стога одлучи да бежи из турског логора. *"Он (Ђурађ) се, дакле, под Силивријом лечаше (од отрова), где му дође (неко) кога љубљаше као да иде да напада град; а (неки) пролазећи дадоше (Ђурђу) знак да ако се ове вечери овде нађе биће преда смрти"* (Константин Филозоф). Како се из логора није могло изаћи непримећено, то Ђурађ смисли лукавство. Под изговором да припремају напад на градске зидине, његови војници заузму бојни поредак и крену у тобожњи напад на град. Градска посада у Селимврији је знала за овај план па је стога уместо да на Ђурђеве ратнике испалује стреле, овима отворила капије и пустила их у град на челу са Ђурђем. Ипак, како није било времена да се сви обавесте то је доста Ђурђевих људи остало код Турака и ти су касније били немилосрдно побијени. *"Затим, сам усевши на коња, даде овај знак, устреми се у град, а са својим пуком спасе се од горке смрти. А неке од оних који нису знали тајну (да треба пребећи у град) и који су остали, ухватише и заклаше"* (Константин Филозоф).

Овим је Ђурађ успео да се ишчупа из непосредне опасности за живот, али из опкољене Селимврије није могао да мрдне. Требало је сада наћи начин и изаћи непримећен из града и некако доћи до Србије. Како није могао одмах да крене ка

Србији Ђурађ је почео поступно да остварује своју намеру. Једним млетачким бродом се најпре пребацио са својим људима до Солуна (1412.). У то време у борбу за место султана умешао се још један Бајазитов син, Мехмед, који је из Мале Азије прешао у Европу. Иако се први покушај (крајем 1411.) завршио мање-више неуспешно Мехмед није имао намеру да одустане, тим више што му је деспот Стефан пружао пуну подршку. За освету што је пружио Мехмеду подршку, Муса је почетком 1412. године провалио у деспотове земље и успео и Ново Брдо да опколи, али не и да га заузме. Видевши да у Србији не може више ништа учинити, Муса бане под Солун где се налазио Ђурађ Бранковић који је већ неколико пута покушавао да се извуче из опкољеног града, али у томе није никако успевао.

Било је јасно да се из Солуна не може извући са великом пратњом већ тек са малим бројем пратилаца. Да би се преварио Муса одлучи се да једна већа група крене не би ли привукла на себе пажњу, док ће Ђурађ само са пет пратилаца лакше да се провуче: *"и савет учинише да сви благородни заједно иду, (јер) на њих (ће) мишљаху, (непријатељи) гледати и мислити (да је) господин (Ђурађ) с њима заједно. А он (Ђурађ), оделивши се од ових, иђаше гором избравши неку стазу која је била стрма"* (Константин Филозоф). Када је варка успела и када је започело путовање десило се мноштво перипетија које сликовито описује Константин Филозоф. *"А (Ђурађ) сам са петорицом, после многог тешког обилажења, дође неке ноћи у село које је пронашао, и уђе ка неким благочастивим хришћанима, казујући да је он један од његових благородних. А они га крише у амбару. Остали остадоше у шуми са коњима. А Исмаиљани мишљаху да је он са пуком ушао у град, у коме се велики плач од благородних започињаше. А када је дошла идућа ноћ, устадоше и одоше. А препознаде га (једна) жена и са радошћу га храњаше"* (Константин Филозоф).

Коначно након свих неприлика стигао је након дугог времена одсуствовања Ђурађ Бранковић у Србију. Деспот Стефан Лазаревић га је дочекао толико срдечно и искрено радосно да је то код Ђурђа распршило и последње сумње у његову искреност. *"А када је дошао у своје отачаство изванредном свом ујаку, неисказана радост јављаше се када и раздвојене удове црквене у једно сабра и државу утврди свезнали, премудри мајстор и свемогући посленик. И од тада могли су се видети, радујући се, као отац и син"* (Константин Филозоф). Сада је коначно сукоб Лазаревића и Бранковића био окончан (јесен 1412. године).

3. Деспот Ђурађ Бранковић

Сукоби са Мусом су се наставили и даље са несмањеном жестином. Већ почетком 1413. године он се обрачунао са једним својим неверним вазалом који се звао Хамза, а одмах упао и у Србију. Ово је у сваком случају био најжешћи Мусин напад на Србију, а борбе су се водиле и у околини Ниша и Крушевца. Сада је и деспот Стефан почео веома марљиво да прикупља савезнике не би ли се коначно Муси стало на крај. Поново је из Мале Азије са својом војском прешао Мусин брат Мехмед, затим је из Угарске војску довео мачвански бан Иван Моровић, а ту је био и босански војвода Сандаљ Хранић. Византија није имала војске да помогне, али је

својим бродовима превела Мехмедову војску из Мале Азије, а ту је било и неколико од Мусе одметнутих војсковођа. Крушевац је био место где су се вође ових војски састале. Тада је стигао и Ђурађ Бранковић са својим одредима и ту у Крушевцу признао врховну власт султана Мехмеда. Била је то прилично велика и шаролика војска. Као вође су постављени султан Мехмед и Ђурађ Бранковић, будући да је деспот Стефан пратио војску само до граница деспотовине. *"И прешавши Црну Гору (међу Врањем и Скопљем), врати се деспот, пошто му је послао сву војску своју, предавши је своје нећаку Ђурђу"* (Константин Филозоф).

Муса се повлачио пред савезницима док је могао, а код села Чаморлу под планином Витошом морао је да прихвати битку. У самој почетку Мусина војска је потискивала савезнике и једно време је изгледало да ће и победити, а онда је дошла интервенција Ђурђа Бранковића па је отпор Мусине војске коначно сломљен. *"Прешавши гору која их је делила, устреми се на српску војску. А када ју је сузбио, Ђурађ, видевши то, рече: Издадосмо своје, и са друге стране удари с бока и разби (Турке). Уједно се окрепила и војска деспотова и победила"* (Константин Филозоф). Муса је покушао да побегне, али је касније ухваћен и након тортуре, задављен. *"Њега (Мусу) у реци Искеру ухвативши пребише (и) удавише. Велика множина била је и ту побијена од деспотове војске"* (Константин Филозоф).

Након победе на место султана засео је Мехмед I (1413-1421.), а посебну захвалност многобројним поклонима исказивао је према деспоту Стефану којем је дуговао за свој успех. *"(Султан) посла драгоцене дарове деспоту и поклицаре који му дадоше град Копријан, а даде му и предео звани Знепоље (око Трна) и друга прострства даде му"* (Константин Филозоф). Истовремено, деспот Стефан је према Ђурђу показао пажњу за сва онај војни успех који је постигао у бици са Мусом: *"дође господин Ђурађ са свом деспотовом војском у тај дан, што беше увећано победом уистину великом. Био је одликован многим частима и (он) и сви изабрани"* (Константин Филозоф).

Након свега могао је Ђурађ Бранковић да се врати у своју земљу. Захваљујући својим добрим односима са деспотом уживао је одређену независност, али према Турцима је и надаље остао у вазалним односима. Стога не изненађује чињеница да је у земљама које је држао Ђурађ било доста турских чиновника. Као турски вазал морао је Ђурађ да трпи и то да турске војне колоне прелазе преко његових територија у својим походима ка Босни, а којих је било неколико. Ипак, за живота султана Мехмеда није било никаквих неприлика и осим тога што су прелазили преко Ђурђевих територија, Турци на њој нису имали никаквих дејстава.

У то време (децембра 1414.) Ђурађ се оженио са византијском принцезом Ирином (Јерина) из царске куће Кантакузена. Претпоставља се да је овај брак уговорен у време док је Ђурађ боравио, односно у време када се он већ био измирио са деспотом и када се знало да ће он (Ђурађ) бити наследник деспотовине. Све је то било у складу са старим обичајима Византинаца да удају своје принцезе само за будуће наследнике престола. Овакав брак је био сигурно по вољи деспота Стефана Лазаревића, а тешко да би он могао уопште и бити остварен да он на то није дао

свој пристанак, ако га већ није и уговорио.

Не зна се колико је година имала Ирина (Јерина) када се удала за Ђурђа, али је сигурно да је била много млађа (Ђурађ је тада имао око четрдесет година). Зна се да је она Ђурађу друга жена, али се не зна тачно ко му је била прва жена, па се стога износи претпоставка да је то била нека непозната трапезунтска принцеза, сестра византијског цара Јована IV Комнина (1429-1458.). Баш то отвара и нека питања око тога када је ко од многобројне Ђурђеове деце рођен и из којег брака. Наиме, Ђурађ је имао седморо деце и то четири сина (Тодор, Гргур, Стефан и Лазар) и три ћерке (Јелена, Мара и Катарина). Сасвим је извесно да су Тодор, Катарина, Стефан и Лазар, деца из његовог брака са Ирином (Јерином). За Гргура то већ није тако сигурно, док је скоро сигурно да су Мара и Јелена, деца из његовог првог брака. Баш зато и наводи да се *"Деспот Ђурађ, оженивши се, узео је за жену госпођу Ирину, сестру цара Палеолога, и имао с њом 3 сина - Гргура, Стефана, Лазара - и 2 кћери"* (Ђорђе Бранковић) не могу узети као тачни.

Од 1419. године у приморју водио је Балша III (ожењен деспотовом сестром) рат са Венецијом. Тај рат му је ишао доста траљаво јер су Млечићи постепено заузимали његове градове. Током овог рата Балша се и разболео, а како није имао мушког наследника поставило се питање његовог наследника. Балша III изгледа да није имао много дилеме око тога чврсто решивши да своје земље остави у наслеђе деспоту Стефану. Почетком 1421. године Балша је стигао код деспота желећи да од њега добије помоћ, али за време боравка код деспота је дана 28. априла 1421. године и умро. *"У то време, (међутим) дође и његов нећак Балша, арбанаски господар. Унапред је предвидео смрт своју, јер беше болестан одавно, и ту одмах умре. Њега (Стефан) са великим љубочашћем, а уједно и жалошћу опремивши, погребе"* (Константин Филозоф).

Деспот је изгледа очекивао да ће се Балшини градови без неких већих проблема припојити Деспотовини. Међутим, није било тако, а Дриваст, Улцињ и Бар признају власт Венеције. Када није успео Венецију помоћу преговора да убеди да му поврате ове градове, одлучи деспот да покрене војску на њих. Током новембра 1421. године Бар је повраћен, а Дриваст је опсађен. Након тога су почели преговори и Млечани су осим Улциња вратили све оне градове које су узели након Балшине смрти. *"Узе тај крај ратовавши мало под неким градовима, а под Скадар дошавши, опседаше га; а Венецијанци дођоше (и) начинише мир (са деспотом)"* (Константин Филозоф). Примирје које је склопљено требало је да траје шест месеци и толико је и трајало. Након тога деспот је наставио са војним операцијама желећи да узме и Скадар. Управо ту, под Скадром, његова војска је доживела пораз, али није имала велике губитке.

Некако баш у то време у лето 1421. године у Једрену је умро турски султан Мехмед I, а требало је да га наследи његов син Мурат II. Међутим, јавили су се и други претенденти који су покушали да истисну Мурата са престола. Желећи да обезбеде деспотову подршку слали су му гласнике, али он је све те понуде одбио остајући вера Мурату II. *"А када дође глас деспоту Стефану о томе шта се догодило, многи*

су га бунили па чак и неки од источних (владара). А он говораше: *Положио сам заклетву султану да ћу добро учинити његовој деци*" (Константин Филозоф). Ускоро су у турској почеле смутње око престола, међутим како побуњеници нису имали неку јачу подршку то је Мурат II брзо успео да их сузбије.

Султан Мурат II је имао тек осамнаест година када је преузео власт. По очевицима радило се о веома неупадљивом човеку који није боловао од неких спољних истицања свога ауторитета. Осим тога и сам његов изглед није указивао да се ради о тако значајном владару. Био је средњег раста, беле коже и дежмекаст, ситних очију, кестенасте браде, савијеног носа и ретких зуба: *"то је дежмекаст човек, кратког стаса, поширока лица као у Татарина, доста велика и повијена носа и доста ситних очију и јако мрка лица, великих образа и округле браде"* (де ла Брокијер). Тако се спомиње да западне дипломате при сахрани његове мајке нису могле да одреде ко је од присутних турских великаша, султан. Мурат II је био веома религиозан, чак толико да је то прелазило у мистицизам, али исто тако честит и човек који држи реч. *"И рекоше ми да је добре нарави, благ и широке руке у давању звања и новца. Рекоше ми и да доста мрзи рат, а тако се и мени чини, јер кад би хтео да искористи силу и своје велике дохотке, узимајући у обзир мали отпор на који налази у хришћанском свету, њему би било лако да заузме велике области од њега"* (де ла Брокијер).

Кроз његово касније владање имаће неколико великих битака, али у свој суштини он није био ратник, већ више политичар. Ненаклоњеност рату га ипак није спречила да страховито ојача војску, а посебно јаничаре као најелитнији део турске војне силе. Рачуна се да је тек Мурат II био тај који је (од 1438. године) увео тзв. "одабир дечака", односно насилно регрутовање хришћанских дечака у јаничаре. И до тада је било много хришћана који су се истицали у турској војној служби, али тек од Мурата II то добија организован вид. За његово време везано је и велико продирање потурчених хришћана на највише државне функције у Турској. То је тада значило и постепено потискивање старих феудалних породица, а све на рачун ових ренегата. У суштини, Мурат II је постепено разбијао стари феудални систем и централизовао сву власт у својим рукама. Наравно да је то изазвало много незадовољства међу старом аристократијом. Све то довело је и до неких потреса у турској држави, а све то је осетила и Деспотовина. Мурат II је, осим свега овога, био познат и као велика пијаница, а његова љубав према вину скоро да је била пословична. Иако је пијење вина било противно мухамеданским обичајима, Мурат II се није могао одупрети овој навици. *"А оно у чему налази највеће задовољство, то је пијанчење. И он воли људе који много пију, а говорили су ми да он лако попије по десет до дванаест грондила вина што може изнети шест до седам кварата"* (де ла Брокијер).

У то време деспота су мучиле друге бриге и стога није желео да се и даље натеже са Венецијом око Скадра па је ту обавезу препустио Ђурађу Бранковићу. Осим тога, како је Ђурађ био у непосредној близини Зете то је добро познавао прилике у њој, деспот је сматрао да је он најпогоднији да овај посао доврши. Није прошло много, а Ђурађ са око 8.000 коњаника бане пред Скадар (лето 1423.). Након нешто борби, Венеција, видевши да са Ђурђем нема шале, пристане на преговоре који се и

заврше склопљеним миром (август 1423). У суштини нико није био на добитку, али ни на губитку. Но, оно што је представљало проблем било је извршење управо склопљеног мира тако да је у следећих неколико година било још преговора који су коначно завршени у Вучитрну тек 1426. године.

Док је Ђурађ преговарао са Венецијом деспот Стефан Лазаревић се све више приклањао Угарској, што су Турци приметили веома брзо. Због тога током је султан током лета 1425. године послао у Србију једно посланство које је требало да са деспотом обави разговор. У време када је турско посланство стигло у Србију, деспот је боравио у Будиму тако да су Турци морали да га сачекају. *"Мурат хтеде поћи на запад и гледајући благочастивога деспота како сваке године иде угарском краљу, послуша неке који су (га) клеветали; и када је тамо деспот био, посла једнога од верних својих да сазна у чему је истина"* (Константин Филозоф).

Ово чекање се одужило тако да је за све то време турско посланство имало сасвим довољно времена, али и могућности да запази да се у Србији навелико припремају за рат. Градови су утврђивани, у њих је довлачена храна, оружје и друге ратне потребе. Већ то је сасвим довољно говорило искусном оку, али оно што је вероватно прелило чашу турског стрпљења био је однос деспотов према њима. Дошавши из Будима, деспот је примио поклоне које су посланици донели, али је одбио да прими изасланике. *"А када је деспот дошао, сазнаде о овоме, посла му дарове, али изасланика не удостоји пријема"* (Константин Филозоф). Раздражени турски посланици се одмах врате султану и оспу дрвље и камење на деспота. *"А овај (изасланик), дошавши к цару (Мурату), много га (деспота Стефана) клеветаше и рече: Ако ти не поћеш на њих, они ће већ доћи на тебе"* (Константин Филозоф). Ни данас није лако одговорити на питање зашто је увек опрезни деспот овако нетактично поступио са турским посланством и веома грубо их отпремио кући. Претпоставка да је деспот, док је боравио у Будиму, чуо да се спрема крсташки рат против Турака и да се тиме руководио када је турско посланство отерао, јесте само могућа. И до тада су се спремали многи походи против Турака који нису никада мрднули даље од разговора. Према томе све те припреме биле су сумњиве и тешко да се деспот ослањао једино на то. Могуће да је било још нешто што ми данас не знамо.

Било како било, деспот се веома брзо уверио да је направио грешку, јер поход на Турке никако није кренуо, а сам султан је стигао у Софију где је окупљао војску. Сходно својим вазалним обавезама, а вероватно и да умири султана, деспот му пошаље један војни одред коњаника. Међутим, султан одбије да их уврсти у своју војску и пошаље их назад у Србију са поруком да и он (султан) ускоро тамо стиже. Ни посланство које је деспот послао није успело да ублажи султанов бес. У јесен 1425. године провале Турци у Србију и преко Ниша дођу чак до Крушевца. Не могавши Турке војно да сузбије деспот је на све начине покушавао да са султаном постигне неки мир и на крају је у томе и успео. *"Попленивши један део, одмах се опет врати. Јер посла благочастиви (Стефан) поклицара"* (Константин Филозоф). Некако се стиче утисак да Турци нису ни имали озбиљнију намеру за нешто више и

да је све то била само нека врста војне демонстрације.

Некако у то време дошло је и до напада Босанаца на деспотов град Сребреницу. Добрим делом користећи метеж који се створио у Србији провалом Турака, босански краљ Твртко II је у јесен 1425. године успео да заузме овај град. Међутим, тврђава Сребрник се није предавала и Босанци су морали да је опседају. Са нападима на тврђаву нису журили и данима су је само бомбардовали мислећи да опсађенима помоћ никако не може доћи из Србије, будући да Дрину у то доба године скоро да није могуће прећи. Међутим, ту су се преварили. Одмах након склапања мира са Турцима окрене деспот војску и неким начином пређе Дрину. Било је то потпуно изненађење за Босанце који се журно повуку. *"Деспот изненада дође на реку звану Дрина за коју су Босанци мислили да се не може прећи; а када деспот тада наиђе, брзо пређе реку те Босанци, видевши то, оставише све станове своје и побегоше са својим краљем"* (Константин Филозоф). То повлачење је више личило на панично бекство јер је остављено неколико артиљеријских оруђа (топова) која су то доба била ретка и исто тако и скупа. *"А остаде и праћка (тј. топ) њихова звана хумка заједно са другим двома"* (Константин Филозоф). Након неког времена Твртко II понуди деспоту преговоре, што овај одмах прихвати. Веома брзо склопљен је и мир.

Деспот је побољевао од неке ножне болести коју је по свему судећи вукао још од раније, али временом се она погоршавала. *"Благочастивога деспота Стефана хваташе све више ножна болест од које одавно страдаше"* (Константин Филозоф). Можда је и то био разлог због чега се одлучио да сазове скуп српске властеле и највише црквене великодостојнике и да ту прогласи Ђурађа Бранковића за свога наследника. Претпоставља се да је негде око 1425. године (можда и раније) овај сабор сакупљен у Сребрници код Страгара и да је ту Ђурађ Бранковић званично проглашен и прихваћен за наследника деспота Стефана Лазаревића. *"Зато, веома се побојавши смрти, посла по свога сестрића, господина Ђурађа, и овај дође у место звано Сребрница; и ту (деспот) сазва са патријархом сабор од часних архијереја и благородних свију власти и свију изабраних и на сабору благослови њега (Ђурађа) на господство, говорећи: Од сада овога сматрајте господином место мене"* (Константин Филозоф). Биограф наводи да је Ђурађ био позван од стране деспота, што говори да он (Ђурађ) није тако често боравио у деспотовој близини, али и нешто више. Очигледно да је проглашење Ђурађа за деспотовог наследника била управо његова (деспотова) одлука и да он није са стране присиљен на тако нешто. Сам Ђурађ као да има најмање удела у деспотовој одлуци и изгледа да се он само повинује његовој жељи. Дакле, по том питању између њих није било никаквих сукоба. Ђурађ Бранковић, као искусан човек који је већ до тада свашта претурио преко главе, био је веома тактичан и стрпљив не вршећи било какав притисак на деспота и то његово стрпљење се до краја у потпуности исплатило. Деспот је испунио своју реч и прогласио га за свога наследника.

Сабор на којем је Ђурађ проглашен за будућег владара Србије био је скуп највеће световне и духовне властеле у Србији. Осим тога, што је посебно битно, Ђурађ није натурен и његово проглашење наследником било је извршено по старим обичајима

и по свим тадашњим формалностима. Ништа није недостајало. *"Учинише и молитву над њиме са полагањем руку; и све закле да му буду верни. А прокле оне који би подигли какво неверство. Затим закле и њега самога да неће презрети његово васпитање,..."* (Константин Филозоф). Деспотова жеља је била да се онај правац политике који је он започео и након њега настави тако да је од Ђурђа то и затражио: *"него како сам ја сам о свему мислио, тако чини и ти. Јер многи су ми послужили којима не успех дати награде. И много (га) поучи о побожности и заповестима"* (Константин Филозоф). Као да је деспот имао бојазни да би Ђурађ могао евентуално да тешње сарађује са Турцима него што је у том моменту он сам чинио. Сада је он (деспот) био тај који је заступао политику отпора према Турцима, док је била могућност да би Ђурађ могао кренути обрнутим путем. Довољно је сетити се ситуације након косовске битке када су Лазаревићи били ти који су нагињали ка Турцима док су Бранковићи били заступници отпора према њима. Сада је изгледало као да је обрнуто. Било како било, сабор у Сребрници остварио је своју улогу, а Ђурђа су безрезервно прихватили као млађег господара, односно као будућег владара Србије. *"Зато од тада много верније се приклањаху младом своме господину него раније"* (Константин Филозоф).

Но, сада је тек део посла био обављен и то чини се онај лакши део. Властела у Деспотовини је прихватила Ђурђа за будућег господара, али било је питање да ли ће то учинити Угарска и Турска, јер не треба заборавити да је Деспотовина била у вазалном односу према обе земље. Са Угарском деспот је успео да постигне договор, али уз велике уступке. Негде током маја 1426. године у Тати састали су се деспот Стефан и угарски краљ Жигмунд. Ту је деспот обавестио Жигмунда о својој намери да Ђурађ наследи Деспотовину и сва деспотова многобројна имања расута по Угарској као и његово место међу угарском властелом. Жигмунд је пристао да Ђурђа прихвати као будућег господара Србије, али под неким условима који су веома отежавали будући положај Деспотовине. Најтежи услов је био свакако у обавези да Деспотовина одмах након смрти деспота Стефана врати Угарској, Београд, Голубац, Мачванску бановину и још неке земље. То да Деспотовина и даље остане у вазалном положају према Угарској био је очекивани услов и на њега није обраћена посебна пажња јер је у том моменту за њу то била предност, а не оптерећење.

Након склапања овог уговора требало је нешто слично урадити и са турским султаном, односно био је потребан и његов пристанак. Међутим, за то више није било времена. Већ почетком 1427. године Турци нападају Деспотовину и веома брзо стижу под Ново Брдо које опседају. Током марта месеца исте те године (1427.) долази до једне побуне рудара у Сребрници коју је деспот са изузетном свирепости угушио светећи то што су рудари убили једног његовог службеника. *"Сазнавши за ово (деспот) се подиже сам, пошто су многи побегли од места, па ухвативши и неке невинне ради убиства младића, одсецаше им руке и ноге"* (Константин Филозоф). У овим деспотовим помало и безразложним обрачунима ненадано су страдали и неки трговци из Дубровника. *"Многим, пак, трговцима и властели дубровачкој који су се тада нашли у Сребрници одузео је сву имовину, итавише, бацио их је у тамницу. Некима је ископао по једно око, а другима"*

одсекао по једну руку, и све то зато што је био посумњао да су они били умешани у заверу и убиство поменутог Владислава" (Мавро Орбин). Изгледа да је ту био присутан и Ђурађ Бранковић, који је са много такта и смиривања покушао ову ситуацију да ублажи. Међутим, деспотовој вољи се ипак није могао супротставити па су трговци кажњени. *"И поред тога што се за њ заложиио деспотов синовац Ђурађ, и што је лично излагао и с прекором стављао пред очи деспоту многа добротинства која су му Дубровчани учинили,..."* (Мавро Орбин).

Није прошло много од овог обрачуна у Сребреници, а деспот је изненада умро. Код места Главница (околина Крагујевца) деспота је по свему судећи стигла срчана кап од које је дана 19. јула 1427. године и умро. *"Када је био на месту званом Главница, обедовавши, изиђе да лови; и док је још ловио, узео је крагујца на руку своју. Узевши га није (га) носио како треба, он, који је досада све како треба и на удивљење изводио и чинио; и нагибао се на једну и другу страну као да ће са коња пасти. Обухвативши га са обе стране, вођаху га до стана"* (Константин Филозоф). Свестан да му је смрт близу деспот је стално тражио да се што прије доведе Ђурађ Бранковић. Тако је и умро *"испустивши само један глас: По Ђурђа, по Ђурђа"* (Константин Филозоф).

Ситуација је била и више него озбиљна. Турци су били у Србији, деспот је умро, а Ђурађ је још увек био далеко. Ипак, изгледа да панике није било, чему је највише допринео неки војвода (коме не знамо име) веома хладнокрвно организујући све. Гласници су одмах отишли по Ђурђа Бранковића, а деспот је сахрањен у своју задужбину у Ресави. Сама сахрана је била изузетно опасна јер су турски одреди крстарили у непосредној близини Ресаве и постојала је опасност и да нападну. *"Затим пошаљу по Ђурђа, а сами узевши га ношаху (га) ка гробници - о овој ствари много се бринуо војвода војске - коју сам сазда у Ресави. О љубочаснога војинства, љубочаснога господина! Нису тада гледале ни жене децу, ни своје куће, нити што друго. А ту негде близу била је исмаиљћанска војска. Али (они који су преносили деспота) нису свој живот рачунали ми у што (само) да би га положили на место где је заповедио"* (Константин Филозоф).

За све ово време Ђурађ је био у Зети, али одмах након што му је гласник дојавио деспотову смрт кренуо је са мањом пратњом ка Београду. Док је пролазио Србијом могао је да види какво је пренеражење изазвала деспотова смрт. *"(Људи) су лица гребли и власи трзали и све светле хаљине збацили су. Јер уместо многосветле одежде у вретинта (су се облачили); и још ово: ако се где забачена иночка (хаљина) могла добити, узевши (је) на делове је цепаху тако да све изузетно буде у измењеним приликама. Коњима су (не само) гриве резане"* (Константин Филозоф). Ипак, колико год ситуација изгледала тешка могао је да примети да га свугде примају као новог господара и да нема трага неком могућем преврату. *"Рашани су га прихватили као господара"* (Мавро Орбин). Судећи по свему и Турци су тада мировали тако да је пут до Београда прошао без неких посебних проблема. Они су тек требали да дођу, јер је и угарски краљ Жигмунд чуо да је деспот умро. У то време Жигмунд је ратовао у Влашкој, али на вест о деспотовој смрти, све је прекинуо и пожурио ка Србији желећи да узме Београд, Голубац и све оно што му

је по уговору у Тати требало припасти.

У Београду је такође владао страх, али не само због деспотове смрти и због тога што су га жалили. Више је то био страх од могућег отимања око власти над деспотовином и свим оним последицама које такви сукоби носе са собом. Стога није чудно то што је Ђурђев долазак дочекан са олакшањем, јер сада се знало да је он нови господар за кога се знало да има чврсту руку. *"Али када дође благочастиви господин Ђурађ, њега исто тако сличним (ридањем дочекаше) (који) је ваздух испуњавао, док су га пукови сретали и дочекивали. Тада осетише као неко олакшање. Јер свако смрт и пљачкање већ очекиваше"* (Константин Филозоф). Колика је несигурност владала види се и по томе што се градска тврђава где је боравила војна посада, до тога момента није отварала и што командант посаде није никога хтео да пусти све док се није појавио Ђурађ. *"Тада се и унутрашња кула отвори, а раније је не хтеде отворити онај који ју је чувао"* (Константин Филозоф).

Одмах по уласку у Београд извршена је симболична примопредаја власти. Најпре су обављени црквени обреди: *"И у цркви не узиде (Ђурађ) на прострто (место) по владарском обичају; а када се служба свршила, не даде ништа рећи о владарској слави, него место овога чуо се вапај (и) риданја у ваздуху"* (Константин Филозоф). Након тога обавио се и световни део Ђурђевог устоличења на владарском месту Србије. Ово је за њега било вероватно и много значајније јер се радило о оном признању које даје властела, једини озбиљнији војни фактор у земљи. Тај световни део Ђурђевог устоличења је био веома интересантан. Састојао се у томе да сваки достојанственик, постављен још од деспота Стефана, прилази месту где је Ђурађ седео и као знак да га признаје за свога владара предаје му своје жезло које симболизује власт. Сада је то значило да Ђурађ прима од њих њихову власт и слободно њоме располаже. Одмах по примању жезла власти Ђурађ је то исто жезло враћао свакоме ономе од кога га је добио што је значило да га и даље признаје на ономе месту на коме је до тада био. У том моменту Ђурађ није вршио никакве промене међу главним достојанственицима у Деспотовини тако да биограф наводи да их је Ђурађ све признао. *"А сам, дакле, када је са свима био у царским (дворима), приђоше сви који су били постављени од пређашњега (владара) у неком чину, предаде свако своје жезло власти. А овај са великим плачем опет свакоме поврати његов чин"* (Константин Филозоф).

То што Ђурађ није извршио никакве смене међу главним достојанственицима не треба да изненађује, будући да је и он сам био веома несигуран на престолу и није знао шта га у будућности чека. Угарски краљ Жигмунд се приближавао Београду у жељи да затражи све оно што му је обећано по уговору у Тати, а ту су били и Турци. На турску реакцију није требало дуго чекати и она је дошла скоро тренутно. Одмах након деспотове смрти Турци предвођени Исак-бегом су упали у Србију и већ током септембра 1427. године нападају на Ново Брдо. Управо у то време (септембар) стигао је и угарски краљ Жигмунд у Београд и између њега и Ђурђа Бранковића почели су преговори који су се отегли на следећа два месеца. Углавном се говорило о предаји Београда којег је Ђурађ покушао да задржи. Гледајући у ретроспективи, Ђурађ је био унапред осуђен на неуспех у овим преговорима јер

није имао било какве чвршће позиције да се супротстави тражењима из Угарске. Турци су харали Србијом, а под Београдом се већ налазила јака угарска војска коју води краљ Жигмунд лично.

Ништа друго није преостајало већ да се град преда Угарима, што је на крају Ђурађ и урадио. Да му то није било лако урадити, сасвим је извесно и то се изгледа није ни крило. *"И није само, дакле, због овога било разрушење и беда, него и западни краљ дође царскоме граду (Београду) који и узме, тобоже мирно, од овога благочастивога господина својега пошто су се (Ђурађ и Срби) претрашили Исмаиљћана"* (Константин Филозоф). За узврат Жигмунд је Ђурађа признао владарем Србије и бароном угарског краљевства. Осим тога Ђурађ је постао Жигмундов вазал, а церемонија је обављена у Београду где је Ђурађ проглашен за *"херцега и деспота целе државе Рашке и Арбаније"* (Сигисмундова повеља). Као симбол тога добио је од Ђурађ од Жигмунда плашт, мач и капу. Није то било ништа ново и тиме се само наставила она политичка линија коју је последњих година проводио деспот Стефан Лазаревић. Немајући поверења у Србе, али ни у своје угаре морао је Жигмунд да градску посаду попуњава са страним најамницима и то углавном немцима. *"За људе у Србији рекоше ми да се у град никако не пуштају зато што су турски поданици и Турчина слушају; а Угри су непоуздани и Турака се толико боје, да не би смели чувати место и сачекати Турчина и сву силу његову, кад би на град ударио"* (де ла Брокијер).

4. Градња Смедерева

Осим Београда желео је Жигмунд и Голубац, како је то већ по уговору у Тати одређено. Међутим, ту су избили ненадани проблеми. Неки војвода Јеремија, који је држао овај град, тражио је да му се најпре исплати 12.000 дуката, колико му је дуговао деспот Стефан Лазаревић за све оне заслуге које је он до тада учинио за њега. О томе је Јеремија показивао и неку повељу о дугу коју му је лично издао деспот Стефан. Но, Жигмунд није хтео да чује ни о каквом плаћању већ прогласи ту повељу за фалсификат. По свему судећи, Ђурађ је покушао да посредује у овом спору и стога је стигао под Голубац и позвао војводу на преговоре. Негде изван градских зидина њих двојица су преговарали, али без успеха јер Јеремија није желео да попусти. Вероватно је то навело неке из Ђурђево пратње да му предложи да Јеремију ухвати и да га баци у ланце и да онда без икаквих проблема заузме Голубац. Међутим, Ђурађ је то одбио будући да је Јеремији дао реч да му се ништа неће десити. *"Пре овога дође сам господин Ђурађ под Голубац, где му дође тај војвода на веру; (деспот га саветоваше) да га уведе у град и да град преда. А нека господа долажаху са предлозима (деспоту) да га ухвати. Тај је (деспот) био тврде вере, слично дијаманту, и не хтеде ово учинити"* (Константин Филозоф). У том моменту Ђурађ се показао као човек од речи, мада му то иначе није била тако честа особина. Међутим, ускоро се због таквог свога поступка покајао. То је био очигледан пример да држање речи у политици може да одведе и у пропаст. Ево због чега.

Из неког разлога ови су преговори изгледа требали бити настављени у самоме

граду. Ђурађ се мирно упутио унутар Голубачких бедема верујући војводиној речи да му се тамо неће ништа десити. Вероватно је рачунао на то да ће војвода ценити то што је он одржао реч и што је војвода био сигуран у његовом логору. Међутим, већ на градској капији извршен је напад на Ђурађа (по свему судећи напао га је баш Јеремија), али због војводине неспретности и брзе реакције Ђурђевог пратње овај напад није успео. *"Када су ушли заједно у град, устреми се у вратима ранији војвода тај и град заузе, и на помазаног руку и оружје подиже. А (деспот) се опет врати у стално пребивалиште"* (Константин Филозоф). Шта је био разлог овог мучког напада, тачније атентата на владара Деспотовине, тешко је рећи. Да ли је војвода радио по нечијем налогу (султана?) или је то плод његове неке освете, остаје тајна. У сваком случају, Ђурађ је одмах на почетку своје владавине имао прилику да се брани од атентатора, а тога ће бити и касније. Тако је пропао покушај да се за краљ Жигмунда придобије Голубац. Војвода Јеремија, знајући да се неће моћи дуго одржати у Голубцу, почне преговарати са Турцима. Наравно да је султан Мурат II једва дочекао овакву понуду и одмах је спремно прихватио. Негде крајем 1427. године Турци уђу у Голубац.

Сама предаја Голубца је имала један мучан одјек у народу, а војвода Јеремија је стекао лош глас. *"Но како овога (војводу голубачког Јеремију) да назовем, новог отпадника и најбезаконијег мучитеља, заједничара бесовског, и ученика сатанина, сина гејене (накла) и таме потчињенога, који је по правди клетву наследио и који је отступио од савета хришћанског, и без нужде, сваке тескобе цару најнеправеднијем град је предао"* (Инок из Далше у преписаноме Јеванђељу).

Док су се ова натезања дешавала Турци, предвођени Исак бегом, су опседали Ново Брдо. Као и неколико пута до тада опсада се одржавала тако што је тврђава великим топовима бомбардована, али се јуришем није могла заузети. Ипак, ово још увек није била она првокласна турска војска, али је и она била очигледно довољна да направи хаос. То јасно потврђује Константин Филозоф, онда када описује како је Београд предан Угрима. Он каже на једном месту да су се Срби и Ђурађ *"престрашили Исмаиљана"*, те да је то вероватни разлог због чега је Ђурађ у преговорима попустио мислећи да ће тим попуштањем за узврат добити угарску војну помоћ. Како се Ђурађ није могао одупрети ни Исак бегу било је сасвим јасно да по доласку султана нема никаквих шанси да се одбрани. Стога је требало по сваку цену придобити угарског краља и његову помоћ па би се тиме могло објаснити због чега је Београд тако лако предан Угрима. На крају се жртвовање Београда показало као исправан потез јер угарски краљ је одржао обећање и војно помогао Ђурђу па су тако удружени Угри и Срби имали доста заједничких акција. Једна од успешнијих је била током новембра месеца 1426. године када су сузбили Турке код Раванице. Отпор је био све организованији и успешнији.

Ситуација је нагло постала драматична када је почетком 1427. године са војском стигао лично султан Мурат II. Овај турски поход је био много систематичнији па је то био разлог зашто су пали многи градови, а међу њима Крушевац као најзначајнији. *"И дошавши, дакле, нападне Крушевац који узеше у борби; и пошто се народ који је био у њему устремио (да бежи) из града, предадоше се и други*

градови" (Константин Филозоф). Након тога улогори се султан са својом војском под Новим Брдом. Сама опсада је била веома систематична и овај пут се сасвим јасно видело да није реч само о једном краткотрајном турском пљачкашком походу. *"И тако је пуних 48 дана јуришао на речено место, чије је зидине тукао веома тешким артиљеријским оруђима"* (Мавро Орбин). Можда је султан мислио да заузме целу Србију, али мишљење је нагло променио када се и он са својом војском заглавио под Новим Брдом. *"И дође на Ново Брдо, али не успе (да га заузме), иако се потруди много"* (Константин Филозоф).

Сама опсада је ишла веома тешко и султан Мурат II мора да се већ питао шта даље да ради. Међутим, баш некако у то време стигну код њега представници Ђурђа Бранковића на преговоре. Посланике је лепо примио и по Константину Филозофу излази да је Мурату II било већ свега доста и да је имао намеру да све оно што је заузео врати Ђурђу. *"А хтео је са посланицима који су ту дошли да се сложи и земљу коју је узео да врати"*. Ове битке су трајале у време зиме, а Турци изгледа нису били спремни за дуже ратовање под тако тешким условима. Осим тога и војна помоћ која је долазила од угара постепено је показивала резултате па су Турци на многим местима били потиснути. То је сасвим сигурно морало узнемирити султана јер ефекат изненадног напада на Србију је изостао, Ново Брдо се тврдоглаво и упорно брани, а угарска војска узима учешће у овоме рату. Створени су сви предуслови за дуго и исцрпљујуће ратовање за које он није имао много воље. Можда је он тада стварно желео да Ђурађу врати све оно што је узео, али тада изненада стижу преговарачи Голубачког команданта војводе Јеремије који му понуде предају Голубца (вероватно су за узврат тражили дукате). Сада се ситуација значајно изменила у султанову корист и он више није имао никакву намеру да попусти на било који начин. Тада су Ђурђеви посланици морали да напусте султана и да се врате Ђурђу празних руку. Са војводом Јеремијом султан је веома брзо утаначио трговину и без икаквих проблема задобио ову јаку дунавску тврђаву. Негде крајем 1427. године Голубац је постао турска тврђава. *"А остави чуваре земље који отидоше и заузеше Голубац, пошто их је тај војвода увео (у град), и пленише крај који је био у околини тога града..."* (Константин Филозоф). Након тога султан напусти Србију и врати се у Турску.

Угарски краљ Жигмунд никако није могао да мирно прихвати то да Турци држе Голубац па је одлучио да га на силу заузме. Током зиме 1427/28. године насупрот Голубцу подигао је тврђаву Светог Ладислава која је требала да заштити прелаз његове војске са северне на јужну обалу Дунава. Током априла 1428. године започео је прелаз преко Дунава и Голубац је убрзо био под опсадом. Осим угарских трупа имао је Жигмунд и помоћ Пољака које је водио тада чувени пољски великаш Завиша Црни. За месец дана опсаде Голубац је скоро разбијен из ватре многобројних топова угарске војске и изгледало је да се турска посада већ мисли предати. Тада је одједном наишла турска војска коју је водио лично султан Мурат II, и Жигмунд је, након жестоке битке, морао да скида опсаду. Током преговора утаначено је примирје и Жигмунду је султан обећао да га неће узнемиравати док се буде повлачио преко Дунава у Угарску. Изгледа да су Угари поверовали Турцима па су почели постепено да прелазе Дунав. Тог момента су Турци одједном ударили

и сатрли велики део угарске војске. Постоји прича да се Жигмунд спасао чистом случајношћу у једном малом чамцу, док се Завиша Црни борио до краја штитећи одступницу. На крају су га Турци ухватили живог и одсекли му главу. *"Неверни су Турци као некада Филистејци, на Брашанчево, велику војску мојих верених витезова уништили, тако да су познатије голим мачем поубијали, друге опет у Дунаву потопили, а остатак са собом у неверу повели"*, жали се Жигмунд папи у једном писму. Но, Турци се нису само ту зауставили већ је султан упутио акинције дубље у Угарску не би ли тамо расејали ватру и страх. Жигмунд је покушао да организује отпор, али са slabим успехом. *"Ето јуче стигло је небројено мноштво Турака и велике војске њихове све до града Голубца. Један део њих остао је тамо да обнови споменуту тврђаву, а други део, чини се главна војска, разишла се према Београду, Срему, према прекосавским странама и према нашој краљевини Славонији"*, пише Жигмунд чонградском жупану Николи Варди и моли га да што прије са својим трупима притекне у помоћ.

Након ове угарске, у својој суштини ипак добро замишљене, али пропале војне акције ситуација се за Турке нагло изменила и то у повољном правцу. Влашки војвода Дан је одмах признао врховну власт султана, па је чак и босански краљ Твртко II морао да затражи султанову милост тако што му је дао неке своје градове. Ђурађ Бранковић се суздржао од било какве војне помоћи Угрима, а Турцима је изгледа ипак помагао. Познато је да су Голубачку посаду, коју су иначе плаћали Турци, чинили добрим делом Срби. Баш то је мало одобровољило султана који након свега одлучи да настави преговоре са Ђурђем око судбине Деспотовине. Убрзо му је послао своје посланике, а да је добре воље видело се када је одлучио да неке од освојених територија врати Ђурђу: *"докле опет не дође посланик од цара који је одустао од даљег освајања, а нешто (освојеног) је и вратио"* (Константин Филозоф). По свему судећи неког великог натезања ту више није ни могло бити и Ђурађ је пристао на оно што су Турци тражили. Постао им је вазал са обавезом плаћања харача као и обавезом да Турцима даје помоћне војне одреде које је морао водити његов (Ђурђево) син. *"Јер поред данка који плаћа, он треба да пошаље, кад му Турчин затражи, свога другог сина, а са њим и 1000 или 8000 коњаника"* (де ла Брокијер). Била је ту још једна одредба која се односила на Угаре. Деспот није смео дозволити да се угарске трупе крећу преко Деспотовине онда када ови (Угари) ратују са Турцима. *"Постао му је вазал и обавезао се да ће да му плаћа харач и давати људе за рат ако буде тражио, као што је било већ у време деспота Стефана; само што је плаћао онолико мање харача колико су му земље били одузели Турци"* (Мавро Орбин). Управо ће ова одредба уговора да значи и каснију пропаст Деспотовине. Рачуна се да је овај мир склопљен у пролеће 1428. године.

На крају, Ђурађ Бранковић је ипак могао бити задовољан са свиме оним што је постигао од времена смрти деспота Стефана. Српска властела га је прихватила за свога господара и изгледа да осим војводе Јеремије у Голубцу, нико други није пружао отпор његовом устоличењу. Угарски краљ Жигмунд га је исто тако признао, а уз то примио га је међу угарске бароне. За овај политички успех жртве (давање Београда) ипак нису биле велике иако су свакако биле болне. Оно чиме је Ђурађ сигурно био најзадовољнији било је признање које је дошло од стране

султана Мурата II будући да му је права опасност претила управо са те стране. Стога не изненађује што де ла Брокијер коментарише како је *"ипак он послушнији Турчину него цару"*. Истини за вољу границе Деспотовине вишу нису биле онако развучене као у доба деспота Стефана, али и одржање у животу и овако сужене државе (макар и без Ниша, Крушевца и још неких градова) могло се сматрати великим успехом.

Некако у то време, након 1427. године, али прије 1429. године, умро је Ђурађу и Јерини њихов најстарији син, престолонаследник Тодор. У време смрти није могао имати више од дванаест година, а његов лик се види на једној фресци у манастиру Грачаница. Ту је вероватно и сахрањен. Била је то тек прва у низу породичних трагедија које ће током свог живота Ђурађ имати.

Након свих ових догађаја могао је Ђурађ Бранковић да одахне. Оно што му је тада био основни проблем било је то што није имао ни једно место које би било довољно утврђено да би могло да представља престоницу. Београд, као престоница деспота Стефана, био је у угарским рукама, док су Крушевац и Ниш држали Турци. Имала је Србија и других градова који су били довољно богати и утврђени да би послужили Ђурађу, али положај им је био сувише у дубини Деспотовине и изложен нападима тако да нису могли пружити довољно сигурности од турских упада. Тачније, престоница је морала бити у близини угарске границе да би се Ђурађ могао лакше склонити у Угарску испред турске навале. Таквих градова Деспотовина није имала. Остало је једино да се сагради неко утврђење које би Ђурађу обезбедило све оно што таква престоница треба да пружи. Немајући престоницу Ђурађ је боравио углавном у месту које се звало Некудим. *"Стигох у једну варош звану Никодем (Некудим), варош сличну селу, у врло лепом и добром крају. И борави речени деспот Расије у тој реченој вароши стога што се она налази у врло лепим шумарцима и рекама погодним за сваки лов на дивљач и за лов са соколовима"* (де ла Брокијер).

Као погодно место изабрано је ушће Језаве у Дунав и веома брзо ту је изникло Смедерево, моћно камено утврђење од 24 куле. Ово утврђење је завршено за веома кратко време и већ током 1430. године (изградња је започела 1428. године) у њега је уселио Ђурађ Бранковић. Због тога што је био у равници, опкољен водом Дунава и Језаве и ровом између њих, Смедерево је названо "воденим градом". Најпре је изграђен тзв. "Мали град" и ту се Ђурађ уселио одмах по његовом завршетку. "Мали град" је имао укупно шест кула и на једној од њих од узиданих опека урађен је чувени натпис о зидању града где се каже: *"У Христа бога благоверни деспот Ђурађ, господин Србљем и Поморију зетскоме. Наредбом његовом сазида се град овај у лето 6938"*. Касније су настављени радови на тврђави тако да је саграђен "Велики град" који је имао још додатних осамнаест кула. Читава ова тврђава грађена је за борбу хладним оружјем иако је тада већ увелико било у употреби ватрено оружје, а то је вероватно због јаког византијског утицаја који се осећао на сваком кораку. Куле су биле веома јаке са основом ширине преко 11, а висине преко 20 метара. Поједини зидови иду у дебљину од 4,5 метара.

Због своје величине и нарочито због брзине којом је грађен, Смедеревски град је изазвао страшну мржњу међу Ђурђевим поданицима, јер је праћен многобројним жртвама. Овим радовима је у потпуности руководио Ђорђе (Георгије) Кантакузен, рођени брат Ђурђевог жене Јерине. За њега каже Спандуђин да је *"утемељио и изградио из основе веома тврди град Смедерево"*, што може бити извор за народно предање да је за сву народну муку која је пратила изградњу Смедерева крива Јерина, која је као рођена сестра довела Георгија у Србију. То не треба да изненади будући да су обавезе сељака - меропха биле изузетно тешке јер је цела Деспотовина дигнута на ноге и сви су морали да бесплатно раде при подизању Смедерева. Ту се пекао креч, довлачен је камен, песак, дрво и све остало што је потребно. Многи су дотерани из далеких села и то се тада звало згон (гонити).

Баш у време док је трајала изградња Смедерева, претпоставља се у лето 1429. године, Ђурађ је крунисан за деспота. Обред је обављен у Жичи, а из Византије је знаке деспотског достојанства донео Георгије Филантропен којег је послао византијски цар Јован VIII. Са њим је заједно крунисана и Јерина која је тиме добила чин деспотице. Од тада Ђурађ носи назив *"по милости божјој Рашког краљевства деспот и Албаније господар"*. Може се рећи да је практично тек тим крунисањем Ђурађ Бранковић постао у потпуности наследник деспота Стефана. Међутим, то би била сва сличност која је постојала између њих. И по карактеру и по изгледу, али и по начину живота и схватања политичких обавеза, била су то два сасвим различита човека. Док је Стефан био плав, са ретком косом и брадом, продоховљеног лика, Ђурађ је био изразито црн, са густом брадом и дугом косом, висок и веома снажан. Стефан је био аскета кога жене нису много интересовале, па је и умро без порођаја. За то време Ђурађ је умео да ужива у животу и никада се није у томе много сузтезао. Имао је младу жену (Јерину) са којом је изродио децу, а из првог брака их је већ имао неколико. *"Тај господар деспот има око 58 до 60 година и веома је леп владар и крупан човек и има троје мушке деце и две кћери, од којих је једна удата за Турчина, а друга за грофа од Сеја (Целског). И деца су му врло лепа, а најстарији може имати двадесет година, а од остале двојице један шеснаест, а други четрнаест; за кћери не знам какве су"* (де ла Брокијер).

Деспот је живео управо оним начином живота како се већ и очекује од човека таквог положаја и богатства. Са великим знањем и разумевањем културе умео је да се понаша на страним дворовима где је уживао глас великог господина трошећи велике суме новца на своја лична задовољства. И Ђурађ и Стефан су били храбри ратници и спретни државници, али док је Стефан био много отворенији при вођењу политике (мада склон политичким заокретима), Ђурађ је многе ствари постигао митом. Захваљујући многобројним рудницама сребра у Србији извлачио је Ђурађ велике количине сребра које је знао веома спретно да употреби на турском двору где је постигао много тога управо захваљујући заводљивом звецкању дуката. Осим тога изгледа да је чак и у вођењу унутрашње политике прибегавао миту. Тако де ла Брокијер коментарише богатство рудника у Новом Брду и начин на који га деспот Ђурађ искориштава. *"И у тој вароши постоји рудник злата и сребра заједно и сваке године се ископа више од 200.000 дуката, а да није тога верујем да би он већ био изгнан из своје Рације"* Није деспот извлачио злато само из Новог Брда, било је

ту још рудника, а у причама о богатству Србије се у страним земљама помало и претеривало. *"Али што је најзнатније и нада све друге земље у Србији, то је што се у њој налази сребра и злата као воде у изворима, и што се на све стране копа златни песак, у коме је злата и сребра обилатијега, лепшега и бољега него што је индијско"* (Критовул).

Управо кориштењу мита Ђурађ је и могао да захвали то што је успео да од Турака добије дозволу да подигне једну тако јаку тврђаву као што је Смедерево. Постоји тврдња да султан Мурат II дуго није знао да је Смедерево изграђено и то највише захваљујући томе што је Ђурађ митом успео да заустави да таква вест дође до њега. По тим верзијама Ђурађ је успео да подмити турског везира Саруца пашу који је градњу Смедерева једноставно прећутао султану. *"А Вуков син кришом је саградио Смедерево, а кад је Саруца-паша дошао, он није сазнао ни чуо да је тврђава направљена. После је Саруца паша, док је био беглербег, свргнут"* (Уруц). Са осетљивим даром за високу политику која је препуна подмуклих потеза и тајних радњи, успео је Ђурађ да са финим инстинктом осети сва она незадовољства која су врвила у турској држави. Веома брзо он се повезао са незадовољницима турске централистичке владавине султана Мурата II и бескрајне реке злата кренуле су у том правцу. У Једренима Мурат II је имао и те како јаку опозицију, а да је он са њима тешко излазио на крај видело се неколико пута. Када је 1428. године дошло до судара угара и Турака под Голубцем, султан Мурат II је био у великој кризи. Иако је био удаљен само пола дана хода од Голубца, румелијски беглербег Синан са својом великом армијом није желео да крене у помоћ опсађенима. Стога је морао султан лично да покрене своју армију, али на само један дан удаљен од Голубца којем је журио у помоћ, морао је војску да заустави ради сталних свађа које је имао са својим главним беговима. Успео је да их умири уз неке уступке и да тек онда настави са походом. Можда је чак и ту Ђурађ имао умешане прсте.

Да Ђурађ навелико сплеткари по турском двору није била никаква тајна и он је био код султанових приврженика једна од најомрзнутијих личности. Навођено је да Ђурађ одржава везе са највећим противником турске државе у Анадолији, Карманоглуом, да је главни саветник угарског краља, итд. Имао је Ђурађ и других непречишћених рачуна са најкрупнијим феудалцима у Турској. Мрзео га је веома јак и утицајни скопски бег Исак којем је Ђурађ некада у бици заробио сина Пашабега и једно време држао у заточеништву (1424/25. године). Осим тога знало се и то да Ђурађ из све снаге подржава незадовољнике око султана Мурата II. Султан се покушавао обрачунавати са својим противницима веома суровим мерама, па је у том оквиру ослепио свога везира Иваз пашу. Баш ту је видљива потпуна разлика у оном начину политике коју је некада водио деспот Стефан и коју сада спроводи деспот Ђурађ. Док је деспот Стефан увек стајао чврсто уз централну власт (султана Бајазита, Мехмеда, Мурата II) и не покушавајући да на било који начин сплеткари по турском двору, деспот Ђурађ ради управо обрнуто. Читав његов живот и натезање са Турцима, али и угарима проћи ће управо у сплеткарењу којим је покушавао да подрије централну власт тиме што је непрестано подбуњивао и новчано помагао незадовољнике. Сувише слаб да било шта војно уради, Ђурађ је по византијској формули, на страним дворовима заиграо на међусобну

нетрпељивост и склоност ка миту, и покушавао да из тога извуче некакву корист. То је био онај основни разлог зашто султан никада није имао поверења у Ђурђа и због чега је Деспотовина многе ствари претрпела, а да то иначе можда и није морала.

Током 1430. године успели су Турци да заузму Солун и да по граду направе покољ. У овој акцији учествовали су помоћни војни одреди које је послао деспот Ђурађ у оквиру својих вазалних обавеза, а водио их је његов најстарији син Гргур. Иако је дао војни одред као помоћ Турцима, Ђурађ је болно примио пад Солуна. Могуће да га је због војног помагања на неки начин пекла и савест, тим више што се његов војни одред тако истакао да му је сина Гргура султан посебно наградио. Ђурађ је савест покушао умирити тиме што је откупио од Турака мноштво робља које су Турци похватили по Солуну. Тада је из Солуна (Јерининог родног града) дошао у Србију још један Кантакузен, Тома, рођени брат деспотице Јерине.

Ипак, ма колико ова сарадња са Турцима била мрска деспоту Ђурђу, она је ускоро донела за њега и добрих резултата. У Зети је дошло до одметања неке властеле, а ситуација је постала много озбиљнија када се појавио Стефан Балшић Марамонте, који је као даљњи рођак породице Балшић, полагао право на Зету. Негде током 1429. године успео је да стави под своју контролу један део Зете. Баш некако у то доба Турци су заузели Солун и задовољни помоћи коју су добили од Ђурађа одлуче да и они њему помогну. Скопски Исак бег заједно са Гргуром Бранковићем провали у Зету и ускоро поврате деспоту све оно што је био изгубио. Осим тога, деспот Ђурађ је тада искористио добру прилику да се обрачуна и са неким старим противницима (Која Закарија, итд.).

Осим овог сукоба, имао је деспот Ђурађ и још рат са босанским краљем Твртком II око Сребренице. Импулс за тај рат је дошао од 1430. године када је Твртко II успео да затре познату породицу Златоносовића. Ради се о једној прилично старој босанској породици, од којих су два њена припадника, Стјепан и Влађ, били учесници у Косовској бици 1389. године. Тада су били у саставу војске коју је довео војвода Влатко Вуковић. Претпоставља се да су на Косову и погинули, мада је касније било неких вести (нарочито после Ангорске битке) да су ипак преживели. Последњи представник ове куће, био је војвода Вукашин Златоносовић. Он се током лета 1430. године нешто завадио са босанским краљем Твртком II и по свему судећи Твртко II се осветио тако што је ову породицу тада у потпуности искоренио. Како су Златоносовићи били у тесним односима са деспотом Ђурђем то не изненађује што већ наредне године избија сасвим отворени сукоб између Твртка II и деспота Ђурђа. Да је рат био веома озбиљан види се из једног писма Дубровника где се наводи да краљ и деспот *"на граници својих области, чине један другом штету, узнемиравају се и пакосте"*. Тај рат и јесте био такав, сав у пљачки и пакостима околном живљу, а неких директних јачих војних судара једноставно није било. Снага две српске државе трошила се у међусобним дивљим атавизмима, док су Турци мирно освајали терен. Заслепљени неким међусобним ривалством, оба владара су терала неке своје рачуне, заборављајући ко је главни противник.

Некако у то доба (1432. или 1433. године) иде и уговарање удаје турског султана Мурата II и ћерке деспота Ђурђа, која се звала Мара. Сама позадина ове, помало ненадане Марине удаје, остала је нејасна. Да се радило о политичком браку није спорно, али остаје питање ко је био тај који је све то иницирао. Нешто је тада узнемирило султана и ова удаја требала је да послужи као гаранција будуће Ђурђево верности султану. Било је много тога због чега је деспот могао бити оптужен код султана. Осим добијања знакова деспотског достојанства из Византије и сталног тајног договарања са Караманоглуом и угарским краље Жигмундом, било је ту и недозвољено дизање Смедерева. Осим тога, стално Ђурђево сплеткарење по турском двору донело му је гомилу противника који су га свакодневно оптуживали код султана. По турским летописцима, Мурату II је већ досадило да слуша сталне јадиковке на Ђурђево неверство па је решио да заузме Деспотовину и тиме лиши деспота свих поседа. Ђурађ је преко својих шпијуна то некако дознао и да би умирио султана понудио му Мару за жену и уз њу један део Србије као мираз. Султан није хтео да жени Мару будући да је, као добар мухамеданац, сматрао да би ова женидба за њега била понижење. Међутим, на притисак својих паша (потплаћених од Ђурђа, вероватно) ипак пристане.

Постоји и навод Константина из Островице који овај догађај нешто мало другачије приказује. По њему, Марина удаја је била уговорена, а тек након тога деспот Ђурађ је тражио и добио дозволу да дигне Смедерево. *"Потом је турски цар Мурат узео деспотову кћер по имену Мару и тражио је од деспота да му с њом пошаље и свога сина Гргура. И посла деспот сина својега Мурату и у томе пријатељству затражи деспот од цара да му допусти да без сметње зида манастир, што му цар допусти и зарече се да му неће сметати, а уз то му допусти и да зида себи сигуран град, дајући реч да ће све то верно и ваљано одржати. Поуздавши се у цареву обећање, деспот зидаше Смедерево"* (Константин из Островице).

Самом женидбом са Маром, султан не би добио много тога што и иначе није могао да оствари јер деспотовину је била веома слаба и не би се могла одбранити од једне јача војне акције. Прави добитник био би заправо Ђурађ. Можда би се зато могло претпоставити да је идеја о удаји Мариној баш због тога и изишла из његове главе. Био је то веома ризичан потез, али то је био тада једини могући начин да се стекне иоле јача позиција на турском двору. Можда му је тада лебдео пред очима пример начина на који је кнегиња Милица удала ћерку Оливеру за султана Бајазита и управо тиме успела да сачува Србију за Лазаревиће. То је био тада и основни разлог због којег је његовом оцу Вуку измакла власт над Србијом, а коју је неком логиком требао имати. Нешто слично говори и Дука када наводи како је Ђурађ послао султану поруку: *"Царе, господине, прими моју ћерку за своју царију, као што је и твој деда Бајазит био узео од нас девојку"*. Тај политички рецепт је сада покушао и он, али успех је био и више него половичан.

Ђурђу сигурно није било лако када се одлучио да пошаље Мару у турски харем. Међутим, могуће је да се надао да се овај брак неће никада реализовати. Било је за то више разлога. Сам султан није показивао никакву вољу да Мару доведе у свој харем и на све то је пристао под притиском својих паша. С друге стране, било је

уговорено да се до реализовања брака сачека неколико година будући да је Мара била још увек млада (имала је 1432. године око 14 година). Осим тога султан је имао у харему око три стотине жена и мноштво дечака и било је сасвим могуће да овај брак изгуби из вида. Уз то, уз помоћ мита би се могло урадити и то да султана на овај брак његова околина не подсећа. И коначно, како је за реализацију брака требало сачекати неколико година, било је сасвим могуће да дође до неких ненаданих догађаја који ће омогућити Ђурђу да ову своју обавезу не изврши. Заправо, Ђурађ је тада, а и неколико наредних година, био уверен у то ће Угарска уз помоћ Европе успети коначно да сломи турску моћ. Многе његове ризичне акције су биле мотивисане управо тим његовим нереалним надама, па није немогуће да је тако гледао и на ово уговорено венчање.

Даљњи развој догађаја као да је Ђурађу ишао на руку. Султан је под притиском са стране, пристао на брак и веридба је озваничена тиме што је у Деспотовину дошао Сарица паша и обавио потребне формалности. Мара је остала у родитељској кући, а Турци су након склапања веридбе отпутовали. Све је опет било као пре и изгледало је као да се ништа није догодило. Ђурађ је опет стекао колико-толико султаново поверење и није му више претила опасност од турске навале. Своје обавезе је уредно испуњавао и чинило се да је султан чак и задовољан, тако да де ла Брокијер тврди да је чуо како је султан говорио да је из Србије *"добивао више коњаника него што би добијао кад би била у његовој руци"*.

Мавро Орбин на нешто другачији начин описује Марину удају за султана. Наиме, султан је незадовољан начином на који је Ђурађ испуњавао своје вазалне обавезе, одлучио да га за себе чвршће веже тако што ће осим харача затражити од Ђурђа и његову ћерку. Ђурађ се колебао око Мариног одласка у харем, али га је жена Јерина убедила да то ипак допусти. *"На то Мурат посла Ђурђу Сараџи-пашу са свога двора да тражи редован харач, као и султану за жену деспотову кћер Марију. То је јако ражалостило Ђурђа; није му било криво да плати харач, али му је било веома тешко да му даде кћер за жену. На крају, свладан речима своје жене Јерине, или (како је други зову) Ирене, даде је у нади да ће се тим сродством сасвим помирити с Муратом, али испаде друкчије, како ћемо овде даље рећи"*. Ако претпоставимо да је Ђурађ заиста био добар отац, како га често по историјама знају представљати, онда је велико питање како је уопште могао да се преломи па да ћерку пошаље у харем. Оправдања да је то чинио ради тога да спаси народ или нешто томе слично, сувише су наивна да би се у њих могло поверовати. Њега је у таквој одлуци, где се одриче властитог детета, морао неко њему близак подржати. То је тада могла бити само његова жена Јерина, хладна Гркиња, којој Мара јесте била ћерка, али се ње и поред свега могла хладно одрећи и послати је далеко од себе. Могуће да је она тада била у стању да далеко хладније размишља од Ђурађа и да је из Мариног жртвовања видела прилику да се Деспотовина очува за осталу њену децу. Можда је и ово био разлог због чега је стекла атрибут "проклета" Јерина?

Њен велики утицај на Ђурђа не треба много да изненади, јер она га је заиста имала и то не само у чисто породичним стварима. Јерина се мешала и у вођење политике,

а Ђурађ је то доста мирно прихватио. То су најпре осетили Дубровчани који су многе ствари успели да ураде управо преко ње. Индикативно је једно њихово писмо из 1435. године. Те године је Ђурађ отишао у Угарску, а Дубровчани чим су то сазнали пошаљу своје посланике код Јерине да траже којекакве трговачке уступке. Они су добро знали да она има могућности да директно мења Ђурђеве одлуке, да је то до сада често чинила и да је Ђурађ то увек одобравао. Они то у своме писму не крију, па тако кажу: *"Господин деспот дао је овлашћење и слободу њеној величанствености да може, у његовом господству и држави, чинити ово и веће ствари"*.

Ова горда и властољубива Гркиња није била задовољна само тиме да узима учешће у власти, већ је довела на Ђурђев двор и гомилу својих рођака. Од свих тих њених рођака свакако је најомрзнутија фигура био Тома Кантакузен за кога је била јавна тајна да је изузетно подмитљив, али све му то није сметало да након Ђурђа и Јерине буде најјача личност у Србији. До краја је постао и командант војске. Српска властела је била постепено потискивана са двора, а странци су преузимали све више политичких и других уносних функција. Већина их се страховито обогатила што није могло да прође без страховите мржње домаћег становништва.

И иначе, када се говори о Ђурђу, мора се приметити да је годинама све више потпадао под утицај својих саветника са стране, а посебно жене Јерине. Она је била доста млађа од њега и са својим префињеним ликом, држањем, пореклом и нарочито тиме што му је изродила много деце тиме потврђујући његову мушкост иако је био у позним педесетим годинама, могла је заиста да утиче на њега. Он сам није био много омиљена личност у Србији, а то није никакво чудо. Осим политике коју је водио и која не само да је имала два, већ ко зна колико лица, и која је за већину српске властеле (а можда и самоме њему) била углавном неразумљива било је ту присутно и нечовечно отимање новца од осиромашеног и измученог становништва. Непрестани ратови, затим радови на Смедереву, бројни странци који су немилосрдно пљачкали, били су директно плод такве Ђурђеве политике.

5. Јањош Хуњади

Управо захваљујући турској помоћи (за коју је потрошио много злата), али и изненадном одметању војводе Сандаља Хранића од Твртка II, имао је деспот Ђурађ прилику да свој сукоб око Сребренице и оконча. Тако је и било. Негде током лета 1433. године турски Исак бег са око 3.000 Турака долази у Босну. Након овога Твртко II је морао да се склони у Угарску. *"Тада изагнаше Бошњане Твртка краља из Босне, и то беше други Твртко"* (Климентовић). Овом "победом" успео је Ђурађ да прошири Деспотовину на Зворник и тврђаву Теочак. Овај сукоб, не баш толико важан за распоред снага на том делу Балкана, показао је да је Ђурађ сасвим добро схвата правила игре по којима се водила политика у то време. Иако је био срцем и душом уз хришћане, поготово Угарску, у сукобу са Твртком II везао се искључиво за Турску док је Твртку II препустио да приђе Угарима. Финим осећањем за распоред снага јасно је видео да Угарска у односу на Турску ипак јесте другоразредна сила и да се од ње не може очекивати нека посебна помоћ. Тада

Ђурађу није сметало то што ратује против хришћана (Твртка II) којег помажу хришћани (Угарска), већ се везао за Турке. Верски разлози су отишли у стриктно други план.

У самоме сукобу показао је деспот Ђурађ и нешто друго, што му можда не може послужити на част, али је нераскидиво повезано са вођењем политике. Захваљујући миту, деспот Ђурађ је успео на турском двору да "купи" право на земље Твртка II, а то му је одмах донело и турску војну помоћ којом је успешно окончао овај рат. Сам пут ка султану и могућност да митом "откупи" делове Босне омогућила му је уговорена "женидба" његове ћерке Маре и султана, па би и ово можда могао бити доказ да је импулс за ову женидбу ипак дошао са Ђурђевог, а не са турске стране. Очигледно да је ситуација била таква да није постојао било какав обзир према било чему и било коме. Међутим, то је имало и другу страну. Деспоту Ђурађу заправо нико није веровао. Док су Угари за њега сматрали да је турски човек, Турци су га за то време оптуживали да потајно одржава везе са угарима. У сталном процепу између једних и других, деспот Ђурађ је чинио што је могао. Слао је бескрајне колоне сребра и злата на турски двор, чак и своју ћерку Мару понудио султану у харем. Слично је било и у његовим односима са Угарском. Ипак, маневарски простор му се све више сужавао.

Оно што је нарочито компликовало положај деспота Ђурђа били су стални сукоби између Угарске и Турске. Примирје које су Угарска и Турска склопили 1429. године било је углавном поштовано, али било је сасвим отворено питање шта ће се десити када истекну три године на које је оно склопљено. Обе стране су се сасвим отворено припремале за наставак сукоба. Турци су били у напону снаге и жељни нових пљачки, док су Угари хтели да заштите своје јужне границе. Деспот Ђурађ је непрестано покушавао да у овом сукобу остане неутралан и да би то постигао чинио је различите уступке обема странама. Било је мноштво ситуација у којима је деспотова политичка генијалност долазила на испит. Већ 1432. године султан Мурат II је упао у Влашку и у налету стигао до Ердеља. Деспот се није војно мешао у овај сукоб, а Турци нису упадали у Деспотовину. Ипак, његова неутралност је остала под знаком питања будући да су га паше пред султаном оптужили да је потајно обавештавао Угаре о турским намерама. То је управо било у време када је деспот уговорио удају своје ћерке за султана, па би се можда могло претпоставити да оптужбе и нису биле без основа. Ново искушење за Ђурађа је дошло током 1433. године када се одједном протурила вест да је султан Мурат II умро и када је због тога избила побуна у Албанији под вођством Аријанит Спата. Вест је била лажна, а Ђурађ није подржавао устанике већ је са својим војним одредима помагао да се устанак угуши.

За све то време угарски краљ Жигмунд је био ван Угарске бавећи се другим стварима. Током 1430. године сакупио је велику војску од око 100.000 ратника који су требали да се обрачунају са хуситима. У походу није лично учествовао и то му је можда и спасило живот. Ова војска је крчила пут палећи и убијајући голоруку становништво, али при првом сусрету са организованом хуситском војском коју је водио Прокоп Велики, скоро без битке, дали су се у дивље бекство. Каква је то

паника и бежање било види се из тога што је папински легат, који је био духовни вођа овога похода, први побегао и то толиком брзином да је изгубио свој кардиналски плашт, капут, крст, па чак и папску булу са којом је започео овај поход.

Након тога бавио се Жигмунд окупљањем црквеног сабора у Базелу (1431. година). Тај сабор је требао да изглади сукоб са хуситима, али како је постојала опасност да би се сабор могао окренути и против папе, то је папа Евгеније IV пружао отпор овоме сабору под изговором да не жели да се са хуситима било како погађа. Због тога је припретио Жигмунду да ће овај црквени сабор опозвати. Након погађања, свађања и свега осталог што иде уз то, папа је ипак пристао да се сабор одржи. Пошто је то обавио, Жигмунд се појавио у Италији са својих 800 витезова и у Милану се крунисао за краља Италије. Но, његов је циљ била круна римско-немачког цара. То му је створило мноштво противника. Као да није био свестан тога, неким неопрезом ушао је у Сијену (средином 1432. године), међутим није могао из ње изаћи јер су га са свих страна вребали непријатељи. Вероватно да је папа Евгеније IV био на њега најживнији и да је он био један од главних организатора свега овога. Скоро десет месеци није могао Жигмунд да мрдне из Сијене, али на крају буде постигнут договор. Папа ће крунисати Жигмунда царском круном, признаће одлуке Базелског сабора, а Жигмунд ће заштити папу од могућих насртаја сабора. У цркви Светог Петра у Риму на дан 31. маја 1433. године крунисан је Жигмунд за римско-немачког цара. Након тога вратио се у Базел где се укључио у рад црквеног сабора. На сабору је чак било говора и о уједињењу православне и католичке цркве и у том оквиру позвани су на сабор деспот Ђурађ, краљ Твртко II, Сандаљ Хранић и Радослав Павловић, но ни један се није одазвао.

У Базелу је Жигмунд примио турско посланство и тога дана међусобно су се лагали тако што су и једни и други изјављивале да желе мир. Турци су имали лоше мишљење о војној снази којом угари располажу и султан Мурат II то није ни крио отворено пишући Жигмунду како је до сада он (Жигмунд) сваки пут бежао испред њега (Мурата II). Осим тога, ово је врхунац цинизма, познато је да Турци немају нити један правац да врше освајања осим оних земаља које држи Жигмунд и да би са те стране он (Жигмунд) требао да има разумевања и *"треба да буде задовољан тиме што је, њему за љубав, често одлагао да чини велика освајања по Краљевини Угарској, што би свакако могао да је хтео, и то њему треба да буде вољно; а султану је било мучно да враћа оно што је на сабљи добио, јер у овај час ни он, ни његови људи немају ни једну земљу по којој би могли да освајају, сем земаља реченога императора, који се никад није нашао пред њим (султаном), а ни његовим претходницима, а да није био увек побеђиван и да није бежао, као што сваки може добро знати"* (де ла Брокијер). Након ових преговора, негде крајем 1434. године стигао је, након одсуства од скоро четири године (1430-1434) Жигмунд у Угарску.

Током априла 1434. године прослављен је брак између Кантакузене, Ђурђевице и Јеринине ћерке, и грофа Улриха II Цељског. Сам брак је уговорен још раније, вероватно 1433. године. Ђурађ је нарочито инсистирао на овом браку јер је тиме долазио у сродство са угарским краљем, будући да је угарска краљица Барбара била

Улрихова тетка. *"Средивши то, Ђурађ је удао своју кћер Катарину за Улриха II Цељског, цељског грофа, кога су доцније убили синови Јанка Хуњадија, Владислав и Матија"* (Мавро Орбин). Био је то прави аристократски брак, а Улрих II Цељски зет којег би пожелео сваки политичар, а одбио сваки иоле свестан родитељ. Радило се о једном чудном створењу свог набреклог од снаге, рада и уживања, никада верног и искреног, беспримерног лажова. Ни породица му није била боља па је тако познато да му је деда (вероватно умно поремећен) спалио снају као вештицу, док је његова мати (Улрихова) Јелисавета Франкопан доживела скоро исто. Њу је муж, Фридрих II, да би могао довести млађу жену, дао отровати. Колико је то била разуздана породица види се и из тога што је гроф Улрих II, уместо lika неког свеца као што је био то тада обичај, на своме печату имао слику голу жену. У доба склапања брака имао је Улрих око тридесет година док је Кантакузена имала око петнаест.

То ни у ком случају није могао бити сретан брак, али о томе тада нико није размишљао јер никоме није ни било важно. Улриху II Цељском тај брак није значио ништа више од богатог мираза и политичких веза, а слична је ситуација била и Бранковићима. Кантакузену ионако нико ништа није питао, а њено мишљење и срећа није никогa интересовала. Доста је чудно то када се наводи како је Ђурађ био породичан човек наклоњен породици. Ништа погрешније од тога. Сам његов поступак према ћеркама сасвим довољно говори. Из себичних разлога желећи једино себе да види као владара Србије удао је једну ћерку за пустахију типа Улриха Цељског, док је другој ћерки, Мари, наменио још гору судбину шаљући је у турски харем. У даљњој причи видећемо да његов политички правац може да створи и горе судбине, а то ће осетити деспотови синови. Ипак, Кантакузена је успела ако ништа друго, а оно барем да задржи своју православну веру. *"Није била наше већ грчке вере. Живела је у својој вери и имала је попа и капелана своје вере и ретко је била у цркви на нашој миси"* (Пиколомини). Током свога живота доживела је Кантакузена мноштво несрећа тако да је, када се на крају све сабере, сама њена удаја била најмања. Још за живота сахранила је све своје троје деце које је родила у овом браку, тако да иза себе није оставила потомака.

Није прошло дуго, а деспот Ђурађ је удао и другу ћерку, Мару. Током августа 1435. године султан Мурат II је послао своје емисаре да доведу обећану му девојку. Током септембра месеца прослављена је свадба у Једрену, а Мару су тамо допратила браћа Гргур и Стефан. Мара је имала још мање среће у овом браку но што је то био случај са Кантакузеном. Иако је волео жене, имао их око три стотине у харему, Мурат II је још више волео дечаке којих је имао тридесетак. *"А после пића, он налази највеће задовољство у женама и малим дечацима содомитима, а има 300 жена или више, а има 25 или 30 дечака који су стално са њим, чешиће него његове жене"* (де ла Брокијер). Грчки писац Дука је покушао да представи да је Мара била његова љубимица, попут Оливере некада, али то је сасвим погрешно. Мурат II је био прави мухамеданац и стога није желео чак ни да види Мару која је била хришћанка, а камоли да на неки други начин општи са њом. Постоји један извор који тврди да у Једрену није било никакве свадбене свечаности *"јер султан налажаше да није вредно за љубав, једној ђаурици свечаности правити"* (Мурат

Драгоман). Ђ. Франца иде чак и даље од тога тврдећи да Мару султан Мурат II никада није пипнуо тако да се она иста онаква каква је код њега на двор дошла и вратила у Србију. Да јој није било тамо лако види се из тога што је дала завет да ће, уколико икада успети да се ослободи харемског ропства, своје девојаштво у смерности посветити Богу.

Уз Мару морао је Ђурађ дати и велики мираз. Он је поднео и ту жртву дајући један део Србије и небројено мноштво блага. Ашик-паша Заде тврди да је Ђурађ рекао: *"Ја мираз својој кћери нисам дао, него сам цару дао"*. Све је то дискутабилно јер Турци покушавају неке ствари да преувеличају, али ипак није то било далеко од истине. Није Ђурађ са тим силним благом давао Мари мираз, била је то заправо куповина његове даљње владавине Деспотовином. За ту сврху је послужила и Марина удаја. Али, ни то није било све, била је ту још једна жртва. Речено је већ да су Мару пратила браћа Гргур и Стефан, те да су били присутни свадбеним свечаностима (ако их је било). Међутим, у Србију се вратио само Гргур док је Стефан морао да остане као талац да ће Ђурађ верно испуњавати своје обавезе.

Након свега Мара је послана у харемске просторије у Брусу где је проводила своје дане. За то време Стефану је сигурно било много теже. Ми данас не знамо какве је он имао доживљаје за време свога боравка у Турској, али је сасвим сигурно да он своје талаштво није лако поднео. Како се радило о веома присталом младићу то је питање да ли је неком тамо запао за око и био изложен додатним понижењима. За те године у њему се накупила толика мржња према Турцима да се он међу Бранковићима до краја показао као највећи турски противник.

Са свим тим уступцима Ђурађ је успео да купи сигурност да га Турци једно време неће напасти. Међутим, Угари нису мировали и следећих година у периоду од 1435. па све до 1437. године трају угарско-турски сукоби, али без учешћа из Деспотовине. Додуше, деспот је одржавао сталне контакте са Жигмундом, али на томе се све завршавало. Сигурно је да његови контакти са Угарском, ма колико били тајни, никако нису могли остати тајна за Турке, али нису представљали ни неку посебну опасност. Но, тада долази до једног краткотрајног угарског похода са великим последицама.

Средином 1437. године Угарска војска прелази Дунав код Пожежене и упада у онај део Србије коју су држали Турци. Поход је ишао веома брзо, највише због изненађења, тако да је убрзо Крушевац спаљен. После само седам дана одлуче Угари да се повуку и у журби одлуче да скрате пут тако што ће прећи преко Деспотовине. Иако је постојао договор између Ђурђа и Жигмунда да ова војска ни у ком случају не улази у Деспотовину, војсковође у журби нису поштовали ово наређење. Прешавши преко Деспотовине Угари стигну до Ковина и са тог места почели су да се пребацују преко Дунава. Највећи део војске се већ пребацио када су стигли и Турци који су ишли за њима. Битка је била на Годоминском пољу, а Угари, иако некомплетни, разбили су Турке и умало нису ухватили и њиховог вођу Али-бега. Ово је била прва крупнија победа Жигмундове војске над Турцима и он

није пропустио прилику да се њоме похвали по целој Европи.

Ова битка на Годоминском пољу остаје у сећању и по томе што се у њој по први јавља један касније изузетно значајни влашки племић који ће наредних година да буде за Турке посебан страх и трепет. Ради се о Јањошу Хуњадију (Јанко, Јанкул), који је овом битком ушао међу најпознатије борце против Турака. Његова породица је имала у југозападном Ердељу замак Хуњад и по томе су и добили име. Током 1409. године краљ Жигмунд је браћи Војку, Магасу и Радулу потврдио ово имање посебном повељом. Јанко Хуњади потиче од најстаријег брата Војка, а по први пут се спомиње у наведеној повељи из 1409. године. Још од малена он се налази на двору краља Жигмунда и налазио се у његовој најближој пратњи. Пратио је Жигмунда у Ахен када је овај окруњен за немачког краља (1414.), а већ 1420. године истиче се у Чешкој у ратовима против хусита. Краљ Жигмунд га је приметио и стога га у повељи из 1434. године описује као *"одлични Јован речени Влах, син некадашњег Војка од Хуњада, двора нашег витез"*. Још увек није имао неких посебно великих заслуга које ће му обезбедити веће напредовање, али осетио је да ће на овој немирној граници према Турцима добити шансу да се јаче истакне. Негде у то време (након 1439. године) он добија титулу северинског бана. Од тада иде његов невероватан успон до вероватно највећег имена међу борцима против Турака.

Још за живота Хуњади је постао легенда. Био је незнатног порекла, а у односу на великаше старог племићког порекла он је био тек незнатни скоројевић. Ипак, нико му није могао оспорити велику способност и храброст, што ће му на крају донети велики успон, незамислив за скоројевиће онога доба. Чак и његово рођење је у предању везано за легенду. Тако постоји предање да је Хуњадијев ванбрачни отац, ни мање ни више, него деспот Стефан Лазаревић. Наравно таква комбинација није могућа будући да је деспот Стефан рођен око 1374. године док је Хуњади рођен 1387. године. Тиме се заправо покушало са сакривањем Хуњадијевог незнатног порекла и везивање за једног таквог особеног човека као што је деспот Стефан. По једном другом предању, Хуњади је ванбрачни син угарског краља Жигмунда, а Бонфини овако описује ту причу. *"Говоре, како је краљ Сигисмунд, боравећи у Ердељу, спавао с ћерком неког слободног Влаха. Када ју је после три месеца поново зажелео и призвао, нађе је трудну. Сјајно ју је наградио и као знак обележја дао јој је прстен с тим да ако се дете роди да га отхрани, а потом пошаље њему с прстеном. Девојку су потом с великим миразом удали за једног Влаха племићког порекла, дајући му на знање њен случај. Због великог мираза, а ли и због славе да се девојци десило с тако узвишеном особом, он није одбио понуду девојке. Кад је дошло време, роди се лепо здраво мушко дете кога мати назове Јанош. Кад је једном детенце лежало у мајчином крилу, долети један гавран и уграби златан прстен добивен као обележје. Мајка се веома растужила, замоли одмах мужа да гони гаврана и да врати прстен, јер иначе ће крадљива птица упропастити лепе наде за будућност њеног сина. Муж напоследку устрели гаврана и тако врати прстен. Јанош је постао леп дечак. По налогу своје мајке, отишао је Сигисмунду и показао прстен. Краљ је препознао прстен и богато обдарио сина поседима и селима. Да је ова прича истинита, ко не би помислио да би му прекомерно*

дарежљиви цар Сигисмунд, који није имао мушког потомства, дао не само земље него и краљевство" (Бонфини).

Сам поход угарске војске и војна победа у самој суштини нису значиле ништа добро за Србију. Осим тога, ова војска је страховито масакрирала српско становништво на које је наилазила и то без обзира да ли се оно налази на терену који контролишу Турци или у Деспотовини, тако да се Ђурађ могао запитати да ли му таква хришћанска помоћ уопште нешто значи. Самоме народу донела је само нове невоље и нова страдања, али ни самоме Ђурађу није донела ништа доброг. Данас, у ретроспективи гледано, овај поход је био управо оно што је Деспотовини донело пропаст. Султан Мурат II, љут због тога што су Угари користили Деспотовину при пребацивању својих трупа, што је било супротно склопљеном уговору са Ђурађом, одлучио је да се освети тако што је пустио да турске трупе уђу у Деспотовину и да несметано пљачкају. У опасности да изгуби земљу, деспот је почео да преговара са султаном и успео је до краја да га умилостиви тако што му је уступио Браничево. Но, то није умирило султана.

Непосредно након ове, какве-такве победе над Турцима разболео се Жигмунд, а природа болести је била таква да је и њему самоме било јасно да ће ускоро умрети. Стога је требало обезбедити да престо остане његовом зету, аустријском војводи Албрехту V Хабсбургу који се оженио Жигмундовом ћерком, Јелисаветом. Највећи отпор је пружала изгледа Жигмундова жена Барбара која је правила комбинације да престо остане њој. Њој је пала на памет идеја да се након Жигмундове смрти, она (иако је имала 45 година) уда за тринаестогодишњег пољског краља Владислава III Јагелонца и да тако остане да влада. Како је у то време она са Жигмундом боравила у Прагу то је са чешким великашима почела да сплеткари по тој основи. Изгледа да је у томе имала успеха, па се до краја Жигмунд, плашећи се за своју безбедност одлучио вратити у Угарску. Но, далеко није стигао и почетком децембра 1337. године у Знајму је и умро. Ту су га дочекали зет Албрехт и ћерка Јелисавета. Прије смрти успео је Жигмунд да их пред чешким и угарским великашима одреди за своје наследнике. Након тога наредио је Жигмунд да га обуку у царско одело и да га посаде на царски престо. Тако је и умро, а његово тело три дана је стајало у седећем положају на престолу. Већ за нову годину (1338.) крунисан је Албрехт за угарског краља.

6. Пад Смедерева

За то време султан Мурат II је био изложен страховитом притиску своје околине која је тражила од њега да се већ једном рашчисти са Ђурађем. У тим притисцима нарочито се истакао Исак бег који је тврдио да све док Ђурађ буде боравио у Смедереву, Угари и Караманоглу неће мировати већ нападати на турске границе. Осим тога стизале су вести да папа Евгеније IV припрема нови крсташки поход против Турака, а оно што је само могло да потврди те вести била је чињеница да је византијски цар Јован VII био у Италији где се у Ферари, а онда и Фиренци преговарало о остварењу црквене уније. Стизале су и вести да у ратним припремама једну од главних улога има баш деспот Ђурађ. Током лета 1338.

године упадају Турци у Ердељ и пале угарске поседе, а у оквиру њихове војске налазе се и помоћни одреди које је послао деспот Ђурађ. Тада је деспот још увек мислио да ће се успети оправдати код султана, али ускоро се показало да се преварио. Још док је трајао напад на Ердељ, једна друга турска војска упадне у Деспотовину. Оно мало отпора је одмах разбијено, а Турцима се Борач и Раваница одмах предају, док се Острвица бранила док је могла али је убрзо и она заузета и разрушена. Острвица је иначе веома стари град и први пут се помиње још 1323. године у борбама које су следиле након смрти краља Милутина. Удаљен је око 4 километра од Рудника, а у њега се својевремено склањао и побуњени властелин деспота Стефана Лазаревића, Никола Зојић. То је мали жупски град и смештен је на врху тешко приступачног брда, а састављен је из два дела која су спојена зидом. Данас од њега постоје само безличне рушевине.

Знајући да нема никаквих могућности да се одбрани од Турака, деспот је покушавао да преговара и у једном моменту се учинило да ће успети да умири султана тако што му је препустио неке територије око Дунава. Међутим, све је то било само увод у катастрофу која је следила. А она је дошла већ следеће године. Почетком лета 1439. године велика турска војска коју је лично водио Мурат II ударила је на Србију. Сада је било јасно да султан намерава да освоји целу Деспотовину и да ово више није само демонстрација турских снага. По Дуки и на овај поход Мурат II је морао пристати углавном због притиска своје околине. Тако спомиње да султанов хазнадар Фадула говори: *"Зашто, господару, не би сагро непријатеља наше вере? Бог ти је дао толику силу, а ти нећеш да се њоме служиши против његових непријатеља. Стрпљивошћу својом ти подржаваш невернике. Заиста, не може то Алаху бити на вољу! Вади сабљу, и сеци непријатеља док не потражи заштиту у вери у једнога бога и великог његовог пророка. Знај, господару, да онај град, што га је сазидо деспот од Србије (Смедерево), није саграђен на наше добро. Узми тај град, а тиме ћемо добити излаз из Србије у Угарску. Пресецимо господару од Србије изворе, који му једнако као воду сипају сребро и злато. Овим сребром и златом добићемо Угарску, а одатле ћемо, убрзо, отићи у Италију и понизити непријатеља наше вере".* Деспот је опет покушавао да преговара са султаном, али овај га више није хтео слушати.

Тада су деспоту писали Мара и Стефан из турског ропства и молили га да препусти Турцима Смедерево. Многи сматрају да су овакво писмо Стефан и Мара писали због тога што су били у турском ропству те су били притиснути да се са таквом молбом обраћају оцу. Могло би се ипак приупитати да ли је то баш тако? Због чега не би постојала могућност да су они ова писма писали искрено и да су заиста мислили да је крајње време да се Ђурађ окане Угарске и да се приклони Турцима. Пошто су били у Турској они су могли заиста из прве руке да виде са каквом снагом располаже султан и коначно да ли је искрен у односима са Ђурађем. Сам султан Мурат II, барем га тако приказују савременици, није био човек који лако гази своју реч па се са те стране могло веровати оним обећањима које је давао. Ако је ико био неискрен у међусобним односима, то је био баш Ђурађ. С друге стране, то се до сада сасвим јасно видело, нити једна од султанових сумњи на Ђурађа није била без основа. Он је одгађао стално напад на Ђурађа, али околина га је жестоко

притискала.

Сам деспот је још више отежавао свој положај сталним сплеткама са Угарском, стално изазивајући нове оптужбе. Султану је досадило и то да гледа Деспотовину у двоструком вазалном односу и тражио је од Ђурађа да се определи за једну страну: Угарску или Турску? Никако се није могло на две столице, а баш то је Ђурађ хтео. Чини се да турски захтеви у то прво време нису били претерани. Они су тражили само Смедерево, не и остали део Деспотовине, вероватно мислећи да ће и то бити сасвим довољно да се Ђурађ одговори од сарадње са Угарском. Сада се показала сва бесмисао оне политике коју је водио до тога момента Ђурађ. Послао је ћерку султану у харем, сина дао као таоца, а све у жељи да сачува власт, међутим све је било узалуд јер се он никако није могао одрећи потајног договорања са Угарима. Заправо, није био спреман да се преломи на коју ће страну да пређе, да ли Угарима или Турцима. Покушао је да води двоструку политику, али успех је био јадан. Деца су жртвована, Деспотовина изложена нападима и понижењима, а он се још увек надао да ће умилостивити султана. Међутим, више није имао чиме. Потајно шуровање са Угарима, сплеткарење по султановом двору превршило је меру и султан Мурат II је одлучио да то прекине.

Већ у самоме почетку лета 1439. године турска војска се улогорила под Смедеревом и опсада је почела. Деспот их није дочекао у Смедереву већ се са женом Јерином и блиском пратњом одмах пребацио у Угарску. *"Пошто је Ђурађ схватио да његове снаге нису довољне да се одупре зету, наоружа добро град Смедерево, оставивши у њему за одбрану једног свог сина, а сам пређе Угарима са својим другим, млађим сином и са целом породицом, водећи са собом много свештеника"* (Мавро Орбин). Смедерево су сада требали да бране Гргур Бранковић и Тома Кантакузен. Виновник целокупног овог страдања и једне пропале политике, Ђурађ Бранковић се једноставно склонио одводећи за собом гомилу свештеника. Они који су највише трпели и које нико није питао када се одлучивао политички правац, народ, остао је да чека Турке и да се нада да ће они имати више милости и разумевања него што је то имао деспот. Огромне жртве које су плаћене за изградњу Смедерева сада ће се показати као сасвим узалудне, а ова тврђава неће баш ништа значити за одбрану Деспотовине. Чак, на неки начин, Смедерево је било то које је Турцима стало упадало у очи и због којег је, барем формално, овај рат и започео. Деспот Ђурађ, ето на крају, није имао смелости да се директно суочи са оним што је сам направио већ се повукао у Угарску.

Само Смедерево се показало као тврд орах за Турке иако су га непрестано бомбардовали великим топовима. Три месеца се овај град бранио и веома је лако могуће да би тврде зидине одбиле Турке да је у Смедереву је било довољно хране за опсађене. То је био управо онај разлог који је натерао опсађене да се предају. Они су могли да одбију турске нападе, али против глади нису могли да се боре. *"Кад су ови увидели да се више не могу одупрати (пошто је овај град био лоше снабдевен намирницама услед тврдичлука Ђурђевој жене Ирене, која је, да би дошла до новца, била продала све жито), решише да се својевољно предаду Турцину"* (Мавро Орбин). Нешто слично наводи и Константин из Островице када

тврди да Смедерево није узето због турске војне снаге већ искључиво зато што је међу браниоцима почела глад. *"Дошавиши, цар опколи, опседе и глађу освоји град Смедерево..."* (Константин из Островице). Очигледно да је град био довољно јак да се брани, али да је био лоше снабдевен. Ово сигурно иде у потпуности на душу деспоту Ђурађу који се повукао из града и оставио га сину да га брани, а да претходно није у град довукао довољно намирница. Још једном се показало како Ђурађ води политику. Сачинио је огромне зидине уз огромне народне жртве, зидине које су стално изазивали Турке, а све под изговором да је то потребно ради одбране. И када су коначно зидине Смедеревске требале да бране Деспотовину, оне то нису могле јер браниоци нису имали довољно хране. То може бити само његова грешка, никако Јерина како то покушава Орбин да прикаже. Деспотовину је деспот Стефан Лазаревић оставио Ђурђу Бранковићу на владање, а не Јерини. Ако је то и тачно да је Јерина продала жито само зато да би намакла довољно новца за своје потребе, то је опет Ђурђев пропуст што је допустио да му се жена толико дубоко меша у политику, толико да чак може да у тако одсудном моменту остави град без хране.

При предаји града деспотов син Гргур није био вољан да се са Турцима преговара и да се град преда, али није могао ништа против већине. *"Видећи то деспотов син Гргур, у немогућности да ишта учини, и он пристаде уз мишљење осталих"* (Мавро Орбин). Као да је слутио да га у турском ропству чека једна од најтрагичнијих судбина која се може и замислити. Додуше, тада је на први поглед изгледало да је Гргур из предаје Смедерева извукао доста тога, будући да му је султан Мурат II препустио оне територије које држао његов деда Вук Бранковић. *"Пошто је, дакле, Мурат заузео Смедерево, поклатио је Гргуру већи део земље коју је раније поседовао његов део Вук Бранковић, али под условом да му постане вазал и да му буде веран"* (Мавро Орбин). Но до краја се показало да се ради о најобичнијем сужањству. *"Али, и поред тога, задржао га је код себе заједно с другим његовим братом, Стефаном, који је већ од почетка, тј. откада је Мурат склопио брак с његовом сестром, живео код њега"* (Мавро Орбин). Очигледно је да султан није веровао много Бранковићима и да им није дозволио много слободе, а каква их трагична судбина очекује видеће се ускоро.

Док је трајала опсада Смедерева деспот Ђурађ је са сигурне удаљености покушавао да у Угарској сакупи неку војну помоћ. За дивно чудо, угарски краљ Албрехт је био вољан да помогне, па је чак почео да припрема бродове којима би Смедереву послао храну. Имао је подршку и Јанка Хуњадија, али то је било све. Остали његови великаши нису показивали ни мало воље да ратују са Турцима. Зато је цело ово предузеће застало. За то доба везује се и једна повеља коју је у Сегедину краљ Албрехт издао и којом деспоту за посебне заслуге поклања град Вилагош у Зарандској жупанији. Осим што деспота назива *"наш верни, искрено љубљени, светли принцип Ђурађ, деспот Рашке и господар Албаније, наш истакнути сарадник при одбрани ове краљевине"*, ова повеља на много јаснији начин објашњава Ђурђево сталне потајне везе са Угарском. Тако повеља каже: *"коначно кад смо се ми у најновије време из наведених страних крајева вратили у ову нашу Краљевину Угарску, а (турски је султан) опколио град Смедерево да га освоји:*

тада је напред наведени господин деспот - иако му је наведени господар Турака многим обећањима са сваке стране прилазио и мада га је многобројним добротинствима и користима мамио, па и насилном смрћу сина и кћери његове, који се сада због тога налазе у затвору код истога господара турског, плашио - драже му је било да сва своја добра и своју државу напусти и од своје деце се растане него да љагу неверства на себе навуче, иако би имао за то наведе доста разлога".

Краљ Албрехт је успео да некако сакупи око двадесет хиљада војника и та се војска покренула. Заслуга да је до овог похода уопште дошло јесте искључиво Ђурђева који је дао огроман новац да се војска опреми и он је био тај који је непрестано подстицао да се што прије крене. Све је то ипак ишло сувише споро и војска је дошла тек до ушћа Тисе у Дунав када је стигла вест да се Смедерево предало. *"Алберт крене што је брже могао с војском пут Угарске. Кад је дошао између реке Тисе и Дунава, ту се утаборио очекујући друге чете које су му биле обећане"* (Мавро Орбин). То је било довољно да се сви поколебају, а када је још стигла вест да Турци крећу на њих, све је било готово. Војска се разишла и поход је пропао. Ово је био и последњи поход који је краљ Албрехт организовао будући да се у мочварним крајевима око Тисе и Дунава разболео од срдобоље. Развоју болести је и сам допринео тако што је непрестано гасио жеђ лубеницама. На путу за Беч у месту Несмељу, близина Острогона, дана 27. октобра 1439. године је и умро.

Иза краља Албрехта остала је удовица Елизабета, тада трудна, и две ћерке, Ана и Елизабета. Албрехтова удовица, краљица Елизабета, није ни у ком случају била слабија па је одмах након мужевљеве смрти преузела да влада. У прво време неких посебних неприлика није имала будући да је била ћерка краља Жигмунда и било је познато да је Албрехт управо преко ње и дошао до Угарског престола. Од самог почетка Елизабета се посебно ослањала на Урлиха II Цељског (за којег је била удата Ђурађева ћерка) па је то изгледа и навело деспота Ђурађа да свога најмлађег сина Лазара покуша оженити са краљицом Елизабетом и тим начином породици Бранковић донети Угарску круну. Он је био толико опседнут том идејом да је чак Венецији писао како се труди да *"добие Краљевство Угарско"*. Једно време је изгледало да би у томе могао чак и успети, а поготово почетком 1440. године када су угарски великаши вршили притисак на краљицу Елизабету да се по други пут уда. Они су тврдили да краљица, као жена, није у стању да се носи са свим оним неприликама на које је наилазила Угарска. У суштини, они су се прибојавали Турака који су били свакако највећа опасност. Стога су тражили од краљице да се уда и држави тиме обезбеди краља. У тражењу погодног кандидата између осталих предлога појавило се и мишљење да би будући младожења, а тиме и угарски краљ, могао бити деспотов син Лазар. Странка која је то предлагала није била слаба, али краљица Елизабета то није хтела изговарајући се тиме да не жели да се удаје за "шизматика" и да би се радије удала за хришћанскога сељака. Њој је очигледно сметало то што је Лазар православац, а не католик.

Тада се појавио као кандидат пољски краљ Владислав III Јагелонац, младић од једва 16 година. Елизабета је у првом моменту одбијала, али је на крају пристала

мислећи да ће успети уз подршку Улриха II Цељског тај брак да до краја некако изврда. Њој се никако није удавало за овога, у односу на њу, скоро дечкића, а осим тога хтела је сама да влада. Оправдавала се тиме да жели да сачува престо детету које је носила (била је трудна) и тражила је да се сачека да се види да ли ће родити мушко дете које би наследило престо. Када је родила сина Ладислава, названог Постумус (посмрче), отворено је одбила било какву могућност свога брака са Владиславом III. Но, племство није имало намеру да чека пунолетство ове бебе и да тек тада добије краља, а да до тог момента влада она уместо њега. Стога Владислав III ускоро улази у Угарску, а Елизабета желећи га предухитрити, напречац своју бебу Ладислава, крунише за краља Угарске. Но, Владислава III није могло ништа да заустави и он се само четири дана након Ладислављевог крунисања нашао пред Будимом, а два дана касније у њега је и ушао. Сада је већ Угарској претио грађански рат јер је Елизабета прикупљала плаћенике, а неких сукоба међу угарском властелом је и било. У тим сукобима је настрадао Улрих II Цељски. Он је покушао да одбрани град Ђур, али није успео и при повлачењу га ухватила присталице краља Владислава III и као заробљеника га одведу у Будим.

Док се све то дешавало у Угарској ни у турском табору није било баш све како треба. Султан Мурат II је изгледа очекивао да ће Смедерево заузети много лакше него што се то до краја показало. Уз то стизале су и вести да се Ново Брдо никако не предаје. Тада се Мурат II страшно разљутио на Исак бега који га је на читаво ово предузеће, углавном због страшне мржње према Ђурђу, и наговорио. Зато га отера да преузме опсаду Новог Брда. Након заузећа Смедерева почео је султан Мурат II да сакупља војску из целе своје државе, која се током априла 1440. године сакупила под Београдом. Тиме је почела опсада овог јаког угарског упоришта.

Баш док је Београд опкољаван у Будиму је почео да се одржава сабор на којем је требало да се одлучи о будућем краљу. Сабор је поништио крунисање Ладислава Постумуса, а донео одлуку да се за краља Угарске изабере Владислав III Јагелонац. Током јуна месеца 1440. године Владислав III је крунисан за Угарског краља. Самоме сабору у Будиму деспот Ђурађ није присуствовао будући да му је цело време био опозиција, па се плашио да би га нови краљ могао казнити. Тачније, у време када је Владислав III улазио у Угарску, деспот већ није био у њој већ у Сењу. Имао је намеру да се некако докопа Бара и оног дела Зете који је још признавао његову власт. Очигледно да је желео да буде ближе Турцима и да се покуша са њима нагодити. У Угарску се више није смео вратити јер га је краљ Владислав III нешто касније прогласио одметником и одузео му неке поседе у Угарској. Са својим сплеткама и нереалним амбицијама да закраљи свога сина Лазара, успео је деспот у Угарској да навуче толико непријатеља да у њој више није смео да остане.

За све то време Турци су наваљивали на Београд којег је бранио Врански приор Иван Таловац. Он је покушао да Турке порази најпре на отвореном пољу, али се ускоро уверио да је за тако нешто слаб и стога је заштиту потражио унутар Београдских зидова. Сама опсада Београда је била систематична. Хиљаде коња, мазги и камила донело је гомиле ратног материјала. Под градом су Турци дигли насипе, шанчеве, покретне торњеве, а већина топова је изливена баш ту на лицу

места. Са Дунавске и Савске стране пловило је преко стотину турских бродова који су и са речног дела затварали град. Градске зидине су непрестано бомбардоване великим камењем које је разбијало зидове, али браниоци су упорно све оштећено поправљали. Осим тога, то је било сасвим очигледно, браниоци Београда су увек знали на који зид ће Турци да усмере свој напад па су тамо сконцентрисали своју одбрану. Није уопште била тајна зашто су они тако добро обавештени. У турској војсци налазио се велики број Срба који су имали начина да опсађенима дојаве турске намере. Осим тога браниоци су били наоружани новим оружјем - пушкама. *"Из Београда су бацали на Турке зрна од олова, крупна отприлике као лешиници, и то по 5 до 10 зрна одједном из некакве справе од туча. Справа је та као цев. Напуне је некаквим прахом, који је састављен од шалитре, сумпора и угља, и кад га принесете к носу, мирише на сумпор. Прах овај по природи својој лако хвата ватру, а ватра стиснута у цев, потисне зрно најближе, ово опет оно друго до њега, те тако сва излете из цеви. Зрна лете до на читаву миљу и могу да пробију коња и човека иако су у оклопу. Па још не губе силу кад пробију једног човека, него могу ранити и другога који је одмах иза њега. Зрна се ова од олова праве округла; али их има и од звожђа и других метала, па се још шипком сабију и искују у облик дугуљаст, и тада такво зрно пробија као муња"* (Дука).

Опсада Београда се отегла много дуже но што је то Мурат II мислио, а за то време Владислав III је крунисан за угарског краља. Тада је Турцима Владислав III послао посланике тражећи од султана да одмах прекине опсаду. Изгледа да је и султану било већ свега доста те нареди да се спреми последњи јуриш на Београд. Наравно, из турског логора се одмах нашао неко ко ће угарима да дојави ове најновије турске намере. Дан пред општи јуриш Турци су пред зидине набацали гомиле дрва и прућа преко којих су требали лакше да се попну на градске зидине. Ноћу су браниоци тај материјал засули са пушчаним прахом, а када су Турци сутрадан преко свега тога кренули на јуриш, они су га бакљама запалили. Захваљујући лако упаљивом пушчаном праху све то дрво је плануло и у тој ватреној бујици хиљаде Турака је изгорело. Ипак, јаничари су успели да се делимично попну на градске бедеме, а један део је чак ушао и у град. Међутим, све је то било кратког даха, браниоци су успели да на свим тачкама одбију турски напад. Истовремени напад са реке је имао сличну судбину и већина турских бродова је или попаљена или заробљена. Углавном, јуриш који је трајао од јутра па све до вечери завршен је тешком турском катастрофом. То је било довољно да се султан Мурат II одлучи да од опсаде одустане и ускоро се повукао остављајући под Београдом скоро 17.000 својих мртвих војника. Ипак, није желео да тек тако да оде па је послао угарском краљу Владиславу III поруку да жели *"краљу дати времена да промисли, није ли за њега боље да својом вољом Турцима уступи Београд заједно с оним крајем Србије који Угри држе (Мачвом)"*.

Док се све то дешавало под Београдом деспот Ђурађ је преко Венеције стигао у Зету. *"Упути, дакле, молбу у Млетке да би му на његов трошак дали једну галију да га превезе у Бар, једини град у његовој држави који му је остао потчињен. Млечани му сместа удовољеше молби, те је он прешао с целом породицом у то место"* (Мавро Орбин). Ту није нашао добру ситуацију будући да је ову његову једино

преосталу територију покушао да преузме Стефан Вукчић. Вукчић је покушао да искористи деспотову пољуљану позицију, а осећао се јачим но што је то био у стварности, будући да је у то време био турски вазал па је рачунао и на турску помоћ. Да би се одржао у Зети морао је деспот да придобије подршку Црнојевића који су тада представљали једину реалну снагу која му је могла помоћи. Но, ту није наишао на разумевање.

Стигавши у Бар деспот Ђурађ је успоставио везу са Новим Брдом које је још увек одолевало турској опсади. Некако баш у то време Турци су уценили деспотову главу, па се он до краја почео плашити своје најближе околине. *"Кад је то дознао Мурат, послао је сместа своје људе да тајно преговарају с Баранима да би му га изручили, нудећи им брда и долине. Између осталог обећавао је да ће им град остати слободан и да ће га он држати под својом заштитом. Кад је Мурат изишао с оваквим једним предлогом, Барани су били у недоумици и неодлучни: с једне стране, велика обећања мамила су их да пристану, с друге стране, верност коју су договали властитом господару позивала их је на обрнути поступак"* (Мавро Орбин).

Није то био једини разлог његовог страха. Уз себе деспот је носио и огромно благо које је могло бити мета за сваког ко је располагао са иоле јачом војном силом. Баш тада, када је уцењен, дочуо је деспот да се Владислав III крунисао за Угарског краља (јул 1440. године). У касну јесен те године краљ Владислав III је оптужио деспота за сарадњу са Турцима и тада су му нека имања у Угарској и заплешена. То је била скоро неиздржљива ситуација за већ добро остарелог деспота. Нико му није веровао. Угарска га је оптуживала за сарадњу са султаном, док га је султан истовремено уценио због сарадње са Угарском. Осим тога могао је бити мета напада и због свог блага. Стога не изненађује што се изненада одлучио да напусти Бар. *"Али Ђурађ, кад су га неки његови пријатељи упознали с овом ствари, схвати да је паметније да не чека на неизвесну одлуку Барана"* (Мавро Орбин).

Но, то је било лакше одлучити него учинити. Како је једини отворени пут за бекство било преко мора то му је за то требала лађа. Њу је добио од Дубровника. *"Стога сместа посла у Дубровник једног гласника молећи тамошњи сенат да му пружи помоћ, с обзиром на опасност у којој се налази. У ту сврху Дубровчани исте ноћи упутише под Бар једну добро наоружану галију. Други кажу да су Дубровчани на деспотову молбу много раније били послали једну своју галију под заповедништвом Паска Соркочевића и да је она имала налог да се за сваку сигурност задржи у водама Бара"* (Мавро Орбин). Међутим, и само бекство је захтевало да буде изведено неприметно јер су га Барани очигледно мотрили. *"Дакле, под изговором да жели да иде у лов, Ђурађ изађе рано ујутро са свима својима и с читавим својим иметком изван града, спусти се на море, па се укрца на горе поменуто галију и отплови у Будву"* (Мавро Орбин). У Будви је деспот нашао уточиште у тврђави која је изграђена на острвцу у мору, а које је уском превлаком спојено са копном. То је стари град, још из античког доба (Бугуа или Бутоба), а Словени су је назвали Будва или Стари град. Дуго су је држали Византинци, а од

1181. године Будва признаје власт великог жупана Стефана Немање.

Као да је помислио да је у Будви сасвим сигуран почео је деспот Ђурађ да пише једну повељу, али није успео да је до краја заврши. Опасност је овај била толико непосредна да је из Будве побегао још брже но што је само пар дана био случај са Баром, тако да је чак и повеља остала непотпуна. *"Ту се повукао у тврђаву, верујући да ће у њој бити безбедан, али му се деси сасвим обрнуто. Црнојевићи, наиме, навикнути да играју на карту двоструког издајства, већ би га готово били ухватили да се он, опазивши да је у крајњој опасности, није онако брзо укрцао на једну дубровачку лађу. Предосетивши тај случај, Дубровчани су сместа упутили једну своју галију под заповедништвом Цора Гучетића, те га је он сусрео на путу и довео у Дубровник"* (Мавро Орбин). Дана 12. априла 1441. године обрео се деспот Ђурађ у Дубровнику. Након неколико дана имао је да чује каква се страшна трагедија догодила његовим синовима Гргуру и Стефану, који су били у турском ропству.

7. Ослепљење Гргура и Стефана

Султан Мурат II је на неки начин дознао да се деспот Ђурађ дописивао са браниоцима Новог Брда, али да је исто тако имао и тајних контаката са синовим Стефаном и Гргуром, који су чамиле код њега. Мурат II се разјарио и наредио да се Стефан и Гргур окују и одведу у град Токат у Малој Азији. Ту се налазио затвор где су држани политички затвореници. Недуго по довођењу у овај затвор, обојица су била за казну ослепљена. *"И док су они тако боравили код свога зета, Мурат је био обавештен о припремама које је предузимао Ђурађ, као и о томе да га његови синови потајно обавештавају о свему што су радили Турци. Због тога их обојицу ослепи помоћу некакве ужарене чиније а да то није знао њихов отац Ђурађ"* (Мавро Орбин).

Сам догађај ослепљења Константин из Островице прича нешто другачије. Он каже да је султан наредио да се Стефан и Гргур одведу у далеки Токат искључиво зато да буду што даље од њихове сестре Маре која би им сигурно помогла да је знала шта се дешава. Ускоро је султан послао и тајно наређење да се оба Марина брата ослепе. *"Стигавши у Једрене, цар Мурат нареди да се оба деспотова сина пошаљу у тамницу на море, у град који се зове Токат, а сестра њихова, Муратова жена, није им могла ништа помоћи. Послао је такође гласника, потајно да његова жена о томе не зна, да обојици изваде очи"* (Константин из Островице). Мара није једно време знала да су јој браћа у Токату, али је успела да дочује за султаново наређење да се обојица ослепе. Стога му је пала пред ноге тражећи да своју казну опозове. *"А кад она ово сазнаде, паде му к ногама, молећи и преклињући да не хита тако много, говорећи му: И тако су твоји сужњи и заробљеници; и после ћеш моћи да учиниш што будеш хтео"* (Константин из Островице).

Султан Мурат II је заиста искрено прихватио ову Марину молбу и стварно је хтео да помогне па је стога упутио гласника на брзом коњу да опозове казну. Међутим, командант Токата је, плашећи се да би султан могао казну опозвати, њу извршио

много раније него што је требало. Када је гласник стигао, Гргур и Стефан су већ били ослепљени. *"Цар одмах посла гласника да се то не изврши. Гласник без одлагања, брзо јашући и мењајући коње, није могао ово да спречи. Већ су им биле очи извађене. Из неке пакости онај поганик је похитао. Када цар сазна да се онај коме је било то наређено тако силно пожурео да им извади очи, посла по њега гласника и нареди да се и њему очи изваде"* (Константин из Островице).

На ову причу би се могло надовезати и Дукино причање. По њему ово ослепљење јесте искључиво плод сталних сплетки хазнадара Фадуле. Још од раније Фадула је испољавао страшну мржњу према Ђурђу, што је сигурно плод неких њихових ранијих сукоба. Тако се Фадули приписује и то што се султан помало на пречац одлучио да заузме Смедерево, али то се тада Фадули учинило као мала казна за деспота. Стога је извршио притисак на султана да се на овај додатни начин, грозни да не може бити страшнији, до краја освети. На неки начин, Стефан и Гргур су постали жртве дворских сплетки које су у то време страховито потресале турски двор, а у којима је очигледно и сам Ђурађ узео пуно учешће. Тиме је у односу на Ђурђа затворен пун круг. Деспотовину је изгубио, ћерка Мара му је у турском харему код султана који му ослепљује два сина, а уз то деспот више не сме ни у Угарску где га оптужују за издајство. За само неколико година несреће су све сустизале једна другу.

Чувши да се деспот Ђурађ налази у Дубровнику пошаље султан Мурат II своје посланике да поставе Дубровчанима питање његовог боравка. Турски посланици су ни мање ни више него тражили од Дубровника да им изручи Ђурађа. Међутим, Дубровчани, што им нарочито чини на част, одбију све султанове предлоге иако је султан заузврат нудио и те како примамљиве уступке. Видећи да не може успети са уступцима покушају Турци са претњама, али са истим негативним резултатом. *"И мада је Мурат, пред којим је у то време дрхтала читава Европа, слао више посланика, учинио више понуда, обећавајући Дубровчанима, између осталог, да ће им предати многе тврде градове у Босни и целу област близу Дубровника, као и све благо које је Ђурађ држао код њих на чувању, и мада је више пута запретио дубровачком сенату да одустану од пружања заштите деспоту и да му га изручи, Дубровчани се ипак нипошто нису хтели изневерити поменутом владару ни ускратити му заштиту"* (Мавро Орбин). Таквим својим поступком Дубровчани су и поред тога што је њихово одбијање код султана изазвало љутњу, истовремено добили и знаке дивљења. *"Због оваквог држања Дубровчана и сам Мурат је, готово запањен великом њиховом постојаношћу, рекао (како приповеда Бонфиније у V. књ. 3. дек.) да град Дубровник не може никада пропасти кад се у њему толико цени дата вера и помагање ближњега"* (Мавро Орбин).

Мржња султана на деспота је била толика да је једно време изгледало да је он спреман на све не би ли се дочепео Ђурђа. Стога је у Дубровнику чак почео страх и од турског војног напада, па се почело са изнајмљивањем најамника. По неким наводима султан је чак припремао и атентат на деспота, али се на неки начин то сазнало па је овај покушај осујећен. Све је то на деспота оставило мучан утисак и он је, не желећи да Дубровник и даље због њега трпи неприлике, одлучио да

отпутује. Питање је да ли је и тада њему пред очима изашао сав бесмисао његовог дотадашњег деловања и сплеткарења којем је без сумње био наклоњен. Он као да ни тада није схватио сву нереалност амбиције да неко из куће Бранковића постане Угарски краљ, а поготово колику је несмотреност начинио онда када се завадио са угарским краљем Владиславом III. Међутим, ту су сада били искусни Дубровчани који су му изгледа сасвим отворено објаснили где је све грешио и да је једини начин да поврати своју државу у томе да се обрати Угрима и да са својим златом покуша да покрене нови рат против Турака. Одатле и потиче деспотова одлука да се измири Владиславом III и да на угарском двору покуша да покрене нови рат са Турцима. *"Кад су Дубровчани приметили да је Ђурађ, сазнав шта је Мурат тражио, клонуо духом, одмах су га позвали у сенат, храбрећи га да буде расположен и да се ничега не боји. После су му саветовали да се обрати Угрима и да настоји благом које је држао код Дубровчана да поврати државу које је неправедно био лишен. Опоравивши се захваљујући њиховом храбрењу, Ђурађ одговори и обећа да ће што пре отићи како Турчин због њега не би заратио са њима"* (Мавро Орбин).

Но, спровођење такве одлуке није било баш тако лако. Док је био са Дубровчанима деспоту је измирење са угарским краљем било заиста једини логични пут за поврат Деспотовине, али тако није мислила и Јерина. Када се обратио Јерини за савет она га је почела наговарати да је заправо једини прави пут да се покуша измирити не са Угарском већ да се повуче на двор код византијског цара. Иако је био доста подложен њеним размишљањима Ђурађ је одлучио да је овај пут ипак не послуша и да крене пут Угарске. *"Вративши се кући, посаветовао се са својом женом шта треба да ради. Она га је наговарала да се повуче код цариградског цара. Али је Ђурађ одлучио да се радије обрати Угрима, у чију се верност био већ осведочио"* (Мавро Орбин).

У то време Ђурађ је био очајник којег су несреће стизале једна за другом, а већ притиснут годинама он ни биолошки није био у стању да издржи све оно што је његов положај прогнаног деспота доносио. Могуће је да су га у целој овој ситуацији Дубровчани на неки начин и надмудрили. Они су деспота држали у Дубровнику, али то им није било ни мало лако будући да је султан жестоко претио. Нису желели да деспота предају султану, а опет плашили су се да му и даље пружају гостопримство. Једноставно нису желели да имају неприлике са султаном, али су желели да сачувају част доброг домаћина. Стога су морали пронаћи неки одговарајући начин да деспота удаље из града, а да то не изгледа као да су га отерали. Могуће да су баш одатле и кренули њихови савети да се деспот измири са угарским краљем, јер су знали да ће Ђурађ ипак лакше преболети то да савије колена пред Угарским краљем, већ да се потуца по страним дворovima као бескућник.

Сада је требало све извести да то испадне као да је то Ђурђево воља, а не Дубровачки притисак. То су извели на веома оригиналан начин. Постоји прича код Бонфинија да су Дубровчани довели Ђурђа у Сенат и ту му показали писма којима султан тражи његово изручење. За узврат султан је предлагао да све оно благо које

деспот има уза себе, а било је заиста веома велико, Дубровник задржи у својим ризницама. Већ добро испрепадани деспот се толико уплашио да је пребледео и пао у несвест. Након тога, Дубровчани су могли са њим да управљају како су хтели. Најпре су га утешили да се не плаши да ће га изручити султану, али одмах су му дали и савет да се помири са угарским краљем. Ово је била префињена психолошка игра са пренапрегнутим деспотовим живцима. Ништа овде није било случајно и овај прилаз деспоту показује да су га Дубровчани сасвим добро упознали и да су због тога знали како да на њега најлакше утичу.

Могуће да је Јерина била та која је назрела у свему овоме једну танану психолошку игру Дубровчана и да је онда покушала да покуша да то све искористи на свој начин. Можда је њој тада било већ свега доста и није више видела никакву сврху у даљњој борби са Турцима. Она и Ђурађ су имали сасвим довољно благо да наставе да луксузно живе у Византији и да другима препусте да се носе са Турцима. Можда је она и била у праву. То што ће се деспот помирити са Угарским краљем, донеће му убрзо поврат државе, али само на кратко време. То је била политика кратког даха и тренутне користи. С друге стране, у Угарској га је чекало још много тога што ће бити за њега веома тешко и увредљиво. Јерина је све то желела да избегне, али сада је то било узалуд. Много тога је притискало деспота да би тек тако могао од свега да одустане. Султану је жртвовао своју ћерку, затим му је два сина султан ослепео и на крају га је лишио Деспотовине. Већ остарео, није деспот имао више много чему да се нада у животу, остала му је само нада на освету. Међутим, и тај пут је био сав у тешкоћама.

Ускоро стигне још једна страшна вест. Ново Брдо се након двогодишње опсаде предало. Дана 27. јуна 1441. године пала је и тврђава која се последња бранила. После две године упорне битке попустило је и ово последње упориште у Деспотовини. Управо његов изузетан положај на планини (1124 метара надморске висине) и тврђавом са шест кула на врху омогућила му је да се толико дуго брани. Сада је цела Србија била утопљена у турско царство. Недуго потом, дана 25. јул 1441. године Ђурађ је напустио Дубровник. *"Излазећи у сусрет Ђурђу, Дубровчани су га укрцали на своје властите галије под заповедништвом Николе Ђурђевића и одвезли га до Скрадина, града у Далмацији. Одатле је затим отпутовао у Угарску на поседе које је (како рекосмо) имао у томе краљевству"* (Мавро Орбин). У то време у Угарској је беснео грађански рат између присталица краља Владислава III и оних који су подржавали Елизабетиног син Ладислава Постумуса. Деспот Ђурађ се враћао, али не више са намером да у овим сукобима учествује, већ да добије опрост од краља Владислава III.

Краљ Владислав III је водио доста спретну политику па се до краја успео измирити са моћном породицом Цељских грофова. Тешко да би и то било довољно да се грађански рат заврши за краће време да се изненада није умешао папа Евгеније IV, који је желео да обнови крсташки рат против Турака. У предстојећем рату требала је Угарска да буде ударна песница, али док је трајао у њој грађански рат, то сигурно није било могуће. Стога папа упути у Угарску свога кардинала Јулија Чезаринија, већ до тада веома истакнутог борца против хусита, а са основним задатком да

измири зараћене стране. Посао му није био сувише тежак будући да је рат већ свима досадио, а поготово краљу Владиславу III којег је веома привукла могућност да буде предводник новог похода на Турке. Крајем 1441. године, након почетног отезања, мир је и постигнут. Недуго потом (ни месец дана касније) напречац је умрла и краљица Елизабета, чиме је и за убудуће избегнута свака даљња могућност наставка овог рата. Остала је тајна како то да је краљица тако нагло умрла, па је то можда био разлог сумњи да је она заправо отрована. Било како било, Чезарини је постигао циљ. У Угарској је завладао мир и сада су се све снаге могле окренути ка Турцима.

Некако у време када је Ђурађ стизао у Угарску, започињали су преговори између краља Владислава III и краљице Елизабете. Већ тада је било јасно да је Владислав III овај рат добио. Чини се да Ђурађ није имао много проблема око помирења са краљем. Послао му је најпре гласнике који су му честитали угарску круну, а након тога стигао је и он сам. Сами гласници које је Ђурађ слао код краља нису имали једино задатак да краљу честитају круну, већ више у томе да испитају да ли је краљ вољан да се измири са Ђурађем. "Уједно је послао поклицара да честита Владиславу ступање на престо Угарског Краљевства, нудећи му уз то своје пријатељство и услуге. То се Владиславу веома допало. После неколико дана, када је Ђурађ стигао у Будим, примио га је љубазно и ту су склопили између себе вечан савез" (Мавро Орбин). Радило се о обостраном интересу. Ђурађ је мислио да ће уз Угарску помоћ најлакше доћи до изгубљене Деспотовине (у то време је сигурно знао за приче о новом крсташком походу на Турке) док је краљ Владислав III прикупљао присталице за предстојећи рат са Турцима. Деспот је био идеални савезник, нешто због познавања терена, нешто због бројних присталица који су остали у Србији, а највише због огромног блага које је имао и којим је могао да финансира овај рат.

За време док се деспот бавио по Зети и Дубровнику, а у Угарској беснео грађански рат, Јањош Хуњади се борио са Турцима. За веома кратко време успео је да избори неколико веома запажених победа и да стекне глас најспособнијег граничара на јужним и југоисточним границама Угарске. Хуњади је често упадао у Србију и нападао на турске посаде, али и пљачкао домаћи живаљ тако да се угарским четама нико није радовао када их је видео. Приликом таквог једног пљачкашког похода код Београда је Хуњадију пресекао пут Исак бег. Ту је Исак бег, до тада неприкосновени победник, претрпео пораз (1441.). Много горе је прошао беглербег Румелије, Мезид бег, који је током 1442. године провалио у Ердељ. Међутим, имао је ту несрећу да се баш тада у Ердељу налазио Хуњади. Први судар двеју војски је прошао лоше за Хуњадија који умало није погинуо, док је ердељски бискуп Јурај Лепеш ухваћен од Турака и погубљен. То је лудо охрабрило Мезид бега који, уместо да се повуче из Ердеља, настави са пљачком. То је било кобно будући да је Хуњади скупио нову војску и тако разбио Турке да се њихово повлачење претворило у безглаво бекство. У том сулудом бежању ухваћен је Мезид бег и његов син и на крају су обојица у тријумфу погубљени. Након битке, Хуњади је натоварио једна кола ратним пленом, којег је било толико да је све то морало вући десет коња, окитио их одсеченим главама Мезид бега и његовог сина и то све као

поклон послао деспоту.

Ова победа, након неколико дугих година, значила је и окретање ратне среће у бојевима хришћана с Турцима. Истовремено то је охрабрило влашког војводу Дракула да откаже послушност султану. Да би све то сузбио нареди Мурат II да се у Софији сакупи нова војска коју је требао да он лично поведе. Међутим, касније се предомислио и вођство препустио Шехабедин паши, новоме беглербегу Румелије. Имали су Турци опсежне планове, али све је то пропало кад их је Хуњади дочекао на реци Јаломници (септембар 1442.) и тако страшно разбио да се Шехабедин једва спасао, али не и хиљаде других чија су тела прекривала бојиште. Осим тога заробљено је око пет хиљада Турака, две стотине застава и огроман плен који је војска поделила.

Све ово је утицало на Европу која је тада почела да врши притисак на краља Владислава III и краљицу Елизабету да се помире не би ли што прије почели крсташки рат са Турцима. Помирење је постигнуто, краљица је убрзо и умрла, што је већ све описано. Сада су постојале могућности да се почну припреме за рат са Турцима. Ту је прилику осетио деспот Ђурађ и од тада почиње његова грозничава активност да се овај рат покрене. Но, није деспот био једини. Папа Евгеније IV, кардинал Јулије Чезарини, Дубровник и Јањош Хуњади су били уз деспота и сви заједно су вршили притисак на краља Владислава III. Сам краљ је био млад и веома му је пријала мисао да он буде тај који ће понети хришћански крст у рату против Турака и тиме узети славу онога ко је успео да их протера из Европе. Почетком 1443. године у Будиму је донета одлука на Сабору да се тога лета удари на Турке, а да краљ Владислав III води овај поход. Као и увек, највећи проблем је био новац којим би се опремила војска. Расписани су ванредни порези, а деспот Ђурађ је сам највећим делом финансирао овај поход.

До краја је сакупљено око 25.000 војника, што и није била посебно јака војска. Европски дворови, осим на речима, нису имали много воље да на други начин помогну овај поход. Ипак, то је било сасвим довољно да се започне акција. Током октобра 1443. године ова је војска прешла преко Дунава код Београда, а на челу су се налазили краљ Владислав III, кардинал Чезарини, Јањош Хуњади и деспот Ђурађ. *"Угарски краљ Владислав од рођења божјега хиљаду четири стотине и прве, скупивши војску кренуо је јуначки на турскога цара Мурата, а с њим је кренуо такође деспот Ђурађ Вуковић и тако су један другоме дали реч да се без боја неће разићи"* (Константин из Островице).

Након што је једна мања групација Турака разбијена код Мораве, Хуњади је заузео Ниш. Баш код Ниша поразио је једну велику турску војску, а он сам о томе овако пише: *"Кад смо након прве победе продирале даље у непријатељску земљу, тражећи начина да се боримо са непријатељима, а ипак их нисмо могли наћи; тада смо по налогу и допуштењу краљевскога величанства, одабрали дванаест хиљада коњаника и уз то још и вашу групу (Николе Илчког) те оставивши краљев логор код реке Мораве, прешли преко речене реке тражећи да ли су можда где сакривене чете непријатељеве. И кад смо дошли до града који се зове Ниш, заузели*

смо га и, опљачкали га, а онда и запалили. И кад смо неко време тамо боравили, одједном се појави неки Езебег, којег смо доста лако сузбили и у бег натерали; кад је потеран, појави се опет нови паша, који је исто тако у нег натеран и разбијен. Трећи дође Турахан бег, којег смо слично, као и друге, отерали. Мислим да је међу њима било уговорено да се онога дана састану код Ниша и да, скупивши сву своју снагу, навале на наш табор. Али Бог је одлуке њихове предахитрио и поништио. Међутим, кад смо ишли за њима у потеру и у неком месту се одмарали, јавише нам наше уходе да нека друга велика и јака војска с леве стране долази и да се креће према краљевом логору; тој војсци су се већ придружиле и оне разбијене чете које смо горе именовали. Увидевши то, одмах и без размишљања кренули смо према краљевом логору; па смо ту, вративши се, на равници неког поља угледали велико и страшно мноштво непријатеља, тако да смо једно време били у души узнемирени. Али средивши се, поређали смо бојне редове те смо без икаквог оклевања навалили на њих; они су уз божју помоћ од наших и ваших савладани, а без великих губитака наших". Надаље Хуњади описује ко је све од познатих паша био у турској војсци, те који су у боју погинули, који ухваћени, а који побегли. Писмо је препуно бојног одушевљења и надања у нове успехе.

Даљњи поход је ишао још лакше него први део. Преко Пирота стигли су крсташи и до Софије коју су заузели и спалили. Тада је изгледало да би се Турци могли избацити и из Европе. Једрене није било тако далеко, тек на осам дана, али већ је стизала и зима. Требало је проћи кроз Трајанову капију, али Турци су већ овај кланац утврдили и засули га камењем и дрвима. Не желећи се ту задржавати нареди краљ Владислав III да се крене другим правцем и то источно од Софије преко места Златице. Ту је постојао други кланац којим би се ушло у Пловдивску котлину. Међутим, сви кланци код Златице били су запоседнути од Турака који су се добро утврдили и што је било најважније, фанатично бранили. *"Прођоше тада заједно кроз читаву раишку земљу и кроз Бугарску, а близу места Пловдива турски цар Мурат приспе и затече их у брдима, не дајући им да дођу до града Пловдива. Ову планину називају Златица, а други је називају Железна врата"* (Константин из Островице). Тај је пролаз и иначе, чак и под идеалним условима, био веома тежак за пролазак. Међутим, сада у зимско доба био је још гори, а и сами Турци су прелаз преливали водом која је ноћу мрзла. По таквом леду коњица никако није могла прећи.

То је већ била половина децембра и по таквом хладном времену по висовима су се две војске нагањале. У тим борбама посебно је учешће узео Јањош Хуњади, али Турци су били упорни. Тек сада је могао краљ Владислав III да види шта значи борити се са организованом и фанатичном турском војском. Осим тога, јака зима и недостатак хране, поколебали су краља Владислава III и он нареди повратак. Узалуд су била убеђивања деспота Ђурђа и нуђења да он буде тај који ће војсци обезбедити све потребе преко зиме. *"Када виде краљ Владислав да не може проћи, нареди да се кола назад вуку, јер се нису могла окренути"* (Константин из Островице).

Повлачење крсташке војске је било праћено сталним нападима турске коњице,

угинућем коња, губљењем пртљага. Како је најбоље познавао терен, будући да је у младости управо ту ратовао, одступницу је штитио деспот Ђурађ. *"Тада нареди деспоту да остане назад и да лагано за њима иде са својом војском. А он је тако ишао јер је очекивао битку"* (Константин из Островице). То се до краја и десило. Код кланца Куновице испречио се румелијски беглербег Касим паша. Дошло је до страшне битке, али углавном захваљујући трупама које је имао деспот Ђурађ и Јањош Хуњади, Турци су доживели још један пораз. *"Али пре но што је краљ приспео, већ је била почела битка с Турцима, која је била тако жестока да су сви Турци били до ногу потучени, а њихови највиши заповедници једни побијени други похватани. А један царев пријатељ, који је с њима био уместо цара, ту је убијен и све до данашњег дана стоји знак на његову гробу у градићу Тајанице"* (Константин из Островице).

То је била чиста војна победа, али њој је следила једна деспотова сплетка међу Турцима. Он је сасвим добро познавао оне паше које су водиле турску војску и са већином њих је био у добрим везама будући да је заједно са њима сплеткарио по султановом двору. Успео је да дође у везу са Турахан Бегом и да га убеди (златом вероватно) да у боју не узме учешће, а све играјући на међусобну нетрпељивост Турахан бега и главнокомандујућег Касим бега. Ту очигледну издају чак ни Турци нису крили наводећи да *"Турахан бег учини издају. Са Лаз-оглијом се кришом договори, те Лаз-оглија изведе неповређену угарску војску и изађе из кланца"* (Муфасал). У сваком погледу ово се исплатило и деспоту и Турахан бегу. Док је деспот успео да извуче хришћанску војску из скоро сигурне пропасти, Турахан бег се могао наслађивати тиме што је његов љути ривал Касим бег доживео страشان пораз и још уз то био заробљен.

На крају, овај поход се могао сматрати ипак успешним, али био је веома близу катастрофе и само захваљујући вештини деспота Ђурђа све је испало колико-толико добро. Да је хришћанска војска била у заиста лошем стању сведочи и један непознати Чешки војник који каже: *"Тада нас стиже беда, прије него што смо дошли у Србију, да је завладала љута глад тако да се момак једва за један дукат могао погаче најести. И кад смо ушли у српску земљу и даље ишли, нисмо имали више ни педесет кола (од 600), јер остала беху већ спалили. Коњи су изгнули, па су војници морали путовати више пешке него на коњима"*.

Самим доласком у Србију нису сви проблеми били решени. Деспот је покушао да краља Владислава III убеди да војска презими у Србији, а да ће он бити тај који ће обезбедити све потребно снабдевање, па је наводно чак нудио 100.000 дуката. Но, краљ Владислав III се није са тиме сложио већ је војску повукао у Угарску уз обећање да ће на лето наставити са започетим походом. *"Ушавши затим у српску земљу, ударисмо другим путем, где смо јечам кували и јели, а налазили смо такође и шире и вина. Кад смо били усред Србије, дође нам војвода од Анатолије, преговарао је са краљем и војводама те мољаше слободни лист за неког Турчина, који би посредовао мир између краља и султана на двадесет или тридесет година, те би израдио да би се тврђаве Смедерево, Голубац и читава српска земља вратила деспоту, и уједно његови синови ослободили сужањства. Тада је деспот много*

убеђивао краља да у прилог синова његових, који су били сужњи султанови, остане са војском својом још четири недеље у српској земљи; уз то је деспот био спреман дати краљу 40.000 дуката да би тим новцем издржавао своје чете у области његовој" (непознати Чешки војник).

Још док је краљ Владислав III боравио у Србији стигло је турско посланство које је у име султана Мурата II понудило мир. Но, у том моменту краљ Владислав је то одбио. Тада су се Турци обратили деспоту Ђурађу нудећи му повраћај Деспотовине и ослепљених синова, док би заузврат он султану вратио неке од истакнутих турских великаша који су у протеклом рату заробљени. *"И ту дође посланство од турскога цара да му оне заробљенике, оне заповеднике који су били заробљени, краљ преда. А он ће пак деспоту вратити Смедерево са свима градовима и читаву раишку земљу, а исто тако и оба сина његова, Гргура и Стевана"* (Константин из Островице). Деспот није био вољан да преговара са Турцима јер је тада још сматрао да постоји могућност да хришћанска војска остане у Србији. До краја се показало да се деспот у томе прерачунао.

Крајем фебруара 1444. године у Будим се вратила хришћанска војска, а на челу је ишао босоног краљ Владислав III који је тим чином испуњавао неки свој завет. Иза њега су ишли деспот Ђурађ и Јањош Хуњади, а народ је одушевљено клицао. Док је краљ Владислав III одмахивао, деспот Ђурађ се могао питати шта је он заправо добио овим походом. Било је и више него очигледно да краљ Владислав III нема намеру да се из све снаге заузме да ослободи Деспотовину, а још мање да поради на томе да се Турци истисну из Европе. Осим тога, ових неколико победа је сасвим јасно показало да се Турци могу тући на бојном пољу, међутим било је више него очигледно да су ове победе ипак прецењене. Тада је могао сасвим јасно да види колико је времена потребно Европи да једну тако релативно малу војску од једва двадесет хиљада људи опреми. Сам пут кроз Србију указао му је на још нешто. Очекивало се да ће са појавом крсташа целокупно становништво да се побуни против Турака, међутим то се није десило. Већина људи је бежала испред крсташа јер су их ови немилосрдно стављали под нож, док су пљачке и остала насиља била уобичајена ствар. То не треба да изненади јер је и сам састав војске био такав. Најмање је међу крсташима било оних идеалиста који су желели да муслимане протерају из Европе, а највише оних који су видели добру прилику да се пљачком обогате. Тада се деспот могао упитати за сврховитост његове сарадње са Угрима који су гледали само своје интересе. С друге стране, деспот је већ био стар човек коме сигурно није пријало ломатање по планинама, а уз то претпостављао је дипломатију рату. Осим тога Турци су му нудили управо оно што је он желео и сада је имао прилику да поврати и земљу и ослепљене синове мирним путем.

С друге стране, султан Мурат II се жестоко препао од овог хришћанског похода. Једна тако мала и на брзину скупљена хришћанска армија успела је скоро да дође до Једрена. Било је међу његовим војсковођама много храбрости, али још и више међусобне нетрпељивости и издајства. Стога не изненађује то што се он помало уплашио од хришћанских припрема за следећи рат који је требао да започне током лета 1444. године. Од својих многобројних шпијуна успео је да сазна да су многе

европске државе спремне да пошаљу новац, ратни материјал и трупе које ће коначно да сломе кичму Османлија у Европи. Уз то у Малој Азији нападао га је кнез Караманије, а акције су му биле толико усклађене са оним акцијама које су предузимали хришћани да је било очигледно да су били у договору. *"Пошто је деспот био у савезу с Угрима, краљ Владислав, Јанко Хуњади и он заједнички су напали романијског беглербега Хасан-пашу и Турахан бега, па их до ногу потукли у подножју брда Хема. Овај догађај је страховито уплашио Мурата. Јер Караман, сазнавши за овај пораз, сместа је подигао оружје против азијских покрајина Понта и Битиније које су држали Турци"* (Мавро Орбин). То је био основни разлог зашто је Мурат II краљу Владиславу III нудио мир још док је овај био у Србији. Тај покушај тада није успео јер угарски краљ није о томе желео ни да разговара осећајући султанове понуде као знак слабости. Стога је султан променио тактику и ступио у контакт са најзначајнијим савезницима краља Владислава III. Наравно, најистакнутије место међу савезницима угарског краља је заузимао деспот Ђурађ. Ускоро су у Угарску код деспота стигли тајни посланици које је послала Мара Бранковић и који су носили султанову поруку.

7. Обнављање Деспотовине

Преговори између султана и деспота су у почетку били тајни, а посредничку улогу је преузела Мара Бранковић. По свему судећи султан Мурат II је на њу извршио притисак да се обрати оцу и да га убеди на мир. Тиме је било сасвим јасно колико је сада султан био тај који је желео прекид било каквог ратовања. По Мавру Орбину ситуација је ипак мало другачија. Наиме, Орбин тврди да је деспот некако сазнао (вероватно преко Маре) колико је султану стало до мира са угарским краљем. Како султан никако није успевао да краља Владислава III приволи на мир, то се деспот понудио да он буде тај који ће убедити угарског краља, али уз извесне уступке од стране султана. *"Ову околност је искористио Ђурађ и поручио Мурату да ће он издејствовати мир с Угрима и дати му још харача у висини половине прихода свога краљевства, да ће му уз то бити вечни пријатељ и савезник, ако пристане да му поврати све земље које му је био заузео и ослободи синове, које је држао код себе у заробљеништву"* (Мавро Орбин). Таква се идеја допала султану Мурату II и одмах је прихватио све оно што је Ђурађ тражио. *"Кад је Ђурђев поклицар ово изложио Мурату, овај је сместа прихватио понуду и обећао да ће удовољити свим Ђурђевим тражењима"* (Мавро Орбин).

Без икакве сумње овде се радило о крупним сплеткама. Ђурађ је, сасвим извесно, за прво време преговарао са Турцима тајно без знања угарског краља. Са које стране је дошао импулс за преговоре остаје тајна. Могуће да је то био султан Мурат II, а све из страха од новог похода хришћана и сталних удара од Караманског кнеза. С друге стране, постоји реална могућност да је Ђурађ био тај који је све то иницирао. Он је и иначе био наклоњен оваквим политичким закулисним радњама, а будући да је имао мноштво веза међу турским најистакнутијим кнежевима, могао је веома лако сазнати шта султана Мурата II највише плаши. Када је то сазнао могао је повући одговарајуће потезе, дати своје предлоге и преко истакнутих турских

кнежева уз помоћ мита прогурати их равно до султана.

Евидентно је да је и улога Маре Бранковић била веома велика. Тешко је поверовати да је она била само посредник, било да је султан на њу утицао, било отац, деспот Ђурађ. Стога би се можда могло запитати да није она била та која је дојавила своме оцу, деспоту Ђурађу, какво мрачно расположење влада на турском двору као и то да је султан Мурат II спреман на велике уступке само да задобије мир. Она је осетила добру прилику да деспот придобије и Деспотовину и оба ослепљена сина, а све без даљњих борби и жртви. Сама ситуација на султановом двору и у стварности није била добра. Током пролећа 1443. године на необјашњив начин удављен је његов син, престолонаследник Али Челебија, а са њиме и оба његова сина. Један је имао тек шест месеци, а други годину дана. Сада је престолонаследник постао Мехмед Челебија (будући Мехмед II Освајач). Иако се не зна разлог овога убиства, оно је сасвим сигурно одјек сталних сплетака са којима се Мурат II сусретао од момента када се попео на престо. Све то је могло само да увећа несигурност коју је тада осећао султан Мурат II.

Мара је била у близини свих ових догађаја и знала је добро шта султан мисли, а нарочито расположење које показује његова околина. Стога је могла да буде у могућности да све дојави деспоту и да му предложи редослед наредних потеза. Оваква верзија је могућа тим више што су тајни преговори које је Ђурађ водио са Турцима били за њега веома опасни и ко зна каква би га судбина дочекала да је угарски краљ, ионако неповерљив према деспоту, сазнао за њих. Јањош Хуњади је деспоту веровао још мање неголи краљ Владислав III. *"Сем тога, Хуњади је врло добро познавао слабу деспотову веру, веру човека који је мало више ценио хришћанску религију него исламску. Налазећи се између Угра и Турчина, шурујући сад с једним сад с другим, Ђурађ је често преварио и једног и другог, тако да с њим нису били задовољни ни Угри ни Турци"* (Мавро Орбин). Свега то га је био свестан и деспот и зато је питање да ли би се у неке неодређене тајне договоре он уопште упуштао да није знао да његова ћерка Мара стоји иза њих. Могло се веома лако радити о неком покушају Турака да са лажним преговорима баце сумњу на деспота и тиме изазову свађу у редовима хришћана. Све су то могли бити разлози да деспот буде веома суздржан и неповерљив, међутим он то није био. Прихватио је преговоре што може да значи да је осећао извесну сигурност, а то му је могла гарантовати само Мара.

Сами преговори и услови које је султан нудио били су далеко бољи него што је то деспот могао и да претпостави и то је сада требало искористити. Међутим, без одобрења угарског краља Владислава III овај мир између деспота и султана није се могао реализовати. Остало је да се Владислав III убеди да је мир најповољнија тренутна опција. Како Ђурађу угарски краљ није много веровао то је требало преко неке особе, којој верује, покушати набацити му мисао о склапању мира. Свакако најпогоднији за тако нешто је био Јањош Хуњади. Да би га придобио, деспот прибегне своме омиљеном средству, миту. Стога је поклатио Хуњадију град Вилагош и још нека имања, а у самој исправи којом му даје овај поклон деспот наводи како *"за потпуни повратак краљевине Рашке и Албаније, ако само буде*

воља Божја, несумњиву наду има". Тиме је створен један снажан блок који је требао да утиче на краља Владислава III. Никада није до краја рашчишћено колико је краљ Владислав III био упућен у саме преговоре који су започели крајем априла 1444. године у Једрену. Много тога су деспот Ђурађ и Јањош Хуњади прећутали и радили на своју руку. Додуше Орбин наводи како је Ђурађ изашао пред краља и изложио му султанову понуду: *"Примивши о томе обавештење, Ђурађ је одмах прешао у Угарску, ступио пред Владислава и овако му проговорио: Пресветли краљу, цар Мурат те наговара и моли да закључиш с њим примирје. Ако се то оствари, он обећава да ће ми вратити сву моју земљу коју држи и да ће ми ослободити синове. Стога, ако ћеш мене послушати, сигурно ћеш учинити што варварин тражи. На тај начин, наиме, твој ратни положај биће далеко бољи. И ако доцније будеш хтео ударити на њега, много лакше ћеш га победити"* (Мавро Орбин).

Након добијене дозволе од краља Владислава III преговори у Једрену су могли да почну. *"Кад је Владислав чуо ове Ђурђево речи, обећа му да ће радо прихватити примирје, те по Ђурђево савету посла по турског поклицара пред којим је требало закључити поменуто примирје и уједно повраћај Ђурђево земље"* (Мавро Орбин). Након месец и по дана натезања, крајем јуна 1444. године, дошло је до споразума. Приликом погађања неких изразитих потешкоћа није било док се није појавило питање Голупца којег је деспот тражио, али га Турци нису хтели дати. На том месту би се преговори вероватно и сломили да се султану није журило у Малу Азију где га је чекала војска којом је требао да сузбије напад господара Караманије. Стога Мурат II попусти и врати Голубац. *"Мурат, са своје стране, сместа упути поклицара с овлашћењем за склапање примирја и других ствари што су били међусобно уговорили. Тако се (између осталог) забрањивало Угрима да пустоше турску земљу, а Турцима да прелазе Дунав и пљачкају Угарско Краљевство. Примирје је било потписано с обе стране, а Ђурђу су били враћени његови синови"* (Мавро Орбин).

Овај мир је склопљен на време од десет година (тзв. Једренски споразум). Прави су проблеми настали онда када је требало у Сегедину да угарски краљ овај мир ратификује. Након дуготрајног натезања и то је коначно учињено, а да би га још више ојачали владари су се и заклели да ће га поштовати. Краљ Владислав III се заклео на Библији док су се Турци заклели на Курану. Хуњади је наводно одбио да положи заклетву говорећи: *"Ја нисам владар, ја сам само поданик"* (Дука). Колико те заклетве мало вреде видеће се ускоро.

На крају, деспот је могао бити веома задовољан. Добио је Једренским миром целокупну Деспотовину уз вазалну обавезу да султану обезбеђује помоћне војне одреде и да плаћа харач. Осим тога његова два слепа сина, Гргур и Стефан, вратила су се након дугих година у Србију. Сам сусрет оца са слепим синовима је био дирљив. Деспота је толико погодила њихова несреће да се онесвестио када их је видео. *"Кад је Ђурађ угледао слепе синове, обузела га је таква туга да је (како пише у турским анализима) скоро хтео да се сруши на земљу да га нису придржали"*

(Мавро Орбин).

За то време Угарски краљ Владислав III је трпео притисак са свих страна од оних који су сматрали да није требао са Турцима да склапа било какав мир. Византијски цар, кнез од Караманије и још многи други убеђивали су Владислава III да је сада идеално време, пошто је Мурат II у Малој Азији, да се са Турцима коначно раскрсти. Нарочито је био упоран кардинал Јулије Чезарини тврдећи да уговор који је краљ Владислав III потписао не обавезује хришћане будући да га папа није потписао. Интересантно је било његово образложење. По њему то и није уговор већ обично парче папира по којем су разбацане речи о миру и пријатељству. С друге стране, краљ Владислав III није ни имао право да га потпише пошто није консултовао своје савезнике који су такође учествовали у овом рату, а на првом месту папу. То што се краљ заклео да ће мир поштовати не вреди много јер се исто тако краљ заклео да ће водити рат са Турцима. Па која сад заклетва вреди више? Овакви разлози, али и прилика да још опроба славе победника, натерале су Владислава III да се замисли. *"А кад видеше духовна господа, као папа и кардинали, а исто тако и световна, како је краљ срећно први пут с поганицима прошао, наговорише га да се примирје с Турцима не одржи. И тако су звездознаници, посматрајући планете, и витезови, пијући вино, и Јанко, Натијин отац, који је био намесник угарске круне, уверили краља у то да ће га срећа пратити против Турака. И стога се поче краљ Владислав спремати на Турке лета господњег хиљаду четири стотине четрдесет и четвртога и посла гласника деспоту да се спрема на поганике"* (Константин из Островице). Јањош Хуњади је у почетку био против било каквог кршења одредби овог уговора, али када су му обећали Бугарску као наследну краљевину и он се предомислио.

Током августа 1444. године (само неколико дана након потписивања Сегединског мира) краљ Владислав потписује повељу по којој узима обавезу да најкасније до 1. септембра креће у нови рат са Турцима. Деспот Ђурађ се противио овоме новоме рату, што не треба много да изненади. Он је миром са Турцима остварио све своје жеље и није имао никаквих потреба да даље ратује. С друге стране, он је мало боље познавао турску снагу но што је то знао Владислав III. Зато је опомињао угарског краља, али све није вредело. *"Он му је уз то често поручивао да пази добро шта ради, јер да није лако кренути у рат против Турчина, чије су снаге готово непобедиве"* (Мавро Орбин). Видећи да неће успети да Владислава III одврати од новог рата, а сасвим свестан тога да овим ратом долази у опасност све оно што је Сегединским миром било договорено, деспот ступи у контакт са Турцима и са њима склопи посебан споразум (половина августа). Тада је деспот дошао и у сукоб са Јањошем Хуњадијем коме је дао нека своја имања у Угарској само ради тога да овај (Хуњади) заступа мир. Међутим, када је Хуњади, због обећања да ће добити Бугарску, прешао на страну која је тражила рат, деспот је због неиспуњеног договора тражио да му поврати она имања која је од њега добио. Када је Хуњади то одбио избила је страшна мржња која ће наредних година да кулминира. *"Али кад је Ђурађ видео да Владислав упркос свему остаје при својој намери, пређе на турску страну, колико из љубави према кћери, толико из мржње према Јанку Хуњадију"*

зато што је задржао за себе његова утврђења у Србији"(Мавро Орбин).

Турци су свакако знали шта се дешава па су пожурили да испуне своје обавезе из склопљеног уговора који се односио на деспота тако да је он ускоро поново добио оно што је прије пет година изгубио. Рачуна се да негде током августа деспот имао под контролом целу Деспотовину (22. августа је ушао у Смедерево). Сада је морао остати строго неутралан у наредном рату који ће се водити између Турака и угара. Управо од тога момента деспот Ђурађ неће више долазити у сукоб са Турцима, а клониће се и многих других ствари због којих је доживео да остане без државе.

За то време Једрене се утврђивало, а у одсуству султана Мурата II власт је вршио његов син Мехмед уз помоћ везира Халил паше. У то доба Мехмед је имао тек 12 година и сасвим је разумљиво да није он био тај чија је реч била одлучујућа већ Халил паше. Уз њих била је и једна веома интересантна фигура, по националности Курд, мула Ахмед Куранија. Мехмед је био по природи бунтован и прекршито је стварало велике проблеме његовим учитељима тако да је његово образовање ишло веома тешко. Тада је васпитање поверено Ахмеду Куранији који је имао веома специфичан метод са непослушним принцем. На први дан њиховог науковања мула Ахмед је дошао са пругом у руци говорећи Мехмеду да му је (Ахмеду) његов отац (султан Мурат II) дозволио да га казни батинама уколико то буде потребно. Мехмед је мислио да он то измишља па се само насмејао, а овај га је одмах дограбио и тако истукао да се тога Мехмед сећао целог живота. Управо тим батинама мула Ахмед је стекао доживотно поштовање и бројне почести од стране Мехмеда. Чак и онда када је постао свемоћни султан Мехмед се помало плашио Ахмеда и дозвољавао му неке грубости и сукобе које иначе никоме другоме нису смеле да падну на памет.

Могуће је да су у целој овој ситуацији Турци мајсторски одиграли једну дипломатску игру. У време почетних преговора у Једрену био је присутан и султан Мурат II, али је одмах након тога он је отишао у Малу Азију. Ратификовање мира у Сегедину од стране угарског краља Владислава, он (султан Мурат II) није дочекао већ је тај део послао оставио своме сину Мехмеду и везиру Халил паши. Осетивши да од мира са угарима нема ништа, они су одмах ступили у контакт са деспотом Ђурађем и са њим склопили мир. Тиме се од краља Владислава III одвојили његовог најјачег савезника који је у прошлом походу обезбедио чак трећину целокупног војног потенцијала. С друге стране и сам деспот Ђурађ, али његова ћерка Мара такође су осетили добру прилику да остваре своје циљеве. На неки начин био је то обострано добро склопљен посао.

Ипак, и поред свега тренутак који је краљ Владислав III одабрао за напад на Турску био је више него повољан. Престолонаследник Мехмед у Европском делу Турске није имао више од десетак хиљада војника способних да се одупру крсташима пошто је све оно што је било добро Мурат II одвео са собом у Малу Азију. То су и Турци осетили па је у Једрену завладала паника, а појавио се и неки верски занесењак који је изазвао велику пажњу. Како је његов утицај толико порастао да је почео да врши утицај и на престолонаследника Мехмеда то је до краја морао бити спаљен. Недуго потом избила је побуна јаничара због малих најамнина, а да би

показали да мисле озбиљно потпалили су Једрене са неколико страна. Након што је добар део града изгорео одлучио је Мехмед да им удовољи и да им повећа најамнине. Баш у време док је Једрене горело крсташи су навелико продирали у Турску.

Крајем септембра 1444. године крсташи прелазе Дунав код Београда и обилазећи Деспотовину крену у дубину турске територије. Овај поход је био страшно збрзан тако да је краљ Владислав III уз себе имао тек око 16.000 ратника, далеко мање него што је имао први пут. Овај пут Пољска му није послала нити једног војника, деспот Ђурађ је такође одбио да учествује. Осим тога, војска је била оптерећена са чак 2.000 кола која су требала да послуже за ратни плен. Очигледно је било да се баратало са неким нереалним надама да Турци неће пружити јачи отпор и да ће овај поход бити брзо завршен. Заправо крсташи нису рачунали да би султан Мурат II могао да се врати из Мале Азије прије но што они дођу до Једрена. Код Никопоља краља Владислава III је пресрео влашки војвода Дракул водећи око 4.000 коњаника са којима је требало да им се придружи. Он је био запрепашћен када је видео са колико се малом војком жели ударити на Турке. Његов је коментар био да султан за собом води већи број слугу када иде у лов те да је можда боље да се од овога похода за сада одустане.

Крсташима се покушавао придружити и Скендер бег, али како је морао из Албаније да пређе преко Деспотовине, то је морао да од деспота Ђурђа затражи дозволу. Сходно своме уговору са Турцима, деспот затвори све путеве и препоручи Скендер бегу да не покушава да уђе у Деспотовину. *"Сазнавши, дакле, за припреме које су предузимали Угри и за долазак Скендербега у циљу пружања помоћи Владиславу, Ђурађ им са свих страна затвори пролазе како би им препречио пут. И узалуд се Скендербег трудио да га упозорава преко поклицара и да га моли љубазним речима да му не прави тешкоће, јер нема за то никаква разлога;..."* (Мавро Орбин). Док се Скендер бег размишљао да ли да оружјем прокрчи пут, прошло је много времена и прилика да се придружи крсташима је пропала.

Док су ова натезања трајала стигли су крсташи до места на обали Црног мора које се звало Варна. Ту је доживела једно велико изненађење видећи пред собом огромну турску војску коју је водио лично султан Мурат II. Та вест је изазвала запрепаштење јер су сви били убеђени да се султан још увек носи са Караманским кнезом у Малој Азији. Тада су имали чути да је султан, чим је дочуо да су угари погазили мир, склопио мир са кнезом од Караманије и кренуо пут Европе. Хришћанска флота која је требала да мотри да султан не пређе Босфор било је ко зна где, што је он искористио и платио Ђеновљанима златник по војнику да их ови све пребаце из Мале Азије у Европу. Ђеновљани су искористили прилику да лако зараде 40.000 златника и превезли сву турску војску у Европу.

Дана 10. новембра 1444. године почела је страховита битка код Варне: *"и састаше се обе силе: хришћанска и поганичка, а битка започе у понедељак"* (Константин из Островице). Средиште хришћана држао је краљ Владислав III са одабраним пољским и угарским витезовима уз које су били Власи, док су на крилима били

Угари. Са својих 16.000 људи ова војска је бедно деловала наспрам скоро 100.000 Турака. У самоме почетку битке десно крило хришћана је било одмах разјурено, а само мањи део на челу са кардиналом Чезаринијем се бранио. Десно крило хришћана, које је водио Јањош Хуњади, газило је све пред собом. Једно је време изгледало да ће Турци попустити јер су осим јаничара сви бежали. Јањош Хуњади је то јасно осетио па је тражио од краља Владислава III да чврсто држи свој положај у средини и да ту буде као резерва.

Међутим, тада је краљ Владислав III попустио убеђивању својих пет стотина коњаника оклопника којима се чинило да је битка добијена и да ће Хуњади за себе узети славу победника. Стога свих ових пет стотина сјајних витезова на челу са младим краљем удари директно на место где је био султан Мурат II окружен са својим јаничарима. Први удар хришћанских витезова у њиховим сјајним оклопима и на огромним исто тако оклопљеним коњима био је страшан. Први редови јаничара су били збрисани, а султан Мурат II је у паници хтео да бежи. Међутим, јаничари су му тада оковали коња говорећи му да не сме да бежи и да ће и он заједно са њима ако треба погинути. Код њих је тада очигледно прорадила свест да се сада у том моменту решава судбина целе турске царевине. На несрећу хришћана, коњ краља Владислава III се тада саплео и пао, а краљ се скотрљао директно под сабљу јаничара Хоџа Хидра. Јаничар у једном потезу одсече краљу главу и натакне је на неколико метара дугачку мотку и у тријумфу је однесе султану. Сада се и Мурату II вратила храброст, а одсечена краљева глава је ношена по целом бојишту на дугачкој мотки тако да су сви могли да је виде. То је био приказор језе за хришћане, а Турцима је дало дивљу храброст. *"Тада краљ без оклевања крете право на њих. Спустивши кациге, прихвативши се копаља, хитро су к њима у трку јурили, хотећи да их брзо коњима погазе и униште, видећи да су пешаци. И хитајући тако, не видећи јаруге, падали су у њих тако да су се сви јарци њима напунили. А онда, прискочивши к њима, јаничари су их тукли и убијали како су хтели"* (Константин из Островице). Недуго потом је дошла и ноћ и битка је стала.

Ноћ је била за обе стране време ишчекивања и страха. Погибија на турској страни је била толико страшна да они све до јутра нису знали шта да раде наредног дана. Када је јутро свануло видели су да се Јањош Хуњади повукао, а са њим и остала војска. Није то било организовано повлачење већ панично бекство, а у њему је негде (вероватно да је убијен) нестало и кардинал Јулије Чезарини, духовни отац ове катастрофе. Турци нису смели цео дан да мрдну из свога логора не знајући за намере хришћана, а страшно се плашећи Јањоша Хуњадија. Када су се тек након три дана уверили да крсташи беже они су кренули за њима и мноштво их побили. Ипак, ова победа их је скупо стајала јер је на бојном пољу остало скоро 30.000 мртвих најбољих турских војника. *"Турски цар је због те победе био више тужан него весео - и говорио је да не би био рад по други пут такву битку да добије"* (Константин из Островице). Султан Мурат II, желећи да на неки начин сакрије то да је хтео бежати са бојног поља и да су га само јаничари у томе зауставили, страшно се осветио оним војсковођама који су при првом налету Угара бежали. Неке је осудио на смрт, а неке су опет обукли у женске хаљине и тако их водили

кроз кордоне војника који су се смејали.

Након свега султан се вратио у Једрене, а одсечена глава Владислава III стављена је у посуду са медом и послана у Брусу, где је опрана и онда натакнута на колац и ношена кроз град уз дивље одобравање становништва: *"а краљеву главу, извадивши је из кациге, нареди да одеру и ову кожу мирисним травама с памуком да напуне, да се не кварила, а косу нареди да рашчешљају и мирисом уреде тако да је била налик на живу. И нареди да је ставе на дрво и да је носе по свима његовим градовима и да вичу како му је Господ Бог дао да победи свога непријатеља"* (Константин из Островице).

За овај пораз је касније оптуживан искључиво деспот Ђурађ, а због тога што није дозволио да се трупе Скендербега придруже хришћанима код Варне. *"Несретни догађај код Варне дао је повода многим пребацивањима и многим правдањима. Деспота од Србије Ђурђа сматрали су као главног и првог кривца свим несрећама. Не давши Скендербегу слободу да са својом војском пређе преко његовог земљишта те да се придружи угарској војсци, он је одескао од ове јаку помоћ. Хришћани су га оптуживали да је починио издајство. Деспот је са своје стране одговарао да није хтео да ради против своје савести. Након што је већ уговором узео био на себе неке обавезе према Мурату, суделујући у томе уговору заједно с Владиславом као заинтересована страна, сматрао је за своју свету дужност да остане веран својој заклетви"* (Халкокондил). Можда се то могло и тако гледати, али искључиво из онога угла на који су ствари видели Угари. С деспотове тачке гледишта, његово тадашње понашање је било једино могуће, што је до краја резултат катастрофе код Варне и показао. Султан Мурат II је био свестан услуге коју му је деспот учинио и није га узнемиравао.

За то време Јањош Хуњади се успео пробити до Влашке, али ту је заробљен од стране Влада Дракуле који је тиме намиривао неке њихове старе рачуне. Ни Мурат II није дуго уживао у овој победи јер се убрзо, већ у децембру 1444. године, ни месец дана после битке, одлучио повући са престола. Прешао је на једно имање у Анадолији, а владање је оставио сину Мехмеду II (Освајач). То повлачење је било мало чудно обзиром да Мурат тада није могао имати више од 40 година док је Мехмед имао тек око 13 година. Ово његово изненадно повлачење може се тумачити једино тиме да су сукоби султана и његове опозиције достигли тај степен да је султан морао да одступи. Међутим, већ у пролеће 1446. године Мурат II је поново засео на султански престо. Као ни његов ранији одлазак са престола, тако ни овај повратак није до краја разјашњен, али све је прошло без икаквих потреса.

Сви ови догађаји нису се дотицали деспота Ђурђа који је, за разлику од прошлих година, сада сасвим уредно испуњавао све своје обавезе према Турцима. Са Угарском није имао неких већих додира, а након пораза код Варне за то није имао ни потребе. У то време он је сређивао спорове са Млечанима који су избили због изгубљених градова у Приморју и Дубровником око царина и права на трговину. За то време у Угарској је, након погибије Владислава III, за краља признат Ладислав Постумус. Како је он још увек био беба то је било јасно да не може водити државу.

Стога је током 1446. године Угарски Сабор за губернатора поставио Јањоша Хуњадија, а углавном поводећи се тиме што је овај и даље упорно ратовао против Турака.

Хуњади је у прво време покушавао да обезбеди сарадњу са деспотом Ђурђем, међутим деспот је то упорно одбијао не могавши да заборави Хуњадијев поступак при склапању Сегединског мира. Осим тога деспот Ђурађ је био потомак старе племићке породице док је Хуњади био типичан скоројевић који само својој сабљи може да захвали на дотадашњем успону. Између ова два сталежа тешко да је могло бити ишта више од трпељивих односа. Хуњадија нису много волели ни у Угарској и у суштини више су га се бојали, а његова сировост ратника служила је многим за подсмех. Тако је на пример, Хуњади при преузимању положаја губернатора морао положити заклетву на латинском, али он латински није знао па је то учинио на мађарском и тиме одмах изазвао коментаре на рачун свога образовања. Све то се дотичало деспота Ђурађ, који као потомак старе племићке породице, никако није могао да прихвати то да му је Хуњади, као губернатор, надређени и да му може наређивати.

8. Сукоби са Хуњадијем

Током 1446. године деспот Ђурађ оженио је свога најмлађег сина Лазара са Јеленом, ћерком морејског деспота Томе Палеолога. Ова породица је била у блиским рођачким везама са византијским царем Јованом VIII. По свему судећи при избору младенке највећу је улогу одиграла Јерина. Сватови су били веома луксузни, а свадба је прослављена у Смедереву 18. децембра 1446. године. У време венчања Јелена је имала око петнаест година док је Лазар имао више од двадесет. Овим чином деспот Ђурађ је јасно показао да ће му наследник бити најмлађи син Лазар, будући да старији синови, Гргур и Стефан, тада још нису били ожењени. Управо од тога доба Лазар постаје и очев савладар.

Док се деспот бавио углавном унутрашњим стварима у Деспотовини и строго пазио да се не замери Турцима, Хуњади је припремао да освети за страхан пораз код Варне. Још током 1445. године он се жалио папи Евгенију IV да *"неће мировати све док ране домовине не излечи и срамоту њену не опере"*. Све његове молбе по европским дворовима нису донеле резултате и било је јасно да за наредни рат са Турцима неће имати подршке са стране. Венеција није хтела рат јер је имала трговински споразум са султаном, деспот Ђурађ се плашио да би могао да поново изгуби Деспотовину. Ускоро је Хуњади изгубио и папску подршку када је ратоборни Евгеније IV умро, а наследио га Никола V који се више бавио науком и уметношћу. То му је у једном писму Хуњади и замерио: *"Уосталом у вези онога што Ви мислите да сам подстакнут више смелошћу него промишљеношћу, те ме опомиње да тај полазак свој одложим за следећу годину, па ми за то замољену помоћ не ускраћује него само одгађа;..."*. Као да у Европи нико није марио за турске упаде који су тада постајали све јачи и дрскији. Током 1446. године Мурат II је страшно разорио Пелопонез, али га није заузео већ је натоварен огромним пленом и

са преко 60.000 похватаног робља ускоро напустио те крајеве.

Увидевши да помоћи неће добити, а предосећајући да би султан Мурат II могао ускоро да све своје снаге окрене ка Угарској, одлучи Хуњади да удари први. Сакупи војску и током септембра 1448. године улогорио се код Ковина у непосредној близини Смедерева. Ту је ова војска стајала пуних месец дана ишчекујући влашког војводу Дана, немачке крсташе и чешке топнике. Међутим, Хуњади се још увек надао да ће успети да убеди деспота Ђурђа да му се у овоме походу придружи. *"Зауставивши се на обали Дунава, послао је своје поклицаре Ђурђу, наговарајући га и молећи (како је и раније више пута чинио) да му се придружи у овом часном и светом походу. Стављао му је пред очи какве је све услуге примио од Угра и како би било страховито непоштено кад би се показао незахвалним према њима. Уверавао га је да рат може бити само успешан, јер има довољно новца и људства; он је имао у својој војсци двадесет хиљада војника, не рачунајући ту влашке одреде; да се према томе, за овај поход тражи и да недостаје само он, владар Рашке; ако он својим саветом и својом моћи помогне овај подухват, ништа се више не може пожелети. Стога га је усрдно молио да построи своје одреде лаке коњице и да крене за њим"* (Мавро Орбин).

Ова Хуњадијева убеђивања покушао је деспот Ђурађ да некако изврда све налазећи разлоге који нису били много уверљиви и који су Хуњадија до краја разјарила тако да је припретио да ће деспоту Ђурађу заврнути шију само ако га се дочепа. *"Али како Ђурађ није био ни склон, а камоли одушевљен да учествује у овоме рату, извињавао се на све могуће начине, наводећи пре свега мировни уговор који га је обавезивао према Мурату, којег ни по какву цену не би хтео озловољити, те да га лично поново не снађе ранија невоља. Ове и многе друге разлоге истицао је Ђурађ како не би ушао у савез с Јанком, коме је, у ствари много завидео. Наиме, Ђурађ није могао поднети што му је Јанко био претпостављен у управи Угарског краљевства, а сем тога, стидео се да као деспот и владар Мезије, потомак царске лозе, ратује под заставом Хуњадија. Кад је Хуњади то сазнао, много се увредио и расрдио. Претио је да ће он лично, ако му бог даде победу у рату, својим рукама (како је обичај код Индијанаца) заврнути шију неверном и незахвалном Ђурђу, па његово краљевство предати другоме, достојнијем од њега"* (Мавро Орбин).

Увидевши да деспота не може убедити, Хуњади крајем септембра покрене своју војску. Сада је већ имао око 30.000 ратника и био је доста сигуран у своју снагу. Љут на деспота Хуњади је тада начинио можда и судбоносну грешку свога целокупног похода. То што је деспот одбио да му пружи помоћ схватио је Хуњади као акт непријатељства и наредио да се крене преко Деспотовине. Осим тога војска је добила пуну слободу да пали и уништава на све оно што је наишла. Укратко, понашао се према Србији као да је она непријатељска земља. *"Хуњади, дакле, крене сместа пу Бугарске. Прозлазећи кроз Рашку похарао ју је као да је то била непријатељска земља"* (Мавро Орбин). Чак ни тада Срби нису одговарали на нападе разуларених крсташа, а све због наређења деспота Ђурђа да се сукоби избегавају докле год то буде могуће. *"Овај одмах по читавој својој земљи нареди да губернатора слободно пропуштају и да му онако указују добру вољу као њему"*

самоме, што је наредио у име своје милости" (Константин из Островице).

На крају, деспот се ипак на осветио Хуњадију тако што је дојавио султану Мурату II да се крсташи приближавају. *"Чим је Хуњади кренуо, Бурађ је преко више гласника обавестио Мурата о походу Угра и броју његове војске. То је чинио делом због зависти коју је (како је речено) осећао према Јанку, а делом да би угоднио Мурату, надајући се да ће на тај начин дуго времена остати с њим у пријатељству"* (Мавро Орбин). Надаље, Орбин наводи да деспот није султана обавестио само о томе да ће га крсташи напасти већ је чак давао савете и како да их султан на најбољи могући начин дочека. *"Бурађ га је обавестио затим да је Хуњади прешао Дунав с незнатном војском и да не треба уопште да га се боји, већ нека га пусти да прође даље, а онда нека му позади затвори пролазе, јер ако тако учини, нико од неће моћи да умакне"* (Мавро Орбин).

Султан је реаговао веома брзо и већ почетком октобра 1448. године пресекао је са око 60.000 војника крсташима пут на Косову пољу, истом оном месту где је кнез Лазар 1389. године дочекао султана Мурата I. Ову турску армију водио је султан Мурат II, а уз њега је био и син Мехмед (Освајач) којем је ово била прва битка. Мурат II се окружио бедемом топова и јаничара док је Мехмед држао десно крило са анадолским трупама. Наспрам Турака стајали су крсташи, а Хуњади је држао центар док су Власи били на десном крилу. Угари су имали на располагању дугачке топове који су изазвали страх код Турака па постоји прича да је чак султан нудио Хуњадију 100.000 дуката да би овај одустао од похода.

Битка је почела 17. октобра 1448. године и сам почетак је донео много успеха хришћанима. Оба турска крила су била згажена, а и сам султан Мурат II је спасао главу само захваљујући томе што је имао бројнију војску. Ни Хуњади није много боље прошао јер је коњ под њим убијен и њега је спасао неки влашки кнез. Битка је трајала следећа два дана и две ноћи и изгледало је да ће Турци коначно подлећи. Међутим, у том одлучујућем тренутку Власи су издали Хуњадија, пошто су се наводно уплашили зато што су им Турци зашли с леђа. Власи су током битке успели да се нагоде са Турцима и да се окрену против Хуњадија. Сад се и Хуњади нашао у безизлазној ситуацији, али успео се извући тако што је наредио да Немци и Чеси, који су опслуживали топове, нападну оно место где се налазио султан Мурат II са јаничарима. То је било сасвим довољно да се Турци позабаве, док је Хуњади са највернијим пратиоцима буквално побегао и то још ноћу. Дуго се то није знало па је било прича да је погинуо или да је отишао да би Турцима зашао с леђа. Немци и Чеси су се јуначки бранили, али су били сви до једног исечени. *"Битка је почела у четвртак ујутру и тукли су се све до суботе предвече. Поганички коњаници били су до ногу потучени, али су се потом прибрави. Видећи то, губернатор се окрене не дворане, али је тамо био потпуно потучен, тако да је сам једва утекао у планине, а други су сви на бојишту остали, који су потучени до ногу. Цар Мурат је наредио да се све главе на гомиле сложје. И тако је победнички отишао с Косова поља и тако се завршила ова несрећна и жалосна битка"* (Константин из Островице).

Власи, који су издали Хуњадија, очекивали су да ће их султан наградити, међутим

десило се нешто друго. Султан Мурат II се плашио да ова предаја Влаха јесте само нека ратна варка Хуњадија, па је не желећи ништа да ризикује наредио да се сви Власи побију. То је изведено веома лукаво. Најпре се султан захвалио Власима за пружену помоћ, а онда им је отворио редове своје војске, а они су морали као знак подаништва да предају своје оружје. Када су били опкољени са свих страна, Мурат II је објавио смртну пресуду за ове издајнике, али да се не причало како је побио ненаоружане људе, наредио је да им оружје врате, а онда су били сви исечени.

Турци су битку на Косову добили, али губици су наводно били барем двоструко већи него што су их имали хришћани и то је био разлог зашто султан ову победу није до краја искористио. Колико је било мртвих Турака види се из тога што се нису сви могли ни сахранити већ су углавном побацани у реку Ситницу коју су тако згадили да се из ње риба није могла дуго јести.

Резултат битке је био поразан за обе стране. Хуњади је изгубио око 17.000 својих војника док се остатак расуо и преко Деспотовине се покушавао дочепати Угарске. Међутим, сада су у Србији почели да дочекују крсташе и да им се грозно свете за сва она зла што су начинили само пар недеља раније. Деспот је издао посебна, врло строга наређења, а посебна мета су били Угри и њихов вођа, Јањош Хуњади. *"Кад је деспот Ђурађ чуо за пораз хришћана, послао је телала по читавој држави и написао управницима својих земаља да не смеју пропустити ниједнога Угра кроз његову земљу пре него што испитају ко је и откуда је, а да све остале припаднике других нација слободно пропусте. У случају, пак, да пронађу Јанка Хуњадија, да га доведу преда њ. Поглавари покрајина са своје стране, издадоше проглас свим својим поданицима да сваког Угра кога нађу сместа приведу к њима. Ко год би се огрешио о ово наређење морао је умрети на мукама"* (Мавро Орбин).

Већ је речено да су крсташе имали великих проблема док су се пребацивали преко Србије и да је мали број успео да измакне освети деспотових трупа или домаћих становника. Ни Хуњади није боље прошао, а Орбин доста детаљно описује његово ломатање након битке. *"Приметивши Хуњади да је Јован Зекер, син једне његове сестре, погинуо у бици, да су заробљене многе ратне заставе, да је војска натерана у бекство напустила све, и он стаде бежати и лутати сам на коњу по пустарама, и без јела и без пића. Кад је видео да му је коњ већ сустао, напусти га и идући тако сам дође до једног брежуљка. Опазивши то да неки Турци трче за њим с копљем у руци, побеже и склони се у једну мочвару. Изашавши после из мочваре, уђе у земљу деспота Ђурђа. Тамо је сусрео два Рашанина које је уз велика обећања молио да га поведу у Београд. Они су га најпре нахранили, а затим, обећавши му да ће га одвести куда је желео, кренуше с њим на пут у чврстој намери да га уз пут убију. Пошто су, дакле, превалили мали део пута, насрнуше на њ да виде има ли што уза се. Нашавши један златни крст који му је висио о врату, отеше му га. Међутим, док су се они свађали око крста, Јанко угледа у близини један њихов мач, зграби га хитро и једнога од њих смртно рани, док се други спасао бекством"* (Мавро Орбин).

Но, то је био тек почетак невоља у које је Хуњади одмах затим упао и на крају

постао заробљеник деспота Ђурђа који је сада имао коначну добру прилику да се Хуњадију освети за све оне пакости што му је протеклих овај нанео. Како је то врло интересантна прича преносимо је у потпуности. *"Хуњади, сав изгладнео, није знао шта да ради. Стигавши у једно место у Рашкој где су неки сељаци радили на пољу, упути се к њима и замоли да му даду мало хлеба. Кад су ови разабрали да је Угрин и да тражи хлеба, одговорише: Пријатељу наш, хлеба имамо и даћемо вам колико год хоћете, али пропис тражи и сили нас наређење владара да вас свакако морамо привести градској управи да се види ко сте. Кад управа утврди ко сте, сместа ће вас и без икаквих сметњи пустити у вашу земљу. Јер траже (како мислимо) само Јанка Хуњадија. Рекавши то, поменути сељаци га не пустише да оде, већ га чврсто везаше и присилише да каже и призна најстаријем између њих да је он Хуњади. Хуњади им је много обећавао ако га одведу у Београд, а не приведу пред градску управу. Онај, дакле, најстарији међу њима познао је и обећао да му се неће ништа догодити и да ће га повести кући. Он је открио својој браћи да је то Хуњади, и наредио им да ствар држе у тајности. Касно у ноћ одведоше га у једну појату где су држали сено и стоку, очекујући јутро да с њиме крену пут Београда. Но следећег дана поменута браћа се посвађаше и један од њих, расрдививши се, пође да открије ствар градској управи. Ова упути своје судске чиновнике, који су ухватили Хуњадија и везаног отпремили деспоту уз обавештење где је био пронађен"* (Мавро Орбин).

Данас се мисли да је Хуњади ухваћен у ваљевској Подгорини (некада Загорје), а да је господар те области, Стефан Белимужевић, био тај који га је предао деспоту. *"Губернатор је стигао у другу покрајину по имену Загорје, у којој је био господин Белимужевић Стеван. И Јанко је био ухваћен и изведен преда њ. А овај га доведе деспоту у Смедерево"* (Константин из Островице).

Након тог Хуњади је био одведен код деспота у Смедерево. Сада је деспот одједном добио прилику да од ухваћеног Хуњадија добије оно што му је овај пре неколико година, користећи се помало и лукавством, одузео. Великаши у Угарској су веома брзо дознали где се Хуњади налази и желели су по сваку цену свог губернатора да на неки начин откупе од деспота. Преговори су започели, али због тешких услова које је деспот наметнуо били су се непланирано отегли. Деспот је тражио од Хуњадија да прекине сва њихова међусобна непријатељства, да га у наредним ратовима помаже, да Угарска војска више никада не прелази преко Деспотовине (у оним случајевима када ратује са Турцима) изузев када деспот ратује са Турцима, да врати деспоту сва она имања која му је одузео, да плати 100.000 дуката на име одштете за све оно што је Хуњадијева војска у протеклом походу наштетила Деспотовини. Тада је уговорена и женидба Хуњадијевог сина Ладислава са деспотовом унуком, ћерком грофа Урлика Цељског која се звала Елизабета. Осим тога деспот је, ради веће сигурности да ће уговор бити испоштован, тражио од Хуњадија да му син Ладислав буде таоц. *"Да би, пак, био сигуран за оно што је уговорио с Хуњадијем, Ђурађ је затражио да му даде за таоца свога сина Ладислава"* (Мавро Орбин).

На крају је договор постигнут, Ладислав Хуњади је дошао као талац у Смедерево, а

Јањош Хуњади је отпутовао у Угарску. Хуњади се није могао жалити на онај поступак који је према њему применио деспот, мада је вероватно имао разлога да се прибојава. Међутим, за време док је боравио у Смедереву, покушао је изгледа Хуњади да побуни деспотове људе и да се на тај начин ослободи. Сама завера је на време откривена, тако да му је тај покушај пропао. *"Кад је Ђурађ добио у руке Хуњадија, задржао га је неко време као заробљеника у кули. Док је Хуњади ту боравио, наговорио је капетана куле и осталу посаду да се здруже с њим и да заједнички нападну лично деспота, те заузму град. Али ствар, ма крају, не успе, јер је један од завереника открио Ђурђу ову заверу. Ђурађ је наредио да се погубе сви завереници..."* (Мавро Орбин).

Султан Мурат II је некако дочуо да је деспот ухватио Хуњадија и да га држи заробљеног. Но, када је све то сазнао било је већ сувише касно и то је сва срећа за Хуњадија, али и за деспота јер султан се сигурно не би много двоумио да нападне на Смедерево да је знао да је овај тамо заточен. *"Као што се каже: злоте никада добро не чини; и имао је после тога деспот много неприлика од турскога цара што је пустио губернатора из земље, јер да је био знао да је у Смедереву, одмах би га опсео. И зато га деспот није хтео дуго држати крај себе, а не би цар сазнао"* (Константин из Островице). Сам деспот никако није имао намеру да султану испоручи Хуњадија и са њиме је имао своје сопствене планове, које је на крају и извршио.

У сваком случају ово мешетарење деспота са Хуњадијев није оставило трага на њихове међусобне односе. Истовремено, односи деспота Ђурађ и Хуњадија као да су се за извесно време нашли на узлазној линији. Одмах по повратку у Угарску почео је Хуњади да поново заговара нови рат, али исцрпљеност је била таква да то није могло да се изведе за једно дуже време. Осим тога и у самој Угарској почела су нека комешања против Хуњадија тако да је за извесно време морао да се позабави тиме. То је био управо разлог због чега је затражио од деспота Ђурђа да посредује при склапању мира са султаном. Деспот је израдио неке предлоге за мир, али их угарски сабор током 1449. године одбије. За тај неуспех је поново окривљен деспот Ђурађ, а разлоге наводи у своме писму варадински бискуп Иван Витез. Он каже: *"Што се тиче Турака, ратовање с њима траје и не траје. Нама се додуше, с обзиром какво је време, чинило добрим да уговарамо и договоримо мир с њима; али нисмо ништа постигли, јер смо се досад, рекао бих, служили несретним посредником, будући да се тај посредник (деспот), како се говори, бојао да би с нашим миром рат себи навукао"*.

Нешто касније затражи Хуњади од папе да га ослободи свих оних обавеза које је дао деспоту Ђурађу 1448. године (време када је заробљен од деспота након Косовске битке). Папа Никола V, који је био у неком сукобу са Хуњадијем, једва је дочекао прилику да се некако покуша искупити. Спремно прихвати предлог из Угарске па изда у априлу 1450. године булу у којој деспота прогласи за *"непоштена, нечовечна, неразборита и недостојна"*. Ђурађ је покушао да се некако измири, али није успео. Хуњади му одузме све поседе по Угарској током априла 1450. *"Хуњади се у Угарској неко време одмарао и опорављао од толиких напора, а*

онда је решио да се освети Ђурђу, ију је незахвалност теже подносио неголи мржњу Турака, а нада све му је било мучно сећање на ропство проведено у Рашкој. Стога је сакупио војску и напао Ђурђево земље. Попалио је села, похарао поља, заузео градове и, коначно, за кратко време освојио што је Ђурађ поседовао у оном краљевству" (Мавро Орбин). Након тога, Хуњади је усмерио војску и према Деспотовини. Не желећи даље затезати односе, деспот упути Хуњадију преговараче. То се показало корисним и договор је постигнут тако да Угари нису упадали у Деспотовину. "Кад је хтео прећи преко да руши Рашку, изиђоше му у сусрет Ђурђеви поклисари, те му сами добровољно повратише сина Ладислава, којега је Ђурађ краљевски даровао. Затим су га замолили да одустане од даљег уништавања и опрости нанете му увреде, јер је Ђурађ спреман да убудуће ради према његовим жељама. Хуњади је застао часак да промисли што ће урадити, али је, на крају, био свладан молбама својих угарских великаша који су се били заложили да га измире с Ђурђем. Одобривољно се и закључио повољан мир с Ђурђем, те се вратио у Угарску" (Мавро Орбин).

Иако је неки договор постигнут, између деспота и Хуњадија никако није могло да дође и до искреног помирења. Изгледало је као да не постоји било каква могућност за такво нешто. И онда одједном стигне вест да је султан Мурат II дана 3. фебруара 1451. године умро. На престо се уздигао његов син Мехмед II (Освајач). Чини се да су угарска господа сматрала да је смрћу султана Мурата II отворена могућност за успешнију борбу против Турака. То је био вероватни разлог због којег је извршен притисак на Хуњадија и деспота да се коначно помире. До краја је споразум и постигнут, а повеља је потписана у Смедереву (7. август 1451.). Да би мир био чвршћи обављена је и веридба Хуњадијевог сина Матије и Јелисавете, ћерке грофа Улрика Цељског, односно деспотове унуке.

Смрт султана Мурата II није ни у ком случају дочекала деспота неспремног. Одмах је послао гласнике који су честитали султану Мехмеду II, али и затражили да се досадашњи уговор између Турске и Деспотовине обнови. Султан је одмах пристао и овај уговор је, по старим условима, продужен. Осим тога, што је Ђурђа могло посебно да обрадује, султан Мехмед II је Мару Бранковић ослободио даљњег боравка у Турској и са богатим поклонима је вратио у Деспотовину. За њено издржавање доделио јој је Топлицу и Дубочицу које су до тога момента држали Турци. "И послао је деспоту жену оца својега Мурата, своју маћеху, његову кћер по имену Мара. Отпремивши је поштено, дао јој је две покрајине: Топлицу и Дубочицу и начинио је с деспотом овакав савез: докле год је он жив и његов син Лазар, никад им није хтео сметати и осигурао је себи да му деспот шаље за време рата петнаест стотина коњаника и да му сваке године даје данак петнаест хиљада златника, на шта је све деспот пристао и много је од тога учинио" (Константин из Островице). У то време се чинило да је деспотова политичка ситуација боља него икада. Захваљујући ћерци Мари, али и вештом дељењу мита, могао је много тога да уради. Вероватно је он био тај чијим је посредством 24. новембра 1451. године склопљено примирје између Турске и Угарске. О томе Хуњади пише: "да је између Краљевства Угарског и њега и цара турског посредством одређених владара утаначено примирје на пуне три године, и да је

тај мир укључен и влашки војвода Владислав". Хуњади не спомиње који је то владар посредовао, али сасвим је сигурно да је то био Ђурађ. Још увек је у Хуњадију горела стара мржња према деспоту и мада је користи његове услуге није могао да му то призна у заслугу.

Тада је дошло до покушаја да се Мара Бранковић уда за византијског цара Константина. У време када се вратила у Србију имала је Мара око педесет година и због те релативне младости, али и добрих веза са турским двором падне на памет Ђ. Франци, великом логотету византијског цара Константина, да свога господара ожени Маром. Како је византијски цар у то време био удовац то је разаслао своје емисаре који су му требали наћи довољно богату и довољно утицајну жену. Због њених добрих веза са султаном Мехмедом II, учинило се Франци да би Мара била добра партија за цара већ добро посрнулог Византијског царства. Он је то цару предложио, а овај је то одмах прихватио. Наравно да је и деспоту Ђурђу, а поготово Јерини, одговарало да им се ћерка уда за Византијског цара. Међутим, Мара се изговорила тиме да је још као жена султана Мурата II дала завет да се, ако икада изађе из харема, више неће удавати већ ће се замонашити. Тако је тај план за удају пропао, а показало се да је то за Мару била срећа будући да је Цариград ускоро пао, а цар Константин био убијен. Њу, због тога што ју је султан Мехмед II изузетно поштовао и волео, сигурно не би дочекала таква судбина, али оживљци би остали.

Можда су тада хришћани то што је султан Мехмед II са њима склапао мир схватили као његову слабост, а опет, многи су мислили да је то добрим делом заслуга деспота Ђурађа који је наводно могао све да постигне на турском двору. Но, сви су се они љуто варали. Нити је султан Мехмед II био наиван, нити слаб, а деспот Ђурађ је још понајмање од свега био толико утицајан да је могао све да постигне на турском двору. Млади султан је размишљао о нечем сасвим другом и због тога је пристајао да склапа мир и тамо где то објективно није морао. Његова је била идеја да заузме Цариград и оствари оно што су многи прије њега покушавали, а нису успевали. Једно време његове намере се нису могле назрети, али када је саградио утврђење Румели Хисар на најужем делу Босфора, све је било јасно. Ова тврђава је била веома значајна и постоји прича да је султан био лично присутан док се она градила и да је чак и сам помагао носећи камење и малтер. *"А кад приспе, утабори се на морској обали на пролазу крај Светога Ђорђа, пет италијанских миља изнад Цариграда и нареди мајсторима да размере земљиште, а сам одмах поче да носи камење. А кад други видеше да цар не ленствује, сваки поче носити камење, дрва и све потребе за зидање. И не покрете се с онога места читаве две године, све докле град није био завршен. А нико није знао његову намеру, шта је хтео с тим градом да предузме"* (Константин из Островице).

То што Константин из Островице наводи да нико није знао шта Мехмед II намерава да постигне са грађом ове тврђаве није тачно, јер чим су ударени темељи било је јасно да се спрема напад на Цариград. Стога је и византијски цар Константин Палеолог XI покушавао да добије помоћ од запада, али у томе је имао мало успеха. Покушао је чак и са црквеном унијом, а папски легат кардинал Изидор је одржао у Аја Софији мису и објавио унију. Међутим, наишао је на страشان отпор у

Цариграду. Избила је побуна предвођена калуђерима, а наводно Лука Нотарас је рекао: *"Више волим да видим усред града турски турбан, него католичку митру"* (Дука). Бедник није ни знао како ће брзо његово пророковање да се обистини, а Цариград да доживи најстрашнију мору која може да се деси. Само пар месеци касније у ту исту Аја Софију ујахаће султан Мехмед II са турбаном на глави и помолити се Алаху. Када је Лука схватио шта се дешава било је касно. Турски турбан је ушао у Цариград и остао до дан данас у њему.

9. Пад Новог Брда

Цела зима 1452/53 протекла је у грозничавом припремању Турака да ударе ма Цариград. Турцима је тада из Византије пребегао тополивац по имену Урбан и за само три месеца направио један велики топ. Задовољан његовим дејством, нареди султан да се излије огроман топ који је требао да послужи за разбијање Цариградских зидина. Када је топ био изливен било је потребно педесет пари волова да га помере са места, а чак 700 људи је одређено за његову послугу. Цариград је постепено постајао Мехмедова опсесија и он је ноћима размишљао о његовом освајању. Већ током јануара 1453. године почеле су да притичу групе под Цариград, најпре онај највећи олош који је имао задатак да попали и опљачка оно што има око града. Дана 2. априла 1453. године под Цариград је стигао и султан Мехмед II. Око себе је имао ко 100.000 војника док је у опкољеном граду било једва 7.000 његових бранилаца. Опсада је почела. У самој војсци која је опколила град налазила се и једна чета коју је послао деспот Ђурађ Бранковић. Постоји прича да деспот заправо није знао где шаље ову своју јединицу и да му је то султан прећутао. *"Тада цар поручи деспоту да му отпреми петнаест стотина коњаника према уговору, говорећи му да би хтео, пошто је завршио град, да крене на Караманову земљу"* (Константин из Островице). На крају се показало да овај одред није имао неку посебну улогу око заузимања града. Њихов задатак је био да стражаре поред Једренске капије и тај су задатак обављали преко воље. Далеко већу улогу су одиграли рудари из Новог Брда који су поткопавали Цариградске зидине.

Тешко је описати све оно што се дешавало под цариградским зидинама и набројати све оне детаље по којима ће ова опсада остати упамћена. За ову нашу причу то и није толико битно. У сваком случају дана 29. маја 1453. године наређен је општи јуриш који је завршио освајањем града. *"Турци су узели Цариград од хришћана месеца маја, дана 29. А да су становници града извадили своје (закопано) богатство из земље (и употребили га) на опште добро, та велика невоља се не би догодила"* (гроф Ђорђе Бранковић). У том јуришу погинуо је и цар Константин. Једно време се није знало где се налази његов леш, а онда је један јаничар донео вест султану да је код Романос капије видео једног човека који личи на цара. То му је обавештење донело велику награду. *"А тада цар обдари овога јаничара коњима, новцем, дивним хаљинама и красним шаторима и дао му је Агидинско војводство у Анадолији"* (Константин из Островице). Цару Константину је одсечена глава и натакнута на стуб да би сви могли видети да Византија више нема цара. Никада није сазнато где се налази гроб овога последњег византијског цара. Након свега почела је пљачка града која је трајала три дана, како је већ султан на почетку

похода обећао. У пратњи везира султан Мехмед II, од тада звани освајач, ујахао је у Цариград и ушао у Аја Софију. Тада је одјекнула кроз ову величанствену цркву муслиманска молитва која се и данас тамо чује.

И на крају потребно је споменути судбину Луке Нотаријуса, великог адмирала и великог војводе, истог оног који је подјарио побуну против црквене уније говорећи да више жели да види турски турбан у граду већ римску митру. Мехмед II је одјахао у Лукину палату где га је овај удворички дочекао показујући му своју болесну жену. Ту му је Лука представио и своја два сина. То ће касније бити за њега кобно. Мехмед II је напустио Лукину палату умирујући га да му се неће десити ништа зло. Међутим, ту ноћ, док је банчио, нареди Мехмед II да му доведу најмлађег Лукиног сина који је имао тек 14 година. Било је сасвим јасно да има намеру да овога лепога дечака обешчисти, а то Лука није дозволио. То је било сасвим довољно да се и Луки и обојици његових синова одсеку главе.

Након три дана бесомучне пљачке, када је скоро 60.000 хришћана, што одведено у робље, што побијено, наредио је Мехмед II да сва војска изађе из града. Тиме је било коначно све готово. Византијско царство више није постојало, а Цариград је променио име у Истамбул. Деспота је вест о паду Цариграда тешко примио чак толико да се затворио у своје просторије у двору и никога није примао три дана. Да га је вест погодила јесте сасвим сигурно, али то је било углавном због тога што је знао да се Мехмед II неће зауставити само на Цариграду, те да је сада и он сам на турском удару. Деспот је покушао да на неки начин одгоди несрећу шаљући своје посланство код султана Мехмеда II, честитајући му освајање Цариграда. Истовремено из турског ропства је откупио неке Цариградске калуђерице и издашно помагао истакнутије византијске племићке породице, а све у намери да и њима омогући откуп.

Почетком пролећа 1454. године долази и до сукоба између деспота Ђурђа и султана Мехмеда II иако је постојало примирје које још увек било, барем званично, било на снази. *"Турски цар Мухамед, начинивши примирје са деспотом да му до смрти његове и његова сина Лазара никада не прави сметње и да га се верно и поштенo придржава, како је раније писано, држао га се дотле док није заузео Цариград. Јер га је само зато и био начинио да би му било zgodније да крене да заузме Цариград"* (Константин из Островице). Било је очигледно да је султан одлучио да Деспотовину заузме и да је припоји турској држави. Згодно оправдање је имао у томе што деспот није редовно плаћао свој харач и што је поново почео да тајно преговара са Угарском. Стога му је упутио поруку: *"Земља којом Ти владаш не припада Теби, већ сину Лазаревом, Стефану, па према томе мени. Део Твога оца Вука, као и Софију, могу да ти одступим. Ако се будеш одупирао, онда ћу те напасти"* (Дука). Посланика који је донео ову поруку задржали су деспотови људи у двору не би ли добили у времену и боље се припремили за одбрану. Међутим, султан Мехмед II није чекао посланика да се врати већ је упутио војску да удари на Србију.

Овај пут на Србију је ишла огромна војска која је била добро опремљена, али и

пуна самопоуздања након освајања Цариграда. *"Људи који су од страха побегли код нас тврде да је на деспотову земљу ударила толика сила турска, о којој смо једва када чули или је видели. Кажу да је осим домаће војске султан најмио десет легија плаћеника, људи сакупљених из свакога рода, који се одликују посебном храброшћу, те су спремни на свако дело. Обесни цар поуздаје се у храброст ових плаћеника, те се након прошлог успешног рата, када је освојио Цариград, тако помамио да се нада да освоји цео свет. Још тврде неки да вуче са собом три стотине кола са машинама да са њима удара на градове"* (Иван Собота). Као и до тада, деспот се са породицом и благом склонио и сигурно место у Угарску бодрећи оне који су остали да се што боље боре и да што дуже издрже. Да би им дигао дух обећавао им је да ће довести помоћ из Угарске. Овај пут то нису била празна обећања као до тада.

Турска војска је стигла под Смедерево и опсела га. Једно време тврђава се успешно бранила, а опсађени су имали једну изузетно успешну акцију када је једна њихова групација зашла Турцима за леђа и изненада их напала. Настало је страшно турско бежање па се и сам турски вођа, Исабег једва спасао. Након тога, појавио се лично султан Мехмед II и довео моћну артиљерију којом је веома брзо успео да разбије предње зидове Смедерева. Изгледало је да ће град пасти.

Баш док је Смедерево улазило у кризу под Београдом је са својом армијом стигао стари турски душманин, Јањош Хуњади. У то време султан Мехмед II је изгледа имао намеру да крене са опсадом Београда, али и да заузме целу Србију. Пре 14 година под Београдом је страдао његов отац Мурат II и чинило се да је дошло време да се тај пораз освети. Дочувши да је Хуњади у близини, султан Мехмед II одједном изгуби храброст и нареди повлачење. О томе Хуњади пише: *"Сазнавши турски цар за то (за мој долазак у Београд), у пола ноћи диже војску своју, те журећи се дође у Софију, где и сад стоји не желећи да се даље повлачи, па ће ту са војском и да борави, па је затим још ојачати и онда, тако ја мислим, идуће зиме се вратити, или на Угарску или на Влашку ударити"*. Хуњади се очигледно није заваравало тиме да су Турци коначно одбијени и њихово повлачење је схватио само као привремено повлачење.

Баш стога Хуњади није био неактиван већ крене у потеру за Турцима. Његовој војсци деспот Ђурађ придружи своју и код Крушевца 1. октобра 1454. године дође до директног судара са Фируз бегом који је имао око 30.000 војника. Ту су Турци опет разбијени, а Хуњади продужи да улази у турску територију све до Пирота и да уз пут све немилосрдно пали. Пораз Турака је био такав да је ухваћен чак и Фируз бег са мноштвом својих паша и на крају сви су били предани као ратни плен деспоту који се тада налазио у Смедереву. *"Ту се између две војске подигоше (како се обично дешава) облаци који заклонише поглед једној на другу. Но на крају сунчеви зраци разагнаше облаке, те пред непријатељем засјаше наоружане чете у којима су се издалека могле распознати Хуњадијеве заставе. Турци су услед овог изненадног наласка хришћана толико обесхрабрише да више нису помишљали ни на наоружавање чета, ни на распоређивање стража, ни на прихватање битке с непријатељем, већ је свако настојао да потражи спас у бекству. Створивши,*

дакле, одмах у почетку пометњу, сви су стали бежати. За њима је пошла у потеру лака коњица, која је многе поубијала, а знатан број заробила. Кад је, међутим, наступила ноћ, хришћани су се вратили натраг, а Турци су се посакривали по шумама. Фриђибег и многе друге личности били су заробљени" (Мавро Орбин).

У овој турско провали Србија је страдала као никада до тада. Тешко је и описати какве су све злочине Турци чинили на своме путу. При повлачењу одведено је небројено робље, а тек делимично размере те народне катастрофе описује Хуњади у своме писму цару Фридриху III: *"те из њега српскога деспота Ђурађа отерао и више од 50.000 људи или душа заробио. Само краљевство (Србију) сасвим је затро и спалио, освојивши спољни зид Смедерева и разоривши дворац деспотов, ..."*. Иако деспот није располагао неком моћном силом која би се могла носити са турском, отпора је било. То је било нарочито било истакнуту на југу Србије где су постојале две војске, додуше мање, али које су правиле Турцима велике проблеме. Једну од тих војски водио је Никола Скобаљић и имао је доста успеха па је остварио и неколико победа. То га је охрабрило па се упустио и у једну замашнију битку код планине Трепаље (код Новог Брда). Ову битку је изгубио и био заробљен, а онда са стрицем набијен на колац. Колико је до данас познато то су први Срби које су Турци набили на колац. О свему томе Константин из Островице веома детаљно прича: *"Тада они који су били на Ситници јуначки ударише на његову војску и потукоше је и побише много Турака као и знамените турске госпoде. После тога сам цар, дошавши са читавом својом силом, порази их крај једне планине коју називају Трепања. Причали су Турци да откад памте нису слушали о таквој бици, да се тако мало људи борило против тако велике силе, говорећи да би цар био до ногу потучен да се били сви заједно састали. А овако су једни поражени, други су потучени, а остали су се разбежали, а само је господин Никола Скобаљић са својим стрицем на колац набијен"*.

Након одбијања ове турске навале покушао је деспот да опет преговара са султаном па му је упутио и посланство. Међутим, султан није имао никаквих намера да се упушта у ценкања са Ђурађем и то је отворено ставио до знања. Хуњади се није ни надао да се преговорима нешто постићи па се неуморно трудио да Европу покрене на нови крсташки рат против Турака. Римски папа Каликст III пружио му је одмах своју подршку па је на све стране разаслао своје проповеднике да позивају на нови крсташки рат. Међу њима се посебно истицао ватрени фрањевац, Иван Капистран (1386-1456.), који је својим проповедима привлачио огромну пажњу. Гомиле народа су хрлиле да га чују иако га нису уопште разумели будући да је све проповеди говорио латинским којег обичан свет није познавао. Ипак, његове живахне кретње, гестикулације рукама и ногама, гримасе, значиле су сасвим довољно. Сама његова појава била је сасвим довољна да изазове велику пажњу. Мали растом, сав сув и усукан, мршав толико да је био сама кост и кожа, са својих седамдесет година обилазио је неуморно болесне и по целе ноћи проводио у молитвама. На његовим митинзима присуствовало је и по 20.000 људи који су падали у транс заједно са њим и онда у знак покајања бацали на ломачу карте за играње, украсе за косу, шминку и остале предмете који су се сматрали луксузом.

Он је тада заиста личио на пророка који је веровао у оно што говори.

Први пут Капистран је почео да говори против Турака на сабору у Угарској који је одржан у месту Рабу (21. јуна 1455. године). У то време Турци су били већ под Новим Брдом. Иако се тада бавио "политичким" радом, Капистран је себи увртео у главу да је то сада идеална прилика да деспота Ђурђа, који је присуствовао овом сабору, преведе у католичанство. Деспот је упорног Капистрана одбио на доста груб начин. *"Тако је био такође фратар Иван капистран из Реда светога Фрање. То је био човек света живота и веома ревностан проповедник. Пошто је много желео да разговара са деспотом, поручио му је да би се радо с њиме састао, уколико му то не би било непријатно. Деспот је одговорио да пристаје да се једног дана састану. Кад су били у разговору, Капистран је почео уверљивим разлозима доказивати да је становишите католичке цркве у погледу религије најсветије, и његовим разлозима није се могло ништа приговорити. Због тога је наговарао и молио деспота да се са свим својим народом сједини с римокатоличком црквом. Ђурађ му одговори: Ја сам деведесет година живео у овом уверењу које су ми улили у душу моји преци, те сам ја код свог народа (мада несрећан) увек био сматран паметним. Сада би ти хтео да помисле - кад би ме видели да сам се изменио - да сам због старости излапео и да сам (како прост пук вели) подетињио. Ја бих пре пристао да умрем него да изневерим предања својих предака"* (Мавро Орбин).

Капистран ни у ком случају није био такав "светац" какав се правио, већ је више био захуктали бојовник католичке цркве којег је овакав деспотов поступак веома увредио. Стога се он жали папи: *"Некако прошлих дана имао сам разговор са деспотом Раике, који је овде од госпоне и барона Угарске тражио помоћ за одбрану својих области и за повратак изгубљених. Нашао сам га тако у злим мислима о вери католичкој и тако одбојно устрајна у својим заблудама да је због тога свима нама хришћанима за жалити"*. Управо, разговор Капистрана и деспота Ђурађа је био онај одлучујући моменат који је допринео да Угарска одједном изгуби сваки интерес да војно помогне Србију. Деспоту, као искусном човеку, није требало много па да то установи и стога убрзо напушта Угарску.

Док се све ово одвијало, турски поход из пролећа 1455. године је и даље трајао. Турску војску је овај пут водио лично султан, али сада са знатно измењеном тактиком будући да је први циљ био Ново Брдо. У самоме почетку град је одбијао било какву помисао од предаји јер се изгледа очекивала помоћ из Угарске. Султан је тада наредио да се из великих топова пуних 40 дана бомбардују његове зидине. У Угарској се за то одмах сазнало и било је стварно неких покушаја да се сакупи помоћ. Међутим, сабор који је требао да одобри нови поход тешко се сакупљао (због разлога који су напред описани) и док се то отезало Ново Брдо се и предало. То је оставило веома тежак утисак на све који били присутни, а свакако на деспота Ђурђа који је такође ту био. *"Са жалошћу јављам вашој светлости да је данас дошао гласник послан господину рашкоме деспоту, који овде борави тражећи од госпоне и барона помоћ за одбрану свога владања; гласник тај јавио је деспоту и баронима да је непријатељ имена Христова, цар турски Мехмед заузео најважнији град рашки, по имену Ново Брдо, где је рудник злата и сребра, који деспоту даје*

годишњи приход од 120.000 дуката. И други градови и вароши су опседнути и само што не падну. Сви су преплашени, пресвети оче, због толиких удараца и почињених злочина" каже Капистран у једном писму папи. У даљем тексту моли Капистран папу да овај сакупи 20.000 војника који би са осталом војном помоћу са Европских дворова сачињавали армију од око 100.000 људи помоћу којих би се Турци сломили. Капистран не жели само да Турке протера из Европе већ предлаже да се ратни поход продужи све до освајања Јерусалима. Све је то било лепо замишљено, али веома тешко оствариво.

Ново Брдо је пало на помало чудан начин. Једно време град се бранио, али након 40 дана непрекидног бомбардовања и разочарења што помоћ никако не стиже, браниоци ступе у преговоре са султаном. Предаја је била 1. јуна 1455. године. *"Почео је да опседа Ново Брдо које је тукао артиљеријом, и кугле су у параболома падале у град. Овај начин пуцања из артиљерије први је (пише Лаоник у VII књ.) пронашао Мехмед. Запрепашћени браниоци предадоше се"* (Мавро Орбин). Услови које је султан понудио били су заиста повољни, али султан се њих није држао. Желећи да се град што прије преда обећао је много тога, али све је то била само варка не би ли се град што прије предао.

Саму опсаду, превару коју је извео султан Мехмед II и освету коју је приредио становницима Новог Брда веома је детаљно описао Константин из Островице. Сам Константин је био међу онима који су као младићи били ту заробљени, а онда одведени у Анадолију где су припремани за јаничаре. *"Одатле је цар кренуо и опсео један град који град који зову Ново Брдо, односно Сребрна и Златна планина, и заузео га је, али помоћу договора по којем је становницима обећао да ће их оставити на њиховим имањима и да им младе жене и ситну чељад неће одводити. А кад се град покорио, цар је наредио да се затворе капије и да се оставе отворена само једна врата. Када су Турци дошли у варош, наредили су свим домаћинима да сваки са својом породицом, с мушком и женском чељад, изиђе кроз врата из вароши на ров, остављајући све своје благо у кући. И то су ишли један за другим. А цар је, стојећи пред вратима, бирао мушку чељад на једну страну, а женску чељад на другу страну, а мушкарце исто тако на ров на трећу страну, а жене на четврту страну, па је наредио да се посеку сви они људи који су били међу њима најистакнутији. А остале је наредио да пусте у град и никоме није било забрањено да буде на своме имању. Младића које је изабрао било је на броју триста двадесет, а женске чељад најизабраније седам стотина и четири. Женске главе је све раздао међу поганике а младиће је узео себи за јаничаре, а послао их је у Анадолију, преко мора, тамо где их чувају"* (Константин из Островице).

Био је ту још један очевидац који је то страдање описао. *"Земља пуста, мужи хришћани и јединоверници бејашу, крв своју изненада немилостиво проливену видеше, жене обешчедене и обешчашћене у робље се продају, младићи су плењени, авај, и православље променили и сакупљено имање зло разграбљено"* (Димитрије Кантакюзин).

Увидевши да му нема друге, деспот Ђурађ је поново савио врат и ступио у

преговоре са султаном Мехмедом II. Послао је посланство које је требало да избори што повољнији мир. Док су преговори трајали деспот је имао рашчишћавање неких рачуна са странком Хуњадијеваца. Иако је до каквог-таквог помирења између њих двојице дошло још прије, ситуација је била стално затегнута уз много изазивања са обе стране. У непријатељству према деспоту нарочито се истицао Михаило Силађи, командант Београда, један од најповерљивијих људи Јањоша Хуњадија. Сукоб је почео онда када је Силађи (у време док је деспот боравио у Угарској) почео да зида нека утврђења на оној страни Дунава где се налазило Смедерево, што никако није било по вољи деспоту Ђурђу. Како се Силађи није могао на другачији начин одговорити, одлучи деспот да га зароби и да га на тај начин натера на уступке. Међутим, заседа која је постављена Силађију успе само делимично, а Силађи умакне у Београд. Но, брат му Ладислав није имао те среће већ буде избоден на смрт. *"Кад се, дакле, Ђурађ вратио кући, и чуо да Михаило Силађи, чију је сестру Хуњади имао за жену и који је тада био одређен за одбрану града Албе, новим именом званог Београд, са својим братом Ладиславом пролази на колима близу његове границе, послао је према њима изванредан број наоружаних људи са задатком да му их доведу живе или мртве. Кад је Михаило видео да ће га Рашани напасти, баца се сместа с кола и узјаха већ спремног коња, те се спасе бекством, прокрчивши себи пут оружјем у руци. Међутим, његов брат Ладислав, кога су Рашани затекли на колима, био је рањен на више места и ту је умро"* (Мавро Орбин).

Након овога напада Михаило Силађи је припремао освету и прилику је дочекао веома брзо. Од многобројних ухода које је поставио око деспота дочује да ће деспот са пратњом да крене у лов. *"Михаило одлучи да освети нанесену неправду и братовљеву смрт, те зато постави Ђурђу много ухода преко којих је с највећом пажњом пратио његово кретање. И кад му је било саопштено да ће Ђурађ кроз кратко време морати, ради прегледа тврђава, да пређе горе обалом Дунава, поставио му је на пут којим је имао проћи заседу састављену од знатног броја наоружаних људи"* (Мавро Орбин).

Овај догађај иде у 17. децембра 1455. године, у време када је деспот са породицом боравио у Срему у месту Купиново. Како је у Смедереву владала куга деспот је мислио да ће у Купинову бити сигурнији. Од болести се спасао, али не и од Силађија. Када је изјахао у лов, деспота и његову малобројну пратњу у којој је био и син му Лазар, изненада нападну Силађијеви људи. Сам Михаило Силађи се устремио на деспота који се бранио колико је могао, али то је трајало кратко све док му Силађи није одсекао неколико прстију. Након тога се деспот предао, док му је син Лазара успео да умакне. *"Чим је Ђурађ стигао на то место и изишао на чистину пред Михаила, Михаило је силовито насрнуо на њега. Одсекавши му у борби два прста десне руке, на крају га је заробио"* (Мавро Орбин).

Константин из Островице има нешто другачију верзију. По њему, Ђурађ се од неке заразе склонио изван града и своје шаторе разапео у близини Београда. О томе је претходно обавестио Хуњадија и Силађија и од њих добио дозволу, али и уверавања да ће ту бити сигуран. То је помало успавало деспотову будност и он је

највећи део своје пратње отпустио. *"Ослонивши се на њихова обећања, деспот отпусти од себе своје дворане и живљаше ту безбедно, не бринући се ни о чему. А после две недеље Михаило Силађи изиђе из Београда с неколико стотина коњаника и удари на деспота ноћу и одсече му два прста на десној руци и ухвати га, а његов син Лазар умаче"* (Константин из Островице). Помало изненађује наивност деспотова и његово поверење у Силађијеву реч. Питање је због чега је деспот могао некоме веровати на реч када је и сам по ко зна колико пута кршио ону реч коју је сам дао. Осим тога, мора се рећи и то да Силађи није био ништа више вероломан у односу на деспота који је на неки начин и испровоцирао читав овај сукоб тиме што је први напао Силађија. Радило се о сукобу два великаша, са истом количином морала, односно неморала.

Након овога, Силађи одведе деспота у Београд где су почела ценкања. Силађи је наводно тражио најпре Смедерево, а деспот је пристао. Међутим, предају града одбије Јерина, деспотова деца и остали великаши: *"и захтевао је од њега као откупнину његову тврђаву Смедерево. Деспот обећа да ће му је дати, али његова жена, синови и барони нису хтели"* (Ђурађ Сремац). Сада се ценкање наставило, а деспот се већ уплашио и за свој живот. Ипак, успео је на неки начин да убеди Силађија да га пусти уз велики откуп. Наводно је Силађи пристао, али стално се мешао неки писар по имену Ладислав који га је стално одговарао од споразума са деспотом. *"Сам деспот виде да му нема (помоћи), понижавао се многим усрдним молбама да би га Михаило пустио на миру у његово краљевство, али Михаило то никако није хтео"* (Ђурађ Сремац). На крају је ипак дошло до договора, али при предаји откупнине деспотови људи направе клопку Силађију. *"С временом дођоше барони Рашиана Михаилу Силађију с великом молбом; обећали су педесет хиљада марака за свог господара. Чувиши то, Михаило Силађи пристаде за сто хиљада марака, а деспот допусти да се да. И Михаило је одмах био задовољан те уговором утврдише да деспота спроведу до границе (његове) земље и да се благо тамо достави. Михаило Силађи пристаде. Онај писар, Ладислав, веома је силно саветовао и доказивао свом господару Силађију да су Рашиани непостојани, да им никако не поверује. А деспот је често слушао како те речи излазе из Ладислављевих уста, у горчини душе веома се жалостио и потајнице их похрањивао у свом срцу. И (Рашиани) су похитали до Смедерева по благо. И стали су на граници, положили откупнину з краља Рашиана, а потајно су наместили на скровитом месту двеста најбољих рашких војника"* (Ђурађ Сремац).

Силађи као да је подозревао да може доћи до каквог изненадног напада деспотових људи, па је доста невољно кренуо да се обави ова размена. Слутње су му се показале као тачне, али како је био опрезан успео је да умакне клопци. Међутим, те среће није био писар Ладислав који је ухваћен и одмах одведен у Смедерево. Ту му се на грозан, али и веома оригиналан начин деспот осветио. *"Господина деспота с благом и писара Ладислава одведу у смедеревску тврђаву. И ускоро је за ручком лепо угостио писара Ладислава, а затим је наредио ковачима да одмах начине гвоздено икропило. И наместили су га. И сваког дана гурали су му га у уста и притискали језик и тако је страшином смрћу отишао са овог света. И деспот му је говорио: Он би ме већ одавно пустио и био бих слободан да ти ниси свога*

господара саветовао својим језиком, а то сада трпиш у својим устима" (Ђурађ Сремац).

Константин из Островице то сасвим другачије прича. По њему деспот и Силађи су се нагодили, али како је требало прикупити велику суму новца, то је Силађи деспота пустио, али је као таоца узео деспотицу Јерину. *"Тамо су израчунали да треба да им да сто хиљада златника и морао им је оставити као јемство своју жену ни имену Јерина, а сам оде у Смедерево да би ту суму припремио"*. Деспот је био од речи и на време је донео договорени новац и предао Силађијевим људима. Међутим, група деспотових великаша није могла да поднесе ову срамоту па су из потаје, без деспотовог знања, направили клопку Силађијевим људима, побили их из заседе и отели златнике. У то време Јерина је још увек била код Силађија као талац и ко зна како би се и она провела да се није умешао угарски краљ и наредио Силађију да је пусти без икаквог откупа.

10. Хуњади брани Београд

Док су ови сукоби трајали, султан Мехмед II је припремао нови поход. Главни удар је био усмерен ка Београду. У поход је кренуло око 150.000 војника и они су требали Београд да нападају са копнене стране, док би са речне стране, од Дунава, нападало око 200 барки. Стигао је и тополивац Јерг из Нирнберга који је у Нишу и Крушевцу излио топове којима ће бити град бомбардован. Осим њега, била је ту још маса других хришћана из свих европских земаља, који су Турцима припремали друге опсадне машине. Негде почетком јуна 1456. године ова се силна армија покренула, а већ 13. јуна султан је поставио шатор наспрам Београда, на једно згодно узвишење са кога је могао да посматра како се опсада одвија. Са градских зидина могао је Михаило Силађи, заповедник града, само забринутим погледом да посматра ову огромну армију како се размешта.

Ипак, први напад је био усмерен ка Смедереву јер се вероватно очекивало да ће град бити брзо заузет. Овај пут деспот је добро снабдео Смедерево тако да су одбијени сви напади, а Турци су претрпели велике губитке. О томе сам деспот пише: *"са свом својом силом био под нашоом тврђавом Смедерево и одатле се, мање него са чаићу, повукао, јер су многи и најбољи из његове пратње ту били побијени, док су други заробљени и још увек их држе у нашој тврђави Смедерево"*.

За то време, међу хришћанима је завладао неки страх. Угарски краљ Ладислав се преселио из Будима у Беч под оправдањем да иде тамо у лов. За њиме је ускоро кренуо и гроф Улрих II Целски. Деспот Ђурађ је на прву вест да се Турци приближавају побегао на своје имање у Угарској (Бечеј). Остао је, наспрам Турака, као и свих година до тада једини Јањош Хуњади. Он је одмах сакупио онолико војске колико је могао и кренуо Турцима у сусрет. Та војска коју је он водио била је све само не армија у коју се могао поуздати. Број је био импозантан, скоро 60.000 људи, али ту је била веома мало професионалних војника, били су то углавном пропали грађани, сељаци, сиромашни свештеници и сав остали олош који је очекивао добру пљачку. Наоружање им је било бедно и много је оних који осим

батине нису имали било каквог другог оружја. Међутим, ту је био Капистран који је овој безличној гомили умео да својим проповедима улије фанатичну храброст. Управо овако фанатизована војска ће се показати као много боља од других претходник хришћанских армија које су биле војнички много спремније, али исто тако и недисциплиноване.

Одмах по опкољавању Београда (почетак јула) почело је његово бомбардовање из преко 300 артиљеријских оруђа, од чега 27 веома великих топова. Оно што је поразно јесте да су ову артиљерију опслуживали, не Турци, већ хришћани који су за тај свој посао од султана добијали плату. Док су Београдске зидине постепено разбијане, Хуњади је са својом армијом, којој се налазио Капистран, налазио око Петроварадина. Са копнене стране није могао прићи Београду јер је ту стајала сва турска ордија, али остао му је водени пут преко Дунава. Тај су пут Турци закрчили лађама, али 14. јуна, након петочасовне крваве борбе и ова блокада је разбијена па је хришћанска војска могла да уђе у Београд. Хуњади је иначе стигао у последњи моменат јер је град након две недеље непрекидног бомбардовања почео да попушта. Но, сада је ситуација била сасвим другачија јер је Хуњади са свежим снагама био унутар градских зидина, а Капистран је својим ватреним проповедима успео да поново дигне морал бранилаца.

Турци су и до тога момента имали под Београдом тешких губитака, а највећи је био погибија Караца беге. Иако под сталним будним оком султана, сама опсада је ишла траљаво уз много алкавости и саботажа. У једној од њих је погинуо и Караца бег. *"А друга, и то врло велика, била је што је његов највиши господин по имену Караца-паша био овако убијен: стајао је у шанцу поред великих топова и посматрао је. а тобџија је ударио из великог топа у зид, па је један камен, одскочивши од зида назад, ударио Караца-пашу, највећег господина после цара, у главу, и овај је после неколико дана умро"* (Константин из Островице).

Султан Мехмед II је имао намеру да настави са бомбардовањем градских зидина и није много журио са последњим јуришем. Међутим, на убеђивање заповедника јаничара, Смаилаге, нареди да се 21. јула изврши општи јуриш. *"Трећа жалост је била што је цар желео још две недеље да туче зидове, али га је Смаилага одвратио да то није више потребно, и то верујући јаничарима, јер је он био од цара постављен за највишег заповедника над њима. Послушавши његове савете, цар му је наредио да јуриша"* (Константин из Островице). Напад је започео око пет сати поподне, трајао је читаву ноћ и сутрадан све до поподнева. Турци су успели да се на пар места пробију преко зидина и да уђу у варош. Међутим, то се до краја показало као вешта Хуњадијева варка. По граду је он сакрио неколико чета својих војника који су оне Турке који су продрли у град и раштркали се ради пљачке, опкољавали у мањим групама и постепено их ликвидирали. Те борбе су узеле толики мах да се и сам Јањош Хуњади у њих умешао борећи се као обичан војник. Ситуација је тада била толико озбиљна да је и сам Хуњади размишљао о повлачењу, али Капистран о томе није хтео да чује. Осим тога предложио је да се током ноћи у градске опкопе набацају гомиле пружа умоченог у сумпор. Тада је то пружа упаљено и бачено на јаничаре којих је била сва сила под бедемима. У тој

ватреној стихији изгорела је маса јаничара, али оно што је најважније, сцене изгорелих биле су толико језиве да су чак и њима задрхтала срца. *"После тога смо видели јаничаре како беже из града, а Угри су их тукли, убијали, секли, и ту их је исто тако нешто остало, а други су се разбежали"* (Константин из Островице).

Изгубивши живце, јаничари се повуку иза топова, али само за кратко јер Угари провале из града и изврше јуриш. Прва турска линија и сви опсадни топови су без неког озбиљнијег отпора пали Угарима у руке. Но, ни то није било све јер они тада изврше јуриш и на другу линију коју исто тако заузму. Након тога, лудо охрабрени изврше јуриш и на трећу турску линију где се налазио логор самога султана. Овај део већ није било тако лако заузети јер је био јако утврђен. Јаничари скоро да се нису ни борили и одбијали су сваку послушност, чак и султану. Разјарен султан Мехмед II је узео сабљу у руке и сам се упустио у борбу. Међутим, брзо је био рањен у стрелом у ногу. Колика је била паника међу јаничарима види се из тога што је њихов заповедник Хасан ага, не могавши их натерати на послушност, морао да се у очају сам баци у најгушћи бој где су га Угари одмах исекли. Све то је посматрао и сам султан. *"А Смаилага, бојећи се да му цар не спомене онај савет, кад је већ цар, поразивши пешаке који су били излетели, отишао даље, вративши се и хотећи некакво јунаштво да учини, не би ли поново могао доћи у царску милост, ударио је међу пешаке крај опкопа и ту је убијен"* (Константин из Островице).

Након погибије заповедника јаничара, увидео је Мехмед II да би сада и он под Београдом могао главу да изгуби. Можда би се то и десило да изненада није стигло око 6000 турских коњаника који су успели да поколебају Угаре и да их натерају да се повуку у Београд. Ту им је помогло и једно лукавство. Знајући склоност крсташа према пљачки, Турци су смислили да оставе скоро сав свој пртљак очекујући да ће се крсташ радије забавити пљачком него да их прогоне. До краја је управо тако и било. *"Цар нареди да се неки шатори оставе, а сам крену као да је хтео да бежи, зато да би се на ове шаторе полакомили они из града, као што се увек дешавало, јер су излетали из града на шаторе и скупљали су их. Кад Турци видеше да су се пешаци удаљили далеко од града да би скупљали шаторе, окренуше се хитро на њих коњаници, па тукући, секући, навалише на њих, и то све до опкопа"* (Константин из Островице).

У ноћи која је следила иза ове битке нареди султан тренутно повлачење. На пољу под Београдом остало је преко 20.000 мртвих Турака, скоро сви топови и мноштво другог плена које Турци нису могли понети са собом јер се њихово повлачење претворило у најобичније бекство. Они су се страшно бојали Хуњадија и очекивали су да ће их он пратити и нападати. На крају се показало да их Хуњади није прогонио, али то није било ни потребно јер су се Турци између страшно убијали у сталним међусобним свађама и сумњичењима. Осим тога, разјарени Мехмед II је добар део својих војсковођа и сам својом руком исекао. Након свега султан је једно време нестао свима испред очију па се по Европи говорало да је од ране под Београдом и умро.

Ни међу браниоцима Београда није била боља ситуација. Хиљаде лешева се

распадало у градској околини, хране није било довољно за све пристигле крсташе и почели су њихови међусобни сукоби. Глад је харала, а за њом стигле су и разне заразе. Међу првима који је подлегао зарази био је Јањош Хуњади. У Земуну је примио причест од Капистрана и 11. августа 1456. године је и умро. Имао је тада око 70 година. Ни Капистран га није дуго надживео, тек до 23. октобра 1456., године када је и он умро. Сахрањен је у фрањевачком самостану у Илоку, а 1690. године проглашен је и свецем. Сада је команду над Београдом преузео Хуњадијев син Ладислав

Сама победа под Београдом изазвала је у Европи талас радости, тако да су многи сматрали да је са Турском сада коначно готово. Међутим, деспот Ђурађ је много трезвеније посматрао целу ситуацију. Иако је било много прича о томе да је султан умро од ране коју је задобио под Београдом, свему томе деспот није много веровао. С друге стране, он није био сигуран ни у то да се након толиких година ратна срећа коначно окренула на хришћанску страну. Стога је одмах након завршетка битке под Београдом, упутио своја два посланства на турски двор не би ли тамо сазнали за право стање ствари. Султана Мехмеда II су тада могли да виде, што је био сасвим довољан доказ да је он жив и здрав, али свој посао нису обавили. Дочекани су веома грубо и султан није хтео од њих да узме харач који су донели. То је сада обећавало само нове неприлике.

Међутим, нису то биле једине лоше вести за деспота Ђурађа. У Угарској је након смрти Хуњадија остало упражњено место команданта војних снага. То место је сада желео да заузме Хуњадијев син Ладислав. Међутим, сабор у Футаку није тако мислио и за врховног капетана именован је грофа Улриха II Цељског, деспотовог зета. То је сада значило обавезу за Ладислава Хуњадија да грофу Цељском у одређеном року мора предати све крунске трупе и градове које је до тога момент држао под контролом. То њему никако није било по вољи, а поготово што је ту спадао и Београд којег је он након опсаде дао поправити и наново утврдити. И тада је дошло до једне страховите ситуације. На дан 8. новембра 1456. године у Београд су стигли Угарски краљ Ладислав и гроф Улрих II Цељски који су требало од Ладислава Хуњадија да приме Београд. Њих двојица као да су нешто сумњали па су за собом повели велики број ратника, међутим Хуњади је и томе нашао лека. Онога момента када су краљ и гроф Цељски преко покретног моста ујახали у Београд, мост се подигао и сви њихови људи су остали изван тврђаве. Сутрадан након слушања мисе позове Хуњади грофа Цељског на неки разговор. Гроф на себе навуче панцир и дође до Хуњадија. Ту су још били Михаило Силађи, Ладислав Канишки и још неки Хуњадијеви људи. Разговор је од самога почетка био непријатан за Цељског јер га је Хуњади оптуживао да сплеткари сада против њега као што је некада то радио против његовог покојног оца, итд. Разговор је постајао све жучнији и претворио се у међусобно вређање, након чега је потегнуто оружје. Како је гроф био у панциру то је успео да одбија нападе па чак и да израђави Хуњадија и Силађија, али на крају попусти бројнијим противницима који га оборе и одсеку му главу, а онда му такво обезглављено тело баце у двориште.

О том догађају помало збркано прича Ђурађ Сремац, називајући грофа Цељског

именом "Цилинг Ишпан". По њему гроф Цељски је имао намеру да убије Ладислава Хуњадија желећи да се дочепа Београда. Из тога разлога позове Ладислава у своје просторије, а да би мало олакшао атмосферу предложи да се коцкају. *"Угрин Ладислав је понајчешће побеђивао Немца у игри; ускоро се Цилингу Ишпану надуо стомак од охолости. А био је човек храбар, голема стаса. И на дворска врата је била намакнута реза и нико није могао ни ући ни изићи. Ускоро Немац тргну из корица свој округли бодез, каквим се служе Немци. Немац је постојано и из све снаге гонио тог Угрин Ладислава од угла до угла палате. А био је усред палате један кип, израђен од дрвета, који већ оптрчаше њих двојица, сваки у своју одбрану, и био је тај кип израђављен бодезом. Најзад је војводски син Ладислав већ почео посустајати, јер је његов бодез био кратак и у одбрани главе од Немца био је отупио, то јест био је искрзан"* (Ђурађ Сремац). Излази да је гроф Цељски био тај који је мучки напао Ладислава Хуњадија, што је у најмању руку веома чудна верзија, будући да се гроф Цељски налазио у тврђави која је била пуна Хуњадијевих људи док су грофови људи били изван тврђаве.

Надаље, по Сремцу, овај догађај има следећи ток. *"Најзад је паж испред спољних врата чуо како његов господар, војводски син Ладислав, већ зазива Бога у помоћ. Ладислављев паж одмах утрча између сатрапових врата. Налазио се ту Угрин, Шимун Нађ. Знајте, рече паж, да ће Цилинг Шпан убрзо убити господара. Већ цео сат се боре бодезима. Кад су то чули, угарски војници одмах притрче вратима. Међутим, нису могли ући, него брзо донесу греду те је уз тежки напор угурају у врата. И очас ухватише Немца за шију, одрубише му главу одостраг. И његова крв текла је по поплочаном поду палате. И до дана данашњег остадоше трагови крви и то сам ја, Ђорђе, видео после много година. А главу су бацили кроз прозор палате према Угарској, према Визвару"* (Ђурађ Сремац). Ово је интересантна прича, али је у њој, изузев крајњег исхода (смрти грофа Цељског) све остало измишљотина. Гроф Цељски је на крајње мучки начин убијен, а оно што Сремац прича била је верзија коју је Хуњади понудио Угарском краљу Ладиславу. Како је краљ био такође под Хуњадијевом власти, усред Београда, то је морао да се прави како верује овој причи.

Тело грофа Цељског је пренето у Цеље и у фрањевачкој цркви је покопано. Са њим су покопане и последње наде деспота Ђурђа Бранковића да би преко зета, грофа Цељског, можда могао учинити нешто више у политичким пословима Угарске. Да је гроф дуже поживио, а да је деспота Ђурђа послужило здравље, могуће да би против Турака био покренут неки нови крсташки рат и да би можда чак и ток историје тиме био измењен. Са грофом Улрихом II затрпа је лоза Цељских што је на симболичан начин означено и на његовој сахрани. Огромни витез, сав у оклопу, бацио је на под штит, шлем и грб, покојног грофа и три пута узвикнуо: "Данас кнезови Цељски и никад више". Након тога је породични грб сломљен. Тако је Кантакузена Бранковић постала удовица. До тог момента она је сахранила све троје деце које је родила у браку са грофом Цељским. Ни њен даљњи живот, као ни дотадашњи, није био нимало срећан. Одмах након смрти њеног мужа, почели су да од ње отимају његове земље.

Ни деспот Ђурађ Бранковић није дуго надживео зета. Већ у петак 24. децембра 1456. године у јутарњим сатима (7,00) и он је умро. Имао је око деведесет година и по свему судећи сама разочарења. Држава му се распадала и на њене јадне остатке бесно су насртали Турци. Радили су му о глави и Турци и угари, а нико му није веровао. Ни породични живот му није био много срећнији, ћерка Мара вратила се из харема, без порога. Код куће су му била два слепа сина, Стефан и Гргур. Друга ћерка, Кантакузена, постала је удовица, претходно сахранивши све своје троје деце. Чак му ни сахрана није могла бити организована онако како човек његовог ранга заслужује. Данас се не зна ни када је, ни где је сахрањен. Плашећи се да би му гроб могли бројни непријатељи да оскрнавe, Бранковићи су чували као тајну његово последње пребивалиште. Постоје различита мишљења о његовом гробном месту, од Смедерева, до Београда, Острвице и села Бруснице. Данас се о томе не зна ништа поуздано.

Тешко је на крају било шта сумирати о његовој владавини, а још мање о његовом животном путу. Било је ту сувише преокрета, заокрета и многих неразумљивих потеза, али исто тако и мноштво потеза који би се могли назвати политичком генијалношћу. Живот му је био сувише узбудљив и сувише испуњен разним догађајима да би се то могло у неколико реченица ставити. Његов начин вођења политике који се ослањао углавном на мито и сплетке по високим дворовима јесте веома неуобичајен ако се пореди са оним шта су радили његови славни претходници из породице Немањића. Међутим и услови су били сасвим различити. Деспот Ђурађ је једноставно био човек свога времена и био је у потпуном складу са њим. Да ли је он могао учинити нешто више и да ли је можда од самога почетка морао да се у потпуности ослони на Турску јесте хипотетичко питање. У ретроспективи гледајући можда је тиме могао да продужи век Деспотовини, као и владалачки век своје породице. Питање је више у томе шта је он заправо хтео. Да ли да Деспотовини одржи живот без обзира ко ће њоме управљати или је био једино заинтересован за своју власт? У сваком случају жртвовао је скоро сву своју децу својим политичким циљевима, а успех му је био више него бедан. То је могао сасвим јасно да види на крају свога живота. Држава му скоро да више није ни постојала, две ћерке удовице, два сина ослепљена.

Можда у моменту смрти он још није знао, али ни од сина Лазара (који ће га наследити) не би имао много утехе. Под утицајем своје жене Јелене, деспот Лазар ће доћи у страховит сукоб са остатком породице, а поготово мајком Јерином, па ће чак бити сумње да је њу (Јерину) до краја и отровао. Биће ту још много сукоба између чланова породице, а све око тога ко ће владати оним што је остало од Деспотовине. Очигледно да породица Бранковић, највише захваљујући Ђурађу и Јерини, није стекла ону чврсту кохезију где се сви чланови породице међусобно пазе. Овде је све било пуно сплетки и страховите мржње, а све зарад власти. То су Ђурађева деца могла само од њега да виде и да науче, а ни мати Јерина није била без кривице.

Било како било, смрћу деспота Ђурђа, силази са историјске сцене последња крупна личност српске средњовековне историје. Овим се практично завршава онај сјајан

период историје српског народа карактеристичан по личностима који својим квалитетима обележавају читаву епоху. Деспот Ђурађ Бранковић сигурно спада међу њих. Имао је много мана, али и оне су као такве биле саставни део његове личности, као и доба које он представља. У сваком случају био је личност, особена по много чему. Много тога је у њему било уједињено. У младости био је храбар ратник, сањар и идеалиста. Временом постао је искуснији и много прагматичнији. Постепено је почео да мито и сплетке све више користи у својим политичким комбинацијама, али иако под теретом година, ипак није избегавао и оружане борбе. Но, све је то био део политике. Био је изузетно културан и образован човек свестан свога високога порекла, али и историјске мисије која му је поверена од деспота Стефана Лазаревића. Свој задатак је испунио колико је могао продужујући живот Деспотовини.

11. Односи у породици

Несумњиво да је 1456. година била не само година тријумфа у борби хришћана са Турцима, већ истовремено и наговештај њихове страшне катастрофе која се примицала. Тријумф је остварен великом победом у летњим месецима 1456. године под Београдом када се турска опсада овога града претворила у њихов страشان пораз. *"А највећа жалост поганика била је што им Господ Бог није дао да заузму Београд"* (Константин из Островице). Наговештај хришћанске катастрофе дошао је смрћу најистакнутијих бораца против Турака. Те исте године (1456.) у веома кратком размаку умрли су Јањош Хуњади, Јован Капистран и деспот Ђурађ Бранковић. Тиме је кичма турском отпору била сломљена и за дуго време (изузимајући можда Скендер бега) није се појавила ни једна иоле значајнија личност која би могла да надомести овај губитак.

Смрћу Јањоша Хуњадија хришћани су изгубили ратнога вођа и неуморног покретача свих похода који су последњих година били усмерени на Турке. Ничије име није код Турака изазивало такав страх као што је то било име Јањоша Хуњадија. Иако је осим спектакуларних победа имао и неколико значајних пораза, Хуњади је до краја живота био стална претња за Турке. Смрт Јована Капистрана значила је губитак духовног вође који је умео недисциплиновану масу која није вична оружју да претвори у фанатизоване борце. Ипак, чини се да је смрт деспота Ђурађа Бранковића (24. децембра 1456. године) изазвала највише последица. Док нестанак Хуњадија и Капистрана није значајно и пропаст било које државе, смрт деспота Ђурађа је значила управо то. Његовим нестанком нестала је и Српска Деспотовина. Тако између Европе и Турске није више постојао "тампон" који је умногоме могао да ублажи турске ударе. Годинама су се турске и хришћанске војске сударале на територији Деспотовине уништавајући се међусобно, али исто тако робећи домаће становништво. Срби у Деспотовини нису могли да виде разлику између једних или других будући да су их обе војске подједнако палиле и уништавале.

Од самога почетка своје владавине деспот Ђурађ Бранковић је играо политички рулет са обема странама, а успех му је био променљив. Било је успеха, али и

значајних неуспеха. Међутим, губитник је увек било становништво Деспотовине које од политичких успеха деспота Ђурђа тешко да је осетило било шта добро. У суштини деспот се више трудио да на неки начин одржи своју власт, а самим тиме и власт у оквиру своје породице. Међутим, након његове смрти све се срушило. Иза њега су остали све сами проблеми. Најпре у оквиру његове породице.

Из 1429. године остала је сачувана Есфигменска повеља издана у Жичи. На њој насликана је цела породица Бранковића: Ђурађ, Јерина и петоро деце. Јерина је насликана са круном на глави, златним ореолом око главе, у одећи свој искићеној златом, бисером и драгим камењем, а у руци држи златни скиптар који је крстоликог облика. Имала је црне очи, али и скупљене усне на ситном лицу, што наводи да се ради о хладној жени, која је свесна свога положаја деспотице. У то време она је, као мајка, већ доживела једну трагедију, будући да је сахранила најстаријег сина Тодора.

Њен велики утицај на Ђурђа не треба много да изненади, јер она га је заиста имала и то не само у чисто породичним стварима. Јерина се мешала и у вођење политике, а Ђурађ је то доста мирно прихватао.

О самој Јерини остала је у народу веома лоша успомена, па је названа "проклета Јерина". Њено је име неизбрисиво везано за изградњу Смедерева, које је подигнуто за веома кратко време уз огромне жртве које је поднело становништво Деспотовине. Многима није била јасна сврха изградње ове огромне тврђаве, па су то приписали Јеринином хиру, тим пре што је радовима управљао њен брат Ђорђе Кантакузен. Колико је то размишљање било раширено у народу види се и по томе што је још неколико грађевина названо Јерининим, иако она објективно са њим није имала било какве везе. Осим тога, Србија је била преплављена Грцима, који су заузимали најистакнутија места, која су омогућавала бесомучно пљачкање народа и енормно богаћење. На том пољу се нарочито истицао други Јеринин брат, Тома, који је у Србију дошао без ичега у Србију и за само неколико година постао њен најбогатији становник. Тај велики утицај Грка, не без разлога, приписан је управо Јерини.

Јерини се приписује и одлучујући утицај при слању Маре Бранковић, њене и Ђурђевог ћерке, у турски харем. Не могавши се на други начин нагодити са Турцима, Ђурађ је током 1435. године удао ћерку Мару ("царица Мара") за султана Мурата II. Импулсивни Ђурађ се дуго размишљао да ли да ћерку, једва петнаестогодишњу, пошаље у харем и тек на наговор Јерине је то учинио. *"На то Мурат посла Ђурђу Сараџи-пашу са свога двора да тражи редован харач, као и султану за жену деспотову кћер Марију. То је јако ражалостило Ђурђа: није му било криво да плати харач, али му је било веома тешко да му даде кћер за жену. На крају, свладан речима своје жене Јерине, или (како је други зову) Ирене, даде му је у нади да ће се тим сродством сасвим помирити с Муратом, али испале друкчије,..."* (Мавро Орбин). Хладна Гркиња је у овом случају претпоставила улогу политичара улози мајке.

Слично овоме, Јерина се исто тако оптужује да је дозволила да јој се друга ћерка, Кантакузина, уда за грофа Улриха II Целског.

Дугачак је списак свега онога за чега се Јерина још оптужује. Остала је позната и по томе што је браниоце Смедерева 1439. године оставила без хране, коју је продала да би намакла новац за неке своје потребе. То је, наводно, био основни разлог зашто се Смедерево предало, иако се пре тога три месеца одупирало турским нападима. О томе Мавро Орбин каже: *"кад су ови увидели да се више не могу одупирати (пошто је овај град био лоше снабдевен намирницама услед тврдицлука Ђурђевог жене Ирене, која је, да би дошла до новца, била продала све жито), решише да се својевољно предају Турчину"*.

Можда је предање према деспотици Јерини ипак сувише сурово. Испод хладне спољашњости она сигурно није била таква. Кроз свој живот је претрпела неколико трагедија. Најпре то да сахрани сина Тодора, затим да ћерку Мару пошаље у турски харем, другу ћерку Кантакузину да препусти грофу пустахији Урлиху II, затим да чује да су Гргур и Стефан током 1441. године ослепљени наредбом турског султана Мурата II, да неколико пута бежи из Србије испред Турака и ко зна шта све још не. У сваком случају, њена хладна појава и грчка уображеност, донели су јој мноштво непријатеља и то је вероватно разлог због чега је она за многе ствари "крива".

Ослепљењем и Гргура (најстарији син) и Стефана (средњи син) наслеђе Деспотовине је препуштено најмлађем брату - Лазару, па га је припремајући за владара, деспот Ђурађ ускоро и оженио. Уз одлучујућу реч деспотице Јерине, Ђурађевог жене, а Лазареве мајке, одабрана је за невесту - и будућу деспотицу - принцеза из византијске царске породице. Била је то ћерка морејског деспота Томе Палеолога - Јелена. Она је потицала заиста из високог сталежа, будући да је била братаница византијског цара Јована VIII. Како је будућа младенка живела у Мореји то ју је требало бродом пребацити прво у Дубровник, а одатле копненим путем до Смедерева, где је требало да се прослави венчање. Већ од тога момента почиње узбудљив живот ове принцезе.

Током септембра 1446. године кренула је лађа из Дубровника у Мореју по принцезу. На броду је била бројна пратња састављена од скоро 200 људи, углавном властеле из Србије, која је требало не само да забавља принцезу на овом путу, већ и да је штити. Након што су у Кларенци добили младу, сватови су кренули ка Дубровнику. Са Јеленом је укрцан и њен мираз, због којег је касније дошло и до свађе на броду. Бродска посада није много журила, па је брод пристајао у оближње луке где су морнари трговали, пљачкали и на крају један део вина, који је млада носила као мираз - попили. Тек крајем октобра брод је стигао у Дубровник где је био свечан дочек, а градске власти су наредиле да се град очисти, путеви поправе и обаве остали послови, не би ли оставили што лепши утисак. Укупно седам дана су сватови боравили у Дубровнику и за то време одржано је безброј свечаности. Напокон је и то било готово и 4. новембра, млада је са сватовима кренула ка Смедереву. Пут их је водио кроз земљу Стефана Вукчића који је послао један оружани одред да их штити. Међутим, ови заштитници су бацили поглед на младин

мираз и до краја добар део - покрали. Након свега тога, Јелена није успела да у Смедерево донесе бог зна колико велик мираз: део је попијен, а остало већином покрадено.

Свадба је прослављена 18. децембра 1446. године, а деспот Ђурађ није штедео новца да би била што лепша и веселија. Сада су на српском двору биле две Гркиње, деспотица Јерина Кантакузен и Јелена Палеолог, али то што су земљакиње није ми нимало сметало да се од самога почетка - замрзе. Иако је Јерина сама одабрала Јелену за своју снају, ускоро ће се горко покајати због свог избора. Још за живота деспота Ђурђа односи између свекрве и снаје били су колико-толико сношљиви, али након његове смрти (24. децембра 1456.) избила је између њих две мржња која се ничим више није могла сакрити. Старо супарништво између породице Кантакузена (Јерина) и породице Палеолога (Јелена) избило је свом снагом на видело.

Смрт султана Мурата II (1451.) није ни у ком случају дочекала деспота Ђурђа неспремног. Одмах је послао гласнике који су честитали султану Мехмеду II, али и затражили да се досадашњи уговор између Турске и Деспотовине обнови. Султан је одмах пристао и овај уговор је, по старим условима, продужен. Осим тога, што је Ђурђа могло посебно да обрадује, султан Мехмед II је Мару Бранковић ослободио даљњег боравка у Турској и са богатим поклонима је вратио у Деспотовину. За њено издржавање доделио јој је Топлицу и Дубочицу које су до тога момента држали Турци. *"И послао је деспоту жену оца својега Мурата, своју маћеху, његову кћер по имену Мара. Отпремивши је поштено, дао јој је две покрајине: Топлицу и Дубочицу и начинио је с деспотом овакав савез: докле год је он жив и његов син Лазар, никад им није хтео сметати и осигурао је себи да му деспот шаље за време рата петнаест стотина коњаника и да му сваке године даје данак петнаест хиљада златника, на шта је све деспот пристао и много је од тога учинио"* (Константин из Островице).

Онога момента када се Мара Бранковић вратила из Турске породица Бранковић је коначно била на окупу. Међутим, све то је била веома далеко од породичне идиле. Иако су чланови ове породице претрпели много тога и страшно страдали од Турака, међу њима није било слоге. Чак, могло би се рећи да се међу њих завукла дубока мржња. Као и увек, разлог за то је била борба за власт.

По праву прворођења деспота Ђурђа је требао да наследи најстарији син Гргур и то у самоме почетку никако није било спорно. Гргур је узимао учешћа у државним пословима са оцем и сви су га сматрали Ђурђевим наследником. Да је његова улога била битна види се и из тога што му је деспот Ђурађ поверио одбрану Смедерева од Турака (1439.), која је завршена Гргуровим заробљавањем, а онда и ослепљењем (1441.). Тим ослепљењем Гргур, али и Стефан (ослепљен заједно са њим) отпали су као могући Ђурађеви наследници будући да се у средњем веку сматрало да слеп човек не може владати. Тако је остао само један деспотов син и то онај најмлађи, Лазар.

И до ослепљења Гргур изгледа није имао баш складне односе са деспотицом Јерином, а разлога за неслагање је могло бити више. Најпре то да Гргур није био њен син већ син од прве Ђурађевој жене и њој сигурно није могло бити право то што на чело Деспотовине неће доћи неко од њених синова. Само заробљавање Гргура од стране Турака и његово ослепљење, могло је у тим политичким комбинацијама да се учини Јерини као добра услуга јер је то отварало њеном сину Лазару пут ка престолу. Познато је да је Ђурађ сву пажњу, док су Гргур и Стефан били код Турака у сужањству, посветио сину Лазару и постепено га уводио у државне послове. Осим тога 1446. године дошло је до венчања Лазара и византијске принцезе Јелене Палеолог, а на посебно инсистирање Јерине. Постојао је обичај да Византинци дају своје принцезе само за наследнике престола, тако да се онога момента када је византијски двор пристао да пошаље Јелену Палеолог у Деспотовину, знало да ће Лазар бити Ђурађев наследник. То сасвим сигурно није било непознато ни Гргуру, али ни Стефану, који иако су били слепи изгледа да су гајили некакву наду да ће их ипак запасти престо. Тим више што је Лазар на помало разметљив начин, баш на дан венчања проглашен деспотом.

Дакле, у тим првим моментима (пре Мариног повратка из Турске 1451/2) у оквиру породице Бранковића било је много неслагања. Некако се чини као да је деспот Ђурађ био изван ових породичних сплеткарења, мада никако не може бити и да није знао за њих. И тада, као и у свих до тада протеклих година, он је био веома попустљив према Јерини тако да је она могла много тога да постигне. Међутим, и ту мора да је постојала граница, барем онда када је у питању био слепи Гргур. Делимично захваљујући Јерини и њеној продаји жита, Смедерево је 1439. године у опсади остало без хране (ако је веровати легенди) и то је био један од разлога зашто је Гргур био заробљен. С друге стране, због Ђурђевој тајних сплетки са угарским двором, султан Мурат II се осветио Ђурђу тако што му је ослепио синове Гргура и Стефана. Можемо претпоставити да је Гргур имао много разлога да замери оцу, деспоту Ђурђу, на свој оној несрећи која га је задесила. Због маћехиних хирова је заробљен у Смедереву, а због неспретних очевих сплетки био је ослепљен. Ни са Стефаном није била много боља ситуација. Он је од стране оца био послан као талац у Турску и то ко зна каква све понижења доживео, а онда на крају био и ослепљен.

Мора да је деспот Ђурађ осећао грижу савести сваки пут када би угледао своје ослепљене синове Гргура и Стефана и да се за њихову несрећу осећао кривим. Због тога је у многим стварима према њима сигурно био попустљив покушавајући да им на тај начин надокнади све оно што су они претрпели због њега. То је сасвим сигурно осећала и Јерина и стога није могла да према Гргуру поступа онако како би то иначе чинила па је према њему имала извесних обзира. У оквиру тога, могуће да је деспот Ђурађ давао извесне наде Гргуру да га деспотство ипак неће измаћи па би се само на основу тога могли тумачити његови каснији поступци.

Са слепим Стефаном ситуација је већ била другачија. Иако је за његову трагедију такође великим делом кривац, Ђурађ ипак није морао да му обећава удео у власти и са те стране Стефан стварно није имао било каквог основа за такве наде. Стога он

све до Ђурађеве смрти и не игра неку посебну улогу. Стефан је био веома интелегентан и вероватно је схватао да му није време за било какве иступе.

Након смрти султана Мурата II (1451.) у Србију се вратила и Мара Бранковић. Она је уживала посебан углед код новог султана Мехмеда II Освајача, човека који ће само пар година касније да освоји Цариград. Колико је њихов однос био присан види се и из тога што је неколико западних писаца мислило да је Мара заправо Мехмедова мати, а додатну забуну је изазивао и сам султан називајући је мајком. У сваком случају, долазак Марин у Србију много је тога изменио. Деспот Ђурађ се под њеним вероватним утицајем приклонио Турској и на неки начин одрекао Угарске. У том његовом политичком правцу много му је помагала Мара својим утицајем на свога бившег штићеника, султана Мехмеда II.

Баш то као да је пореметило и онај однос снага који је постојао у породици Бранковић. Већ је речено да је најмлађи деспотов син Лазар, заједно са оцем водио државне послове у Деспотовини. Лазар је нагињао Угарској, а у томе га је подржавала и жена Јелена Палеолог, која се активно мешала у вођење политике. Тај политички правац је све до Мариног повратка из Турске углавном подржавао и деспот Ђурађ. Међутим, Мариним повратком све се то изменило и Лазар, а тиме и Јелена Палеолог су изгубили много од свога утицаја. Централна фигура новог политичког правца постала је Мара Бранковић, којој се изгледа придружио и Гргур. То је морало довести до затегнутих односа у оквиру породице. Некако је излазило да је сваки из породице Бранковић имао неки свој политички правац и своје амбиције, а једини изузетак је био Стефан који је углавном био изван догађаја, али их је помно пратио. Деспотица Јерина Бранковић је била довољно мудра да буде уз мужа, па би се могло рећи да је и она припадала томе политичком правцу. На другој страни су били Лазар Бранковић и Јелена Палеолог који су нагињали ка Угарској. Стефан Бранковић је на први поглед био неутралан.

У суштини радило се о борби за власт. Деспот Ђурађ је видео једини начин за опстанак Деспотовине, али и свој, у несуклобавању са Турцима. Мара Бранковић је дошла из Турске и била јој је савршено добро позната њена снага па би се могло рећи да је она у томе моменту можда била и једини реални политичар. У том контексту њено пристајање уз Турску у себи није имало било чега себичног и она у томе није видела било какву корист за себе, већ искључиво потребу земље. Ситуација са Гргуром је већ била другачија. Он је гајио наду да ће се након Ђурађеве смрти ипак успети дочепати престола па је оценио да му у томе Турци могу помоћи, тим више што је Лазар као вероватни Ђурађев наследник, њихов противник. Деспотица Јерина је опет желела да сачува свој утицај на политичке послове у држави, а то је могла једино ако буде пратила ону политику коју води и њен муж.

Лазар Бранковић је сасвим добро осетио да му прети опасност од Гргура који је успео да оствари добре односе са Маром Бранковићем, а тиме истовремено да и себи обезбеди Турску подршку. Таквој коалицији Лазар би тешко могао да се одупре па је требало обезбедити подршку са стране. Једини погодан савезник је

била Угарска и стога не изненађује што је нагињао њој. Јелена Палеолог је сасвим разумљиво пратила политику свога мужа, али истовремено је терала инат својој свекрви, деспотици Јерини. Њихове односе је додатно тровало то што је Јерина била из породице Кантакузен, а Јелена је била опет из породице Палеолог, а те две породице су се смртно мрзеле. Та лична мржња ове две жене је сада испливала на површину и помешала се са политичким интересима.

Било је сасвим јасно да у породици Бранковић сада влада страховита мржња и антагонизам, а све зарад борбе око власти или утицаја на њу. Ничега ту више није идиличног, што се можда могло назрети на оној скупној слици породице Бранковић на Есфигменској повељи. Једино је снажна личност деспота Ђурађа Бранковића успела да одржи колику-толику хармонију и да чува породицу од потпуног расцепа. Ту треба напоменути да је и деспотица Јерина међу децом уживала одређени углед и да су јој она ипак указивала поштовање. Међутим, тај однос према њој постепено је разбијала њена снаја Јелена Палеолог. Да трагедија буде већа, управо је Јерина била та која је инсистирала да се Лазар ожени Јеленом. Вероватно да је у то време дошло и до захлађења Јерининог односа према Лазару и њеног наглог приближавању Гргуру.

Након свих ових потреса већ добро остарели деспот Ђурађ (имао 81. годину) је помало изненадно умро 24. децембра 1456. године. *"Такав је био крај рашког деспота Ђурађа. Био је стасит и лепа и достојанствена изгледа. Истицао се речитошћу и озбиљношћу у говору, што не бисмо очекивали ни од некога из прастаре племићке породице. Но, није био много постојан у свом деловању"* (Мавро Орбин). Од његове смрти почеле су да се назиру прве напуклине у оквиру породице Бранковић, али то још увек није доводило до отворених сукоба. Они ће тек да дођу.

12. Деспот Лазар Бранковић

Како је Лазар Бранковић последњих година Ђурађевог живота био непрестано уз оца и помагао му у вођењу државних послова, а уз то још од 1446. године носио и титулу деспота то није могло бити сумње у то да је он наследник деспотског престола. Вероватно зато је и смена на престолу Деспотовине прошла релативно мирно. Слепи Гргур Бранковић, иако је по томе што је био најстарији Ђурађев син требао бити наследник, због тога што је био слеп није могао истаћи кандидатуру за престо. Нико га у Деспотовини не би ни схватио озбиљно па је то био разлог због чега он није пружио било какав отпор Лазару. Осим, тога Јерина је била још увек у доброј снази и својим ауторитетом, који није био мали, одржавала је у оквиру породице колико-толико сношљиве односе.

Први проблем са којим се суочио деспот Лазар били су односи са Угрима и Турцима. У време када је преузимао Деспотовину преговори које је са Турцима повео покојни деспот Ђурађ били су при крају и Лазар их је не само наставио већ и успешно привео крају. Због претерано великог харача деспот Ђурађ је отезао са прихватањем уговора, а султан Мехмед II није хтео да попусти. У међувремену је

дошао турски пораз под Београдом (лето 1456. године), а ту изненадну околност је деспот Ђурађ хтео да искористи и да турску слабост након овог пораза искористи терајући их на попуштање. Међутим, смрт га је у томе претекла. Како је Лазар био непрестано уз оца и био добро упознат са преговорима и Ђурђевићевим намерама, то је он само наставио оним смером којим је и Ђурађ кренуо. Ослабљен због пораза под Београдом, султан Мехмед II није имао више воље да се натеже око висине харача па је на крају ове преговоре привео крају и 15. јануара 1457. године, само три недеље након Ђурђевићеве смрти, потписан је уговор између султана и деспота Лазара.

Овим уговором деспот Лазар је изборио да султан прихвати смену на престолу у Деспотовини, а осим тога добио је скоро све оне земље које је Ђурађ држао. Сам харач је био мањи у односу на онај који раније плаћао, а због тога што је Ново Брдо сада било под турском контролом. Ту је било и једно магловито обећање од стране султана да деспот Лазар неће до смрти узнемиравати. Тиме је деспот Лазар успео да изненађујуће брзо и лако среди своје односе са Турцима. Осим тога успео је савлада свој анимозитет према њима и да им до краја чак постане вазал.

У овим преговорима са турским султаном посебно се истакла једна личност чије време тек долази. Ради се о Михајлу Анђеловићу који је још за Ђурђевићеву живота доспео до положаја великог челника. Његов рођени брат још као дете био је од стране Турака ухваћен 1427. године под Новим Брдом и онда одведен у Турску. Ту је добио име Махмуд (Анђеловић) и захваљујући својој даровитости брзо се попео хијерархијским степеницама у турској политичкој елити. У време преговора деспота Лазара и султана Мехмеда II, он је већ био беглербег Румелије (врховни намесник европске Турске), а од 1455. године је и везир. Како је Михајло Анђеловић, најпре као Ђурђевић, а онда као Лазаревић представник, често долазио у Турску то су се браћа сусретала и ускоро започела сарадњу. Стога и оправдана претпоставка да је у склапању овога мира и релативно добрих услова које је у њима Лазар успео да постигне део и утицаја Махмуда. У време када је уговор потписиван (15. јануар 1457. година) Махмуд се налазио са 20.000 војника на свега два дана хода од Смедерева, што је био својеврстан вид политичког притиска.

Тек након склапања мира са Турцима послао је деспот Лазар свога гласника у Будим код угарског краља Ладислава и обавестио га о смрти деспота Ђурђевића, затим да је он (Лазар) преузео Деспотовину као и о склопљеном миру са Турцима. Било је ту доста вести за Угре, а ни са једном од њих они нису могли бити задовољни. Међутим, у то доба угарски краљ је имао других брига и његова реакција је за тај моменат изостала. Желећи да освети смрт Улриха II Цељског (који је био ожењен са Ђурђевићевом ћерком Кантакузеном), али и понижење које је при томе и сам доживео нареди краљ да се заробе Ладислав и Матија Хуњади, али и неколико њихових присталица. Трећи дан након њиховог заробљавања извршена је смртна пресуда над Ладиславом Хуњадијем. Ова смртна казна је извршена јавно, а до краја се претворила у његово мрцварење јер му је целат успео тек четвртим замахом одсећи главу. *"Затим будимски крвник зададе ударац мачем. На почетку остаде неозлеђен. По други и по трећи пут остаде без повреде. Тај снажни човек се одмах диже са земље и рече јаким гласом: Чујмо наше угарско правило: ако неко код*

одрубљивања главе три пута може да поднесе крвников ударац, већ је слободан по својој срећи. Палатин Никола рече: Нека му крвник задаје ударац толико пута док му главу не одруби од тела. Кад је то чуо војводски син Ладислав, сам скину крст са свога врата, предаде га у руке крвнику, а крвник у руке судији, те спустивши се на колена три пута завапи: Исусе. И првим ударцем главу му би одрубљена, а тело би покопано заједно с главом код светог Ивана у манастиру черских монаха" (Ђурађ Сремац).

Та егзекуција је изазвала грађански рат у Угарској будући да су присталице Хуњадијевих предвођене Михаилом Силађијем нападе на краља Ладислава. Притиснут са свих страна краљ се склонио у Беч водећи као заробљеника Матију Хуњадија. Ту се није дуго задржао већ се ускоро запутио у Праг где га је затекла смрт крајем децембра 1457. године. Није имао ни пуних 18 година. Смрт која га је задесила била је толико изненадна да се сумњало да је отрован, али узрок смрти је по свему судећи била куга.

У време док су трајали сукоби између присталица угарског краља Ладислава и Михаила Силађија, деспот Лазар је веома активно помагао странку угарског краља. У тим ратним дејствима деспот је имао и доста успеха. Током априла 1457. године успео је да заузме Ковин и још неколико тврђава које су ишле дуж Дунавске обале: *"прими господин деспот Лазар град Ковин и ине градове побрешке"* (Летопис). Охрабрен овим успехом деспот Лазар је покушао да оствари и дубља освајања по Банату, али ту му је војска била на Тамишу разбијена (мај 1457.).

У то доба умрла је деспотица Јерина. Старост јој није била мирна. Између њене деце долазило је до сталних сукоба, будући да су Лазар и Стефан хтели сарадњу са Угрима, док су Гргур и Мара нагињали Турцима. Јерина је то смиривала док је могла, но како је старила то јој је ауторитет био све слабији и трпела је од сина Лазара и снаје Јелене Палеолог многе неправде. По неким записима била је злостављана, јер су син и снаја мислили да зна где је благо, које је Ђурађ сакрио. Након њене смрти (3. маја 1457.) дошло је у породици до потпуног разлаза. Мара и Гргур су исте ноћи када је Јерина умрла морали да беже из Србије не би ли спасли живот, остављајући је несахрањену.

Постоји чак прича да је Ђурађ, већ на самрти, одлучио да Јерина буде та која ће управљати државом. Међутим, њихов син Лазар, сматрајући да престо припада њему и не желећи ни са киме да дели власт, отрује мајку тако што јој је усую отров у салату. *"Ђурађ је у завештању одредио да његова жена Јерина управља државом његових синова. Али, Лазар, незадовољан тиме, желећи да постане потпуни господар, не марећи за страх божји, отровао је мајку отровом усутим у салату"* (Мавро Орбин).

Најтрагичнија, али изгледа и најверодостојнија верзија јесте она настала од Критобула. По њему су Мара, Гргур и Јерина, са благом кренули да побегну код султана. Међутим, Лазар их је сустигао и успео да преотме благо, али Мара и Гргур су му умакли. Јерина, што због старости, а што и због болести, али и из

разочараности, остаде и ускоро умре.

Турски султан Мехмед II примио је веома лепо Гргура и Мару, тим више што је он према Мари исказивао велико поштовање називајући је у неким исправама чак "мајком". Од њих је могао да чује како деспот Лазар постепено опет нагиње сарадњи са Угарском, што је њега могло да натера на акцију у којој би коначно скршио Деспотовину. Ипак, није одмах реаговао. По свему судећи још увек није био начисто шта треба да уради. Сасвим је сигурно да му је доласком Гргура отворена могућност да овога истури као правог, законитог наследника деспотског престола насупротив деспоту Лазару. О томе је вероватно било и разговора са Гргуром и по свему судећи постојала је обострана воља да се покуша тако нешто. *"Видећи Гргур да је неправедно лишен престола, обратио се, заједно с братом Стефаном, султану Мехмеду нудећи му знатну своту новца. Мехмед им је доделио један мали део земље како би пристојно могли живети"* (Мавро Орбин). Орбин овде греша утолико што Стефан није побегао заједно са Гргуром и Маром, него је остао у Деспотовини.

Сасвим је извесно да деспоту Лазару није могло бити свеједно то што му сестра Мара и брат Гргур бораве на турском двору. Он је сасвим добро знао какав углед има Мара код султана, а сигурно му није била непозната ни жарка Гргурова жеља да заседне на деспотски престо. Осим тога морала га је плашити и могућа реакција султана Мехмеда II када дочује да он (Лазар) одржава тајне везе са Угарском. Да би ситуација била још озбиљнија у Угарској су тада трајали још сукоби између краља Ладислава и присталица куће Хуњадијевих. Све се то додатно закомпликовало када је током новембра умро угарски краљ Ладислав. Ипак деспот Лазар није имао прилику да покаже како би реаговао у таквим приликама, будући да је и он 20. јануара 1458. године умро. Нема сумње да је деспотова смрт била и више него изненадна, а то се приписивало његовом страху од турског напада. *"Чим се прочуло за овај Лазарев злочин, толико су га омрзли његови вазали и други суседи да је Мехмед донео одлуку да заузме Рашку. Кад је то сазнао Лазар, а како се бојао Мехмедове војске, разболео се од јада и ускоро умре без мушког потомка. Остадио је само три кћери: Марију, Ерињу и Милицу"* (Мавро Орбин). По наводима неких летописа Лазар је био савладар деспота Ђурђа укупно 10 година и 26 дана, а деспотовао је самостално само 1 годину и 26 дана.

Само пар дана након смрти деспота Лазара (20. јануар 1458.), односно 24. јануара 1458. године у Угарској је за новог краља изабран млађи син Јањоша Хуњадија, по имену Матија (Корвин). Како је Матија био малолетан то је за губернатора (намесника) до његовог пунолетства постављен Михајло Силађи.

Смрћу деспота Лазара поставило се питање ко ће владати Деспотовином, будући да он није оставио мушких потомака. Тада су на видело изашле многе несугласице које су већ дуже време тамо владале. Несумњиво да је најјача личност у Деспотовини био Михајло Анђеловић, командант војних јединица у Деспотовини. Његов положај је сразмерно био јачи и тиме што му је брат Махмуд заузимао видно место у турској политичкој хијерархији. Но, и поред свега то још увек није било

довољно да он самостално завлада и стога је морао тражити компромисе. Слична је ситуација била и са деспотицом Јеленом која је била свесна да сама не може преузети власт, али је желела да све учини не би ли је задржала у оквиру своје породице. Чини се да је и слепи Стефан Бранковић у целој овој гужви видео неку своју шансу па се и он умешао и поделу власти. Заправо, гледајући чисто правно, он је једини имао право да затражи деспотски престо будући да је био једини преживели син деспота Ђурђа. Наравно, на Гргура се није рачунало пошто је он био у Турској.

Сви ти различити политички интереси довели су до стварања намесништва у којем је била деспотица Јелена, слепи Стефан Бранковић и деспотица Јелена. Због целокупне ситуација, али и амбиција међу њима није могло бити никакве сарадње. Док су Стефан Бранковић и деспотица Јелена нагињали Угарској, Михајло Анђеловић је из сасвим разумљивих разлога тражио турску помоћ.

Док су сви ови сукоби, неки јавни неки тајни, трајали између њих, територија Деспотовине се и даље крњила. Одмах након смрти деспота Лазара успео је босански краљ Томаш да отме Сребрницу и још 11 градова. Могуће да је тада почео да размишља и о томе да преузме контролу над целокупном до краја дезорганизованом Деспотовином.

Но, нису то биле једине невоље које су се појавиле. Одједном се почело говоркати како је деспот Лазар непосредно пред смрт одредио да се Деспотовина преда папском легату, што је практично значило да је одлучио да земљу препусти католичком утицају. Данас је тешко у тако нешто поверовати и вероватно да је то све било плод нечије сплетке, али у оно време то је и те како узнемирило становништво. Да невоља буде већа и сам папа Каликст III изгледа да је поверовао у то или је желео да све то искористи, тако да се у Београду појавио кардинал Карвајал. Ускоро је папа објавио булу (14. март 1458.) којом је Деспотовину ставио под своју заштиту. Међутим, отпори су били сувише јаки да би од тога било шта могло да испадне. Интересантно је то да ни на угарском двору нису много веровали у могућност да је деспот Лазар заиста оставио Деспотовину папи, али без обзира на то мислили су да је исплативо покушати. Кардиналу је нуђена чак и јака војна пратња, али на крају од свега није успело ништа. Кардинал је једва живу главу извукао, а сплетке су се у Деспотовини наставиле.

У том моменту је било јасно да је турска странка у Смедереву (вођена Анђелићем) однела потпуну победу, међутим ни они нису имали посебног разлога да се претерано радују. Иако је турска странка желела да од султана затражи да јој он постави деспота, њој (странци) није било свеједно кога ће султан да именује. Наиме, у турској је још увек био слепи Гргур Бранковић и он је код султана, захваљујући Мари Бранковић, стајао веома добро и врло је вероватно да би султан именовано њега за новог деспота. Осим тога, уколико Гргур због тога што је слеп, не би могао проћи код султана ту је био његов син Вук (Гргуровић), један веома пристали и способан младић. Дакле, султан је могао некога од њих двојице да постави деспотом, а то турска странка у Смедереву није желела. Они су хтели

Михајла Анђелића за деспота и то нису крили. Времена за неке сплетке којим би се Гргур и његов син Вук истисли из султанове милости није било много будући да је угарска странка у Смедереву, а у којој су били деспотица Јелена и слепи Стефан Бранковић, била веома активна. То се посебно могло видети онда када је кардинал Карвајал покушао да у име папе преузме Деспотовину. Без икакве сумње да је ово била њихова сплетка која скоро да је успела. Но, не треба мислити да је и ова угарска странка било посебно сложна између себе јер је и ту свако вукао на своју страну. Док је слепи Стефан Бранковић покушао да власт узме за себе, деспотица Јелена се трудила да на сваки начин власт задржи у оквиру своје породице. Иначе деспотица Јелена је изазвала својим понашањем страховиту мржњу према себи па је и то можда разлог због чега је Михајло Анђеловић имао јаку подршку међу становништвом Смедерева. *"Поменута Лазарева жена звала се Јелена и она је остала на власти после мужевљеве смрти. Ђурђев син Гргур настојао је да је протера из државе. Но она се обратила за помоћ Угрима, који су јој пружили моћну заштиту. Раишани, подстакнути, можда, мржњом коју су према њој осећали, изабрали су за свога владара Мехмеда, брата Михајла Турчина, који је неко време боравио на двору рашког деспота. Њему су предали такође управу над градом Смедеревом"* (Мавро Орбин). Но, њихов расцеп настаће нешто касније.

У сваком случају турска странка није више желела да чека и ускоро је прва повукла свој потез. Током марта месеца 1458. године Михајло Анђелић пусти једну турску чету у Смедерево, а они ни мање ни више него истакну турску заставу на кули изнад градске капије. То је било довољно да раздражено становништво направи побуну у којој сви Турци у граду буду побијени. Ова побуна је била по свему судећи спонтана и покренута углавном мржњом према Турцима. Међутим, угарска странка је вешто искористила овај народни покрет и обрачунала се и са оним Србима који су подржавали Турке. У том метежу најбоље се снашла деспотица Јелена која је на веома вешт начин успела да зароби и Михајла Анђелића.

"Лазарева удовица, која се била повукла у кулу, видевши такву побуну својих људи коју није била у стању да угуши властитим снагама, смисли некако изговор којим би намамила у замку тог новог владара. Једног дана позва га пријатељски на ручак у кулу, куда је он, не помишљајући ни на крај памети да је посреди превара, радо дошао. Али она, чим је ступио у кулу, нареди да га вежу, те га онако свезана посла у Угарску, где је био бачен у тамницу" (Мавро Орбин). Тиме је турска странка у Смедереву била потпуно уништена.

Сада је већ сасвим било извесно да је угарска странка однела потпуну победу, али настали су сукоби у њеном оквиру. Деспотица Јелена је била омрзнута и није ни чудо што је сада ту прилику до краја искористио слепи Стефан Бранковић и био признат за деспота. Међутим, ни он није био довољно јак да самостално влада па је уз њега била и деспотица Јелена. Ово, на неки начин, "двовлашће" сигурно није могло даље да траје и њиме није био задовољан ни Стефан, али ни Јелена.

Међутим, није био задовољан ни турски султан Мехмед II, што је наравно било много опасније. Одмах након хапшења Михајла Анђелића, румелијски беглербег Махмуд паша (рођени брат Михајла Анђелића) покренуо је војску и започео

систематско освајање Деспотовине. До лета су пали сви значајнији градови и утврђења, а остало је само Смедерево. Оно што је могло посебно да забрињава деспотицу Јелену и деспота Стефана, било је то што је у оквиру турске војске био и слепи Гргур Бранковић. Њега су Турци водили са собом желећи да га поставе за деспота. Осим њега у турској војсци је био и његов син Вук Гргуревић (Змај Огњени) који је водио један одред.

Било је сасвим јасно да је пад Смедерева, а тиме и Деспотовине само питање дана. Тога су били свесни и деспотица Јелена и деспот Стефан па стога не изненађују њихови преговори са Михајлом Силађијевим, угарским губернатором који је у то време са великом војском крстарио дуж границе покушавајући да спречи Турке да пређу Дунав. У то време му није нимало лако јер осим проблема са Турцима он се уплео у неке тајне сплетке против краља Матије Корвина. Ова завера није била нимало наивна будући да је у њу било уплетено више моћних угарских великаша. *"Угарска господа завађена су с краљем, те их има дванаест који заједно стоје.."* пише неки непознати писац. На крају је краљ Матија открио шта му се спрема па је успео да заверенике претекне, а Михајло Силађи се успео извући из неприлике тако што се одрекао губернаторства. Док су се они тако натезали успели су Турци да заузму скоро целу територију Деспотовине, изузев Смедерева. Оно што је Угаре нарочито забринуло био је пад јаке тврђаве Голубац. Стога су Силађијеве чете ојачане па је он имао и неких успеха у ратовању са Турцима и успео да их на час поколеба. Међутим, све је то било тек тренутно и тога су сви били свесни. Стога долази до преговора између Михајла Силађија и деспота Стефана. У тим преговорима активно учешће је имала и деспотица Јелена.

Михајло Силађи им је предлагао да му предају Смедерево, а за узврат би им препустио нека имања по Угарској. То и није била лоша понуда за Јелену и Стефана тим више што су Турци са собом водили слепог Гргура и било је извесно да би их он могао ускоро заменити на власти. По неким изворима изгледа да је деспотица Јелена чак и пристала на ову понуду и постигла споразум. Млетачки посланик о томе пише како је већ постигнут договор да се нека имања у Угарској *"уступе госпођи удовици и ономе слепом брату покојнога деспота који је уз њу, пошто је ту скоро на те крајеве дошао други слепи брат покојног деспота, који је код Турака, и који се узда у наклоност турску да помоћу ње Србијом завлада"*. Међутим, испречило се нешто што тада многи нису знали.

Деспотица Јелена је осетила да јој се власт полако измиче из руку, а њена властохлепност то није могла поднети. Стога је наставила тајне преговоре са босанским краљем Томашем који су започети још много раније. Они су у додир дошли одмах након смрти деспота Лазара када је краљ Томаш отео Сребреницу и још низ других градова. Краљ Томаш је на неки начин осетио прилику да своју власт прошири на Деспотовину и то тако да свога сина Стефана ожени деспотовом ћерком Маром која је имала тада 12 година. Овај брак је требао да буде типично политички јер би се њиме деспотица Јелена отарасила војводе Анђеловића који је тада био у пуном напону снаге, док би краљ Томаш за свога сина обезбедио Деспотовину (тачније: њене остатке). Ти брачни преговори су били препуни

сплетака и различитих интереса. Једно време је краљ Томаш је почео да се предомишља па док су још трајали преговори са деспотицом, почео је да се обраћа папи не би ли овај за његовог сина пронашао неку италијанску принцезу. Све што је папа могао да му понуди била је једна ванбрачна ћерка миланског војводе, што није било оно што је краљ Томаш желео. То је био разлог зашто се он одмах вратио започетим преговорима са деспотицом. У међувремену Анђелић је бачен у тамницу, Турци су провалили у Деспотовину, а Михајло Силађи успео да их тек делимично заустави. У то време је и краљ Матија дошао лично са својом војском па је једно време боравио у Београду. Он је имао тада намеру да провали у Турску, али како није имао потребног новца то је мислио да тај новац намакне неким видом пореза. Томе су се успротивили угарски великаши, а највише Михајло Силађи. Сада је и краљ Матија изгубио стрпљење и наредио да се Михајло Силађи ухапси те да се спроведе у тамнице у Вилагошу. Након овога краљ се није дуго задржао у Београду већ је отпутовао у Темишвар, а онда у Сегедин где се одржао угарски сабор.

Било је јасно да се сада више ништа у Деспотовини без угарског знања неће моћи урадити. Баш то је била карта на коју је заиграо краљ Томаш. Јасно увидевши да без дозволе Угарске неће успети да оствари своју замисао и да сина ожени за Мару Бранковић, он отпутује лично на угарски двор који је тада боравио у Сегедину (крај 1458. године). Ту се краљ Томаш веома брзо споразумео са угарским краљем Матијом и добио од њега пристанак да сина ожени са Маром Бранковићем. У овом случају женидба као да је више одговарала Угарској неголи Босни. Наиме, било је договорено да ће Босна, онога момента када се син краља Томаша ожени Маром Бранковић, преузети Смедерево, али и његову одбрану од турске навале која се очекивала. То је био разлог зашто су краља Томаша још пожуривали да што прије преузме Смедерево. *"Нарочито вам је познато, када нам је при нашем одласку из Сегедина наложио, да светлога Стефана, нашега вољеног сина, без икаква отезања, што је могуће пре, пошаљемо у град Смедерево"* (из писма краља Томаша). Можда је краљу Томашу тада изгледало да је направио добар посао јер је сину обезбедио титулу деспота, али још у Сегедину је имао разлога да се увери да се по свему судећи прерачунао.

Док су се два краља договарала у Сегедину, почетком 1459. године Турци улазе у Босну и нападају на Бобовац и Врандук. У том моменту у Бобовцу се налазио "младожења" Стефан Томашевић, али се нешто касније успео извући. *"У понедељак (29. јануара) пред нашим доласком у Јајце провалила је наиме велика турска војска, кад је чула да ћемо доћи, у средину нашега краљевства и дошла под наш краљевски град Бобовац, у којем смо, како смо вам казали, оставили нашега споменутога сина, па онда је дошла под други град, по имену Врандук"* (из писма краља Томаша).

Чим се извукао из опкољеног Бобовца пожурио је Стефан Томашевић ка Смедереву где је 21. марта 1459. године обављено његово венчање са Маром Бранковић. Са овим својим политичким успехом краљ Томаш је био веома поносан па није пропустио прилику да се похвали: *"да је мој вољени син, свети Стефан, узео за жену ћерку покојног деспота Лазара те је преузео читаво његово владање у*

Угарској и Рашкој, у колико га Турци још нису освојили. Такође је угарски краљ Матија га прогласио деспотом место свога таста Лазара, и то сложено вољом свих Рашана". У то време краљ Томаш је сасвим отворено иступао против Турака па је чак нападао и место Ходидјед где су се ови утврдили. "Краљ је заузео предграђе Ходидјед, које је било велико и пуно народа, и спалио га, а народ делом поубијао, делом повео у ропство" пишу Дубровчани краљу Матији. Међутим, и поред свих тих успеха све је то било јако несигурно и краљ Томаш се почео обраћати папи Пију II тражећи помоћ.

Одмах након доласка Стефана Томашевића у Смедерево, било је јасно да је деспот Стефан Бранковић сувишан у граду и да му чак прети опасност за живот. Стога се он 8. априла 1459. године повукао и отишао код сестре Кантакузене (удовице Улриха II Цељског). Тако су Бранковићи сишли са престола Деспотовине, а деспотица Јелена је могла да ужива у своме тријумфу, макар само за кратко.

Страховања краља Томаша су се веома брзо остварила када су Турци средином 1459. године банули под Смедерево. *"Тада турски цар Мехмед, видевши до каквог је стања дошло у Рашкој и Србији, пође с војском против Смедерева"* (Мавро Орбин). Грађани Смедерева и иначе нису били баш расположени према Стефану Томашевићу и никако га нису могли прихватити за деспота. Није било у питању само што је он био католик, још више им је сметало то што им је био наметнут са стране. Баш зато и дође до побуне у граду и предаје града султану Мехмеду II. *"Сазнавши то, грађани Смедерева изиђоше из града, пођоше му у сусрет и предадоше му кључеве града. Мехмед им подели много поклона, неком даде новаца, а неком посед"* (Мавро Орбин). Султан се показао широкогруд и према деспоту Томашевићу допустивши му да са својим благом напусти град. Са њиме је отишла и деспотица Јелена. *"Лазареву жену је пустио да иде куда жели и да носи собом све своје благо. Отишла је у Угарску"* (Мавро Орбин). Ипак град није успео да избегне пљачку и понижења. *"Звона у Смедереву искварише. Цркве покварише и месциде начинише. Држано је благодарење за многа лета султану Мехмеду"* (Ашик-паша Заде).

Чувши о начину на који се Смедерево предало угарски краљ Матија и папа Пије II свале сву кривицу на деспота Томашевића тврдећи да су га Турци подмитили. *"Други веле да је овај град предао Турцима босански краљ Стефан, који је, као Лазарев зет и наследник Рашког Краљевства, после смрти таста водио сву управу у том краљевству"* (Мавро Орбин). Краљ Матија је био веома груб називајући деспотовог стрица Радивоја издајником, а Е. Силвио недвосмислено каже да је деспот Томашевић *"дозвао Турке и град предао за велику своту новца"*. Осим тога пала је на босанског краља Томаша и љага да су Турци по његовом позиву дошли у Босну те исте године (1459.) и напали на земље херцега Вукчића. Тада се одједном појавила и опасност да га папа због наводне издаје екскомуницира. Међутим, ускоро се показало да су све те оптужбе против краља Томаша ипак лажне и претеране. Но, с друге стране велико је питање каквог је удела имала у турском заузимању Смедерева деспотица Јелена. Велика пажња коју је према њој испољио султан Мехмед II просто намеће мисао да је она била та која је "одрадила" за Турке

овако лако заузимање моћне тврђаве. Ако је било какве издаје она је ишла управо од ње.

Стефан Томашевић се није дуго наживао титуле деспота - тек три месеца - јер су већ 20. јуна Турци били под Смедеревом. Град се скоро одмах предао, а султан Мехмед II дозволио је деспотици Јелени да са својим ћеркама слободно напусти град и да однесе своје благо са собом. Има чак неких наговештаја да јој је султан поклонио и неке градове у Босни, а можда и у Далмацији. Иако је доста зла нанела Мари Бранковић то је није спречило да код ње затражи и добије уточиште на извесно време.

Деспотица је једно време боравила у Босни, а након тога отпутовала је на Крф. Живела је доста лагодно имајући довољно злата које јој је омогућило да путује и у Италију код оца, који је био тамо у избеглиштву. Током јесени 1462. године Јелена поново стиже у Дубровник и ту борави око осам месеци. Још увек има доста злата, које јој омогућује да издржава тридесет људи као своју пратњу. У Дубровнику јој није било досадно, јер се осим забавама, бавила и споровима са неким Дубровчанима, које је тужила због неких дугова. Када јој је и то досадило отпутовала је на јонска острва, где се коначно и скрасила. Након тога закалуђерила се под именом Хипомона, а током 1473. године је умрла на Санта Маури.

Своје ћерке је углавном добро удомила. Најстарију (Мара - Јелача) је удала за босанског краља, али је Мара већ за две године (са само 15 година) постала удовица и више се није удавала. Другу ћерку, Милицу, деспотица Јелена је удала за Леонарда III Тока (1. мај 1463.), али једва да је прошло годину дана, а несрећна Милица је умрла. Иза ње је остао син Карло III Тока, а његови потомци још и данас живе у Италији. Трећа ћерка - Јерина - удата је за Јована Кастриота (син чувеног Скендербега) и у овом браку је родила троје деце. Касније су синови успели да остваре једну завидну каријеру у политичком и верском врху Италије, али су веома брзо асимиловани.

Краљица Мара (жена краља Стефана Томашевића), имала је тек 15 година када је постала удовица, побегла је на време тако да је Турци нису успели ухватити. Међутим, пала је у шаке хрватског бана Павла Шпиранчића, љутог противника њеног покојног мужа. Овај ју је хтео предати Турцима, али је краљица успела да на време умекне у Дубровник. Из Дубровника је отишла у Сплит и ту живела у једном самостану. Једно време боравила је код Маре Бранковић. Преузела је од своје мајке опаку нарав и мешала се у много тога, а свакако највећи "успех" јој је био опањкавање очеве сестре Кантакузене код Турака. Последња вест о њој потиче из 1498. године.

Слепи деспот Стефан Бранковић имао је много тежу судбину. Пошто је од деспотице Јелене и њеног зета Стефана Томашевића био протеран из Смедерева (8. март 1459.), то се ускоро почео потуцати по страним земљама. Како није имао скоро никаквог блага то му је даљњи живот био оптерећен углавном прибављањем потребних средстава за живот. У прво време боравио је у Будима, али како тамо

није успео да за себе обезбеди уточиште то је отпутовао код своје сестре Кантакузене. Није се ни ту дуго задржао будући да је Кантакузена постепено продавала делове оних имања који су јој остали након мужеве смрти па је имала и својих брига довољно.

Негде током 1460. године стигао је деспот Стефан у Албанију и ту се оженио са Ангелином, ћерком католичког арбанашког великаша Аријанита Комнина. *"Тако Стефан побеже у Албанију, где је по наговору својих узео за жену Анђелину, или, како други веле, Теодору, крепосну жену, кћер Скендербегова таста Арианита, да кућа не би остала без наследника"* (Мавро Орбин). Ово је била доста добра женидба будући да је Аријанит био у блиским сродничким везама са Скендербегом. Уз младу деспот Стефан је добио и неке поседе помоћу којих се издржавао. У то доба имао је 44 или 45 година. Почетком 1461. године напушта Албанију и одлази у Венецију где је био лепо примљен, тим више што је био њихов патрициј још од 1435. године. Управо док је боравио у Венецији посетио га је бискуп од Мантове који га је описао као *"појаву без приговора; да се не може замислити човек више достојанствен од њега; човек висока раста, лица ванредно озбиљна и паметна"*. Ни у Венецији се деспот Стефан није дуго бавио већ је са сестром Кантакузеном купио од горичког грофа Леонарда једно имање у Фурланији са градом Београдом. То имање се налазило на територији млетачке државе. Сестра Кантакузена га је напустила у лето 1469. године и отишла код Маре у Турску. Стефан је толико омрзао Турке да није имао ни воље, а ни жеље да и он са њом тамо оде. Ту је доживео и своју смрт 9. октобра 1476. године. Колико је познато није се више мешао у политичка збивања и једино занимање су му била деца: синови Ђорђе и Јован и ћерка Мара. Са женом Ангелином је живео у ретко складним односима и његове последња писма су препуна љубави и захвалности према њој.

Изгледа да је живео веома скромно будући да није имао прихода осим онога што је добијао од Венеције. Предосећајући смрт обратио се Дубровнику писмом у којем описује своје тешко стање: *"Јер приходи кончина моја, јере сам у сумње од живота мога и затој пишу вашој господству, да не жалу моје болести и смрти, колико жалим моје Ангелине, и моје дјечице: Ђуре, и Маре, и Јована, на ким их месту остављам: да, господо, много бих писал вашем господству мнозех ради узрок и ради узданија и љубве, које смо имали наши први и ми; да не могох ви много писати вашем господству, јере сам много болан и нејаки од болести моје; да, властеле, много се мољу вашем господству много милостиво и смерно, и препоручују ви моју Ангелину и моју дјечицу: Ђуру, и Маре, и Јована, пред Богом, и пред Пречистом, и пред свем светим: што ви шиним, то Бог с вами.. И властеле, ни на чим несам имал у мом убогом дому учинити тестамент, ни злата, ни сребра ни покућија, што бих оставил Ангелине з дечицом... Овој учиних напокоње препорученије господству вашем с великом мојом скрбљу и с великом жалостију, видећи, јер ћу се одлучити од овогај света, и овој напокоње препорученије учиних господству вашем, слободан будући паметју мојом"*. У време деспотове смрти син Ђорђе је имао између 14 и 15 година, а Јован је био годину дана млађи. Негде 1484. или 1485. године Стефан је проглашен за светитеља.

Слепи Гргур Бранковић се можда једно време и понадао да ће успети уз турску помоћ да се дочепа деспотског престола и у оквиру тога учествовао је и у турским нападима на Деспотовину. Но, од момента када се Стефан Томашевић прогласио за деспота (1459.), а Турци почели систематски да освајају Деспотовину и њему је било јасно да је испао из комбинације. Било је очигледно да Турци освајају Деспотовину за себе и да за Гргура ту неће бити места. Стога је отишао код сестре Маре и код ње живео једно време. *"Лазарев брат Гргур, видевши да Мурат ради на томе да сасвим заузме Рашку, вероватно уплашен, побеже у Угарску, где је умро без законитих синова"* (Мавро Орбин). Овде Орбин греши утолико што Гргур није побегао у Угарску (ту је Орбин Гргура изгледа помешао са Лазарем). Његов навод да Гргур није имао законитих синова је по свему судећи тачан и син му Вук Гргуревић вероватно потиче из неке Гргуреове ванбрачне везе. Ни код Маре се Гргур није дуго задржавао већ оде у Хиландар где се замонаши под монашким именом Герман. Ту је у октобру 1459. године умро.

Мара Бранковић је имала у сваком случају најмирнију старост. Одмах након доласка из Деспотовине у Турску од султана Мехмеда II успела је да добије имање у Жежеву у близине Сера и ту је проводила своје дане. То што је седела у Жежеву био је сигурно њен избор будући да се ова земља налазила на путу из Србије у Свету Гору, а ту су била и имања светогорских манастира. То је било место где су свраћали побожни путници на свом путовању до Свете Горе, а Мара их је помагала и пружала им одмориште. Осим њих помагала је брата Гргура, ујака Тому Кантакузена, деспотицу Јелену (удовицу брата Лазара), а ту је уточиште нашла и босанска краљица Мара (ћерка деспота Лазара). Ова умна жена је имала утехе и уточиште за свакога, па чак и за деспотицу Јелену која је толико зла нанела целој породици Бранковић и испред чијег је гнева и Мара Бранковић морала својевремено да бежи. Међутим, као права хришћанка, Мара је умела да опрости и да помогне.

Мара се активно бавила црквеним пословима, помагала је манастире у Светој Гори, али није се либила да се покаткада умеша у високу политику, поготово када би је за то замолио султан Мехмед II. Разлог што се никада није замонашила јесте вероватно тај што је она на неки начин сматрала да је наследила српске владаре. То се види из тога што су њене повеље, а било их је доста, биле овераване печатом њеног оца деспота Ђурђа. Истовремено називала се "царицом" или "самодржицом": *"Сего ради аз раба твоја, царица и самодржица кира Марија"*. Колики је њен утицај био види се из тога што је њена жеља била пресудна приликом избора неколицине Цариградских патријарха. Доживела је старост од око 70 година и умрла је 1487. године. *"Ва лето 6996. (1487.) престави се Мара царица, кћи Ђурђа деспота, на Крстов дан, септемврија (14) ва петак у Жежеву"* (Летопис).

Можда је најтежа судбина била она коју је имала Кантакузена. Изгубила је мужа Улриха II Целског, а онда је трпела нападе од околних великашких породица који су постепено откидале делове имања које је наследила од мужа. Још за живота сахранила је све троје деце које је родила у овоме браку. До 1461. године распродала је оно што је успела и једно време је живела у Дубровнику. Након

кратког боравка на Крфу, купила је Београд у Фурланији, али ни ту се није дуго задржала. Оставивши Стефана да борави у Београду, она се одселила 1469. године код сестре Маре у Жежево. Њих две се нису виделе скоро четрдесет година. Растале су се док су још биле девојчица, а иронија њиховог живота саставила их је као старице. Ни ту јој није било лако јер ју је Мара (босанска краљица, ћерка брата јој Лазара), која је такође боравила у Жежеву, успела код Турака да је набеди за неке радње (не зна се које?). То је имало страшне последице по Кантакузена која је у тим позним годинама била ухапшена, а онда и дивљачки тучена. Изгледа да је оптужба била тако тешка да јој чак ни сестра Мара са свим својим утицајем код султана Мехмеда II није успела помоћи. Када се извукла из заточеништва наставила је да живи код Маре, а након Марине смрти преузела је њену улогу. Остала је Српкиња до краја и сва своја писма писала је на српском, а била је окружена српским монасима. Од све Ђурђево деце је живела најдуже и умрла је у јесен 1492. године, а сахрањена је у Кончи (код Струмице).

13. Деспот Вук Гргуровић

Данас је углавном прихваћено мишљење да је Вук Гргуровић ванбрачни син слепог Гргура Бранковића и да је рођен најкасније 1439. године. О његовој младости и најранијем деловању зна се толико мало тако да се барата углавном са претпоставкама. У том оквиру је и размишљање да је Вук са оцем углавном боравио у Смедереву и био присутан свим оним сукобима у породици Бранковић, а који су се дешавали око прерасподеле политичке власти у Деспотовини. Имао је сасвим довољно година да упозна свога деду деспота Ђурђа Бранковића (умро 1456.), сећао се повратка Маре Бранковић у Србију (1451/2.), а морао је бити присутан и свога оца Гргура из турског заточеништва где је овај заједно са братом Стефаном ослепљен (1444.). Како је у време Гргуровог заробљавања у Смедереву (1439.) био сувише мали да би га се могао сећати, вероватно да га је упознао тек тада. У сваком случају детињство му није било лако, не само због тога што није имао оца, већ и због сталних трзавица у оквиру породице Бранковић. То што је био ванбрачни Гргуров син није му морало много сметати будући да је морал у средњем веку по том питању био далеко лабавији и ванбрачни статус није био нека посебна сметња. Једино у чему га је такав статус ограничавао било је то што није могао да рачуна да би могао наследити деспотску титулу.

У време када се Гргур вратио у Србију имао је Вук најмање 5-6 година и био је на прагу дечаштва. То је у омогућило његовом оцу Гргуру да га васпита у оном правцу у којем је сматрао да је то потребно. Истовремено био је ту и деда, деспот Ђурађ Бранковић, тако да је Вук могао да доста тога види и научи. У време смрти деспота Ђурђа (1456.) Вук је имао око двадесет година и био је већ пристали младић. Узимајући у обзир његове касније ратне подухвате, сигурно је да је још ту у Смедереву био подучаван ратним вештинама и веома је лако могуће да му је деспот Ђурађ поверавао под команду и војне одреде.

Након Ђурђево смрти и преузимања Деспотовине од стране Лазара, почеле су отворене чарке између припадника породице Бранковић, а све око даљњег

политичког усмерења. У то време је изгледа Гргур Бранковић гајио неке наде да би могао да заузме деспотски престо, а у томе је имао подршку деспотице Јерине и Маре Бранковић. Како је Вук Бранковић био довољно одрастао и сигурно имао и неког ратничког искуства то је сасвим извесно да је у тим сплеткама и он имао учешћа. Та прва његова политичка авантура се завршила веома лоше јер су у мају 1457. године Јерина, Мара и Гргур морали да беже из Деспотовине. Са њима је по свему судећи био и Вук. Током бекства Јерина је умрла у Руднику (3. мај 1457.), док су се Мара, Гргур и Вук успели дочепати Турске. Мара је одмах од султана Мехмеда II била опскрбљена са имањем у Жежеву где је провела остатак живота. За то време Гргур Бранковић је уз помоћ турске војске која је провалила у Деспотовину 1458. године, покушао да се дочепи деспотског престола који је остао упражњен након Лазареве смрти.

У оквиру турске војске налазио се и Вук Гргуревић и изгледа да је чак водио један део турске војске па се у историјским изворима наводи да је напао Ковин и да је пленио по Срему. Управо те године (1458.), што је веома индикативно, у Угарској је за краља изабран Матија Корвин. Дакле, у самом почетку они су међусобно супротстављени. Мора да је већ тада Вук показивао доста оних ратничких особина које ће га касније дићи у легенду и да се о њему на граници доста причало.

Турска акција, иако добрим делом успешна, није успела да се до краја оствари тако да је Гргуру измакао деспотски трон. У самоме почетку султан Мехмед II је размишљао о томе да на чело Деспотовине стави Гргура Бранковића и да га држи у неком облику вазалне зависности, али због свега онога што се тада дешавало у Смедереву, одлучио је да Деспотовину у потпуности потчини. У том контексту Гргур му више није био потребан и он се од тога момента губи са политичке сцене.

Средином 1459. године Смедерево је пало и тиме је Деспотовина завршила свој живот, а Србија је постала делом турске државе. Како је Вук Гргуревић био способан ратник то га је султан Мехмед II задржао у својој служби. Следећих неколико година Вук ратује за турски рачун и то сасвим успешно. Његова немирна природа му није дозволила да попут осталих из куће Бранковића потражи уточиште, углавном код Маре Бранковића, и да на миру проводи своје дане. Иако се не зна скоро ништа о том периоду његов живота, постоје неки знаци да је био у служби румелијског беглербега Иса-бега. Ту је заузимао један прилично утицајан положај, сасвим довољно да преко њега Дубровчани шаљу писма Иса-бегу. Очигледно да су своје молбе у писму желели да ојачају и Вуковим додатним утицајем на Иса-бега.

Током 1465. године у неким писмима Вук Гргуревић се поново спомиње, али овај пут у служби угарског краља Матије Корвина. Већ тада је Вук носио титулу деспота Рашке, коју је по свему судећи узео након Гргуреве смрти (октобар 1459.). Иако је напустио турску службу, султан Мехмед II је о Вуку имао лепо мишљење па је чак преко њега покушао да утиче на угарског краља Матију Корвина да склопе мир. Писмо које је султан упутио угарском краљу сасвим јасно говори да је Вук успео да одмах у самоме почетку своје службе у Угарској обезбеди добар

положај и значајан углед, сасвим довољан да Турци преко њега посредују.

Већ тада он је имао довољно имања по Срему (Беркасово, Ириг) која су му омогућавала да опрема војску којом је контролисао границу. Имања која је имао у Срему била су погранична зона Угарске према Турској и као таква изложена сталним турским нападима па је од самога почетка Вук био граничар који је углавном проводио своје време ратујући са њима. Но, треба имати у виду да су управо та ратничка својства била оно што је било пресудно за краља Матију Корвина да га прими у своју службу и да га одмах награди са имањима по Срему. Осим тога, Вук је био Бранковић и то једини из мушке лозе па је то утицало на Србе који су били у Угарској да му се придруже у борби са Турцима. У то време Срем је био страховито опустошен због сталних турских провала па је боравак Вука Гргуревића на том тако опасном месту не само обезбеђивао Србима који су ту живели какву-такву сигурност, Угарима релативно сигурну границу, већ и Србима који су били са друге стране Саве и под турском влашћу могућност да пребегну и да се населе у Срему. Тиме нису добијали само слободу од турског насиља, већ и могућност да у оквиру чета Вука Гргуревића учествују у борби са Турцима и да им наплате сву ону муку коју су под њима преживели. Осим тога ту се појављивала и могућност богатих пљачки што је можда био и најјачи мотив за долазак преко Саве. У сваком случају то што је угарски краљ примио Вука у служби био је један типичан политички потез онога доба. Осим несумњивих ратничких квалитета, Вук је имао и порекло које је међу Србима тада и те како много значило. Но, не треба прецењивати улогу коју је у тим првим годинама имао Вук у Угарској. Он је био у рангу обичног властелина у Угарској, а таквих је било много. Они осим својих мишића и ратничких квалитета нису имали ништа друго да понуде. Даљњи успон им је био директно везан за успехе на бојном пољу. У односу на такве Вук је имао један квалитет више самим тиме што је био из куће Бранковића и што су га због тога Срби у Угарској сматрали својим вођом. У то време било је већ доста Срба који су били у угарској служби, а међу онима знатнијег рода били су свакако Стефан и Дмитар Јакшић, Милош Белимуљевић, Владислав Косача и други.

Бројна колонија српских породица на тлу Угарске била је највећим делом сконцентрисана управо у Срему. Стога је и њен карактер био углавном војнички и њени припадници су углавном ратовали. У Срему није било много угарских посада и како је овај крај био углавном насељен српским живљем то су њени становници почели да маштају о обнављању српске државе. Да ли је Вук Гргуревић био један од оних који је ову идеју гурао или је он већ дошао на припремљено тло, тешко је данас рећи. Но, он као представник куће Бранковића, био је најпогоднији да за Србе у Срему преузме улогу вође и да добије владарску титулу деспота.

У самоме почетку, односно у време свога доласка у Угарску, Вук се није бавио овим идејама будући да је морао да најпре код угарског краља Матије оствари заслуге које ће му касније отворити пут ка титули деспота. За то прво време краљ Матија није користио Вука у непосредним борбама са Турцима већ га је слао на друга ратишта. Са Турцима у то доба и није било много озбиљних судара будући да хришћански свет још увек није био спреман да припреми неки већи поход. Стога се

и краљ Матија углавном бавио ратовима са својим хришћанским суседима. Прилика да прошири свој утицај му се указала након свађе коју су имали папа Павле II и чешки краљ Ђорђе Пођебрад. Ту се радило о неким несугласицама око помоћи које је краљ Пођебрад давао хуситима, а папа му то љуто замерао. У лето 1465. године требао се краљ Пођебрад појавити у Риму и молити папу за опрост, међутим како то није учинио то се папа наљутио и одлучио да га збаци са престола. Најспремнији да папи пружи помоћ показао се одмах краљ Матија Корвин јер га је привлачила мисао да својим титулама придружи и чешку круну.

Вербални сукоби између угарског и чешког краља су трајали неко време, а онда су чешке чете почеле упадати у Угарску па су чак и неке тврђаве заузели. Након тога почели су отворени сукоби. Крајем 1466. године папа је и званично објавио да збацује краља Пођебрадског са Чешког престола. Краљ Матија Корвин је почетком 1468. године са војском од око 16.000 војника провалио у Моравску. Његова идеја да буде окруњен и чешком круном сада је била сасвим јасна. У тим сукобима у оквиру угарских јединица ратовао је и Вук Гргуревић. Он је тада водио један одред од 1000 српских коњаника, што је свакако представљало значајну снагу. Рат је ишао променљивим током са доста сукоба и још више преговарања која су се претварала у бесконачне сплетке. Почетком 1471. године, већ уморан од бесконачног рата, почео је краљ Матија Корвин да са краљем Пођебрадом преговара о миру, но у току преговора чешки краљ изненада умре. Одмах након тога почела су отимања око чешке круне. Кандидати су били угарски краљ Матија Корвин и пољски принц Владислав (син пољског краља Казимира). У том натезању успешнији је био Владислав кога коначно на чешком сабору изабери за краља. Тиме су све оне муке и трошкови које краљ Матија претрпео током ратовања 1468-1471. године показали као узалудни.

Управо ти ратови по Моравској, Шлезизији и Лужичкој марки били су она места на којима је Вук Гргуревић показивао своју ратну вештину. То је било у многоне различито од оног ратовања на које је он до тада навикао. Док се по Србији углавном ратовало по неприступачним теренима и са појединим одредима, овде је ситуација била сасвим другачија. Били су то богати крајеви са мноштвом градова који су били добро утврђени и где је дисциплина основ за сваки успех. Војске са којима се Вук Гргуревић сусретао биле се уређене по западном типу, значи са одређеном дисциплином и правилима ратовања и ту је било мало од онога азијатског са којим се он до тада сусретао. Увелико се у таквим сукобима користила артиљерија са великим калибром, што је од ратовања постепено стварало науку. Тешко да је Вуку и његовом српском одреду одговарао тај начин војевања и у каснијим годинама они ће ретко одлазити у Европу посвећујући се углавном прегањању са Турцима. Сумарно гледајући Вук за свога живота и није имао учешћа у неким великим биткама, попут оних које су се водиле код Никопоља, Варне или Косова. На тим местима су се сударале велике армије где није било много места за самосталне иступе појединаца и где лична сналажљивост није долазила толико до изражаја. Вук је био наклоњенији оним сукобима који су били много ограниченији и што се тиче циља и што се тиче броја војника. Срем је пружао управо такве могућности. Сав обрастао мочварним шикарама, ретко насељен, дозвољавао је да се

са релативно малим снагама може бранити велики терен, а истовремено пружао је Вуку и његовим ратницима широке могућности да често упадају на турске територије и тамо плене.

Променљиви успеси ратовања по Чешкој и велики порези које је краљ Матија наметнуо не би ли могао плаћати војне трошкове довели су 1471. године до побуне у Угарској. Не могавши да редовним путем намакне потребан новац краљ је прибегавао и другим средствима да у томе успе па је тако једно високо свештено лице пред целим државним већем, када се овај супротставио повећању пореза, чак и ошамарио. Сама буна није кренула нагло већ постепено. Док је краљ Матија ратовао по Моравској, угарски великаши су тајно послали изасланике код пољског краља нудећи његовом сину Казимиру угарски престо. Био је то класични вид велеиздаје. Пошто је на време дочуо шта му се спрема успео је краљ Матија да реагује на време и да ову побуну скрши, нешто митом, нешто давањем разних части, а неки од побуњеника су и страдали. Када је Казимир стигао у Угарску затекао је тамо сасвим измењену ситуацију. Од силних обећања које му је угарско племство нудило, сада је остало јако мало. Успео је да узме неке мање градове, али и њих је морао ускоро да напусти. Почетком 1472. године могао је краљ Матија да одахне и да буде сигуран да је ова побуна у потпуности скршена.

Већ у то време Вук Гргуревић спада међу истакнутије ратнике краља Матије Корвина и он је већ добро познат. За заслуге у протеклим ратовима Вук је награђен са неким поседима од којих је најпознатија тврђава Бела стена у крижевачкој жупанији, а до тог момента већ је држао Беркасово, Купиник и Ириг. У оквиру тога краљ Матија је Вуку Гргуревићи и званично доделио титулу деспота (1471.). Био је то више политички неголи суштински потез од стране угарског двора. Није познато да је Срем, где је боравио деспот Вук, икада био више од једне области у Угарској и да је по било ком облику у нечему подсећао на некадашњу Деспотовину. Стога би се Вук Гргуревић могао назвати "деспот без Деспотовине" јер му титула није донела ништа више од онога што је он и иначе имао. И до тога момента он је био вођа Срба у Угарској, а то право му је давало порекло из куће Бранковића. Титула деспота је то на неки начин само озваничила и ништа више осим тога. То је могло само код тамошњих Срба да изазове носталгична сећања на то да су некада имали државу, а да за србе који су били под турском влашћу буде знак да срби у Угарској имају своју власт. То је довело до јачег везивања уз угарског краља и нејасних нада да ће се уз угарску помоћ Деспотовина обновити. Таквом политиком остварио се и јачи прилив избеглица из Србије које су бежале у Угарску и одмах биле мобилисане у чете које су чувале границу. Већ добро опустошене угарске територије тиме су добијале свежи прилив људског материјала који је учвршћивао границу.

Како је краљ Матија постепено изгубио интересовање за ратове по Европи то је већу пажњу обратио на границу према Турској, а за тако нешто је имао доброга разлога. Султан Мехмед II трпео је страшне ударе који су долазили из Мале Азије које је на њега вршио Туркменски владар Узун Хасан. Скоро целокупна турска сила је на челу са султаном морала бити пребачена у Малу Азију где је наредне две

године (1472. и 1473.) провела ратујући су Узун Хасаном. Била је то идеална прилика да хришћани нападну на турске поседе у Европи, а као један од највећих заговорника рата спомињао се Вук Гргуревић. Он се у то доба вратио из Чешке и почео са својом службом граничара. Познавајући добро турске прилике осетио је каква се идеална прилика изненада пружила. Међутим, из неких разлога краљ Матија се није одлучио да било шта предузме и ова је прилика пропала.

Док је све то трајало Турци су упадали скоро несметано на Хрватску и Славонију и цела 1474. година протекла је у њиховим пљачкама по овим земљама. *"Турци су од Скадра навалили према Краљевству Угарском и направили му много штете, посебно опустошивши Славонију и похаравши огњем и мачем све између Саве и Драве"* пише угарски краљ Матија у Венецију. Следећа, 1475. година, обележена је у Угарској са припремама за велики поход против Турака. Но, све се то отезало тако да је тек у јесен 1475. година почела прва значајнија акција усмерена на Турке. Циљ је била турска групација која се налазила утврђена у Шапцу. У овој акцији узео је учешћа и Вук Гргуревић, а од тога доба почињу и историјски извори да чешће спомињу његово име.

Шабачка тврђава је од стране Турака подигнута 1471. године на месту где се налазио стари Заслон. Још тада краљ Матија је схватио колика опасност може да буде ова тврђава и покушао је да омета њено грађење, али за то није било довољно снаге па су Турци могли неометано да ураде оно што су наумили. Шабац је Турцима служио као идеална база за нападе у Славонију, а у тврђаву су доводили похватано робље. Интересантно је да у зидинама Шабачке тврђаве није било камена и да су јој зидови били исплетени од шибља које је било причвршћено уз хрстове стубове, а онда је све то испуњавано и набијено земљом. На тако издигнутим зидовима подигнуто је дрвено браниште. Тврђава је имала девет кула, такође од дрвета, а осам их је стајало уз зидине. Девета кула се налазила у средини тврђаве и она је, као и осталих осам, била до врха испуњена земљом, што јој је давало стабилност. Турска посада је живела у добро изграђеним земунцима које су биле сигурне од топовске ватре. Иако најобичнија дрвењара, ова тврђава је због самог положаја и начина на који је изграђена била скоро неосвојива. У редовном стању тврђава је требала имати као посаду око 1.300 људи, али било је момената када је у њој боравило и до 5.000 ратника. Осим тога у близини тврђаве кретала се и једна војска од скоро 20.000 људи која је штитила њену изградњу. У самом моменту угарског напада било је Турака нешто мање него иначе па се рачуна са бројем око 700 људи. Међутим, били су добро снабдевени оружјем и храном тако да су могли издржати и дуже опсаде.

Иако саграђена примитивним начином, дрветом и земљом, тврђаву је градио прави зналац тадашњег ратовања артиљеријом који је добро познавао фортификацију. Стога је посебна пажња обрађена на заштиту од артиљеријског оруђа и у томе је постигнут потпуни успех па је ова тврђава важила за скоро неосвојиву. Добрим делом она је то и била, тим више ако се узме о обзир и помоћна војска од скоро 20.000 Турака која се кретала у близини тврђаве. Уз њену додатну помоћ, Турци су могли одржати Шабац против много јаче војске од оне коју је тада водио краљ

Матија.

Почетком 1476. године започела је опсада Шапца. Веома активну улогу је имао Вук Гргуревић углавном штитећи бокове угарске војске. Након бомбардовања из бројних артиљеријских оруђа за почели су угари са пешачким нападима. Успеси су били слаби, а изненада се појавила и једна турска војска коју су водили Алибег и Сакибег. За тренутак су угари морали ослабити притисак на утврђење и своју војску окренути као Турцима који су надлазили. Турци су показали изненађујућу неактивност улогоривши се на једном брду које стајало наспрам Шапца не предузимајући ништа. Након извесног времена су се и повукли. Сада су угари могли несметано да наставе напад на Шабац и 15 фебруара 1476. године Шабац је пао. По свему судећи успех је постигнут неком ратном варком јер су дотадашњи јуриши имали слабог успеха. *"Прошних дана обавестио сам вашу светост о напредовању ове војске, а и о тешком и мучном заузимању тврдога града Шапца, и шта се коначно од тога може очекивати. После је краљ, како се Божјој милости допало, 15. овог месеца исту тврђаву предајом задобио. Није је хтео јуришем заузети, јер је Турака у њој затворених било још 700, самих храбрих људи, а с њима 160 жена, све одушевљено за бој, те би је краљ могао освојити једино с великим губитком наших војника. И како нам уходе јављају, врховни је паша Турака заједно с истим Алибегом журио да им стигне у помоћ. Али су Турци сами изашли из утврде те су покорно молећи и руке краљеве љубећи све клечећи краљу заклицали за вечиту службу. Ушли смо у тврђаву, која је зачудо веиштакчи саграђена. Затекли смо у њој врло много сужњева, које смо на слободу пустили. Од краљевих војника погинуло је за опсаде више од две стотине. Многи су рањени, па леже по шаторима и на лађама; неки од њих ће једва пребојети"* пише егерски бискуп Габријел, папи Сиксту IV.

Да је било много муке око освајања града, те да је угарска војска од зиме, али и од жестоког турског отпора доста страдала, не крије ни краљ Матија пишући: *"Само да једно кажем: ја сам већ многе и врло чврсте тврђаве освојио, али ниједна ме није стајала толико напора и труда, толико трошкова и људи"*. Након овог несумњивог успеха краљ Матија нареди Вуку Гргуревићу и Владу Дракулу да крену дубље у Босну и да нападну на Сребрницу. *"Краљевско величанство рекло ми је како ће нове чете, које се већ приближују, послати да похарају варош Сребрницу, где су рудници злата и сребра, а и читаву покрајину наоколо, која је много пуна и насељена"* каже писмо упућено папи Сиксту IV.

Оне Турке који су успели да побегну из Шапца дочекала је страшна судбина. Извукавши се из обруча они су се упутили директно у Једрене где су покушали да се придуже војсци коју је султан окупљао. Султан их је примио и саслушао под којим околностима је Шабац пао и како су се они успели извући, а онда је наредио да се сваком од њих обеси камење око врата и да се побацају у реку. Везири су покушали да измоле милост за своје војнике, али све је било узалуд и казна је извршена.

Битка код Шапца спада међу најистакнутије успехе које је Вук Гргуревић уопште

имао, а напад на Сребрницу прва његова крупна самостална акција која је показала да герилски начин ратовања са упадима у дубину непријатељске територије њему највише одговара. Иако је такав начин ратовања можда и најтежи, Вук се у њему веома добро сналазио. Прешавши ноћу Саву, Вук и његова војска су се успели прикрасти Сребрници, а да нису имали никаквих сукоба са околним Турцима. Турци у Сребрници нису ни сањали да се близини налази велика хришћанска војска, а како је у дан напада био пазарни дан то је турска опрезност у потпуности попустила. Користећи то, Вук је 150 својих коњаника обукао у турска одела и они су непримећени ушли у предграђе где се одржавао вашар. Ту су се без икаквих посебних проблема помешали са становништвом ишчекујући главни напад. Када су његови људи помешали са Турцима започео је Вук са нападом. Становници нису успели да пруже отпор и да затворе градске капије јер су их у томе спречили преобучени хришћани и град је веома брзо пао. Како се тај дан у Сребрницу слегла сила трговаца то је и плен био веома богат, па је осим 500 заробљеника Вук понео и много сребра и разне робе. Након пљачке град је спаљен.

Након спаљивања Сребрнице, Вук је наставио са нападом. Мета је била тврђава Кучлат, али ту је већ ишло теже јер су Турци сазнали шта се десило у Сребрници. До тврђаве требало је прећи доста препрека будући да су Турци дебелима затварали пут, а на погодном месту су војску поставили у заседу. Вук је преко ухода дознао где се турска војска крије па ју је напао са бока и углавном све поубијао. Када је и Кучлат спаљен, на мети се нашао Зворник. Тврђава у Зворнику се одбранила, а приликом напада Вук је рањен у ногу. Ипак, град и околина су спаљени и опустошени. Након свега, нареди Вук да се војска натоварена пленом и мноштвом заробљеника врати у логор код Шапца.

Ово је била велика победа Вука Гргуревића и краљ Матија Корвин је искористио прилику да по европским дворима разгласи какве је све успехе постигла његова војска. То изгледа да му је дало нови полет па је размишљао да са Турцима почне рат много ширих размера од оног који је до тада водио. Из тог разлога започели су напади на Смедерево. Како није било довољно војних ефектива за организовану опсаду то се приступило блокади града. Но, то је било све што се у тај могло постићи. Смедерево је било сувише јако да би тек тако пало. Главна препрека је била турска флота која је штитила град са дунавске стране и истовремено га снабдевала са ратним потребама.

Опсада Смедерева није ометала Турке да и даље упадају и плене угарске територије. У једној од крупнијих акција Алибег паша са својим братом Скендербегом је са око 5.000 коњаника прешао преко Дунава и кренуо ка Ердељу. Једно време су пљачкали око Темишвара и када су оценили да су отели довољно плена кренули су назад. Половином августа 1476. године код Пожежене га дочека деспот Вук Гргуревић са српским четима које је водио Дмитар Јакшић и још неке угарске војводе. Турци су страховито разбијени, а преко 2.000 њихових лешева остало је да лежи на бојном пољу. Остатак Турака се дао у панично бекство и највећи њихов део се подавио у Дунаву. Да је пораз био страشان види се и из тога што је у бекству погинуо Скендербег а деспот Вук је успео да зароби око три

стотине Турака и пет турских застава. Све то је у тријумфалној поворци проведено кроз Будим и предано краљу Матији.

Овај успех још више је уздигао Вуков углед и краљ Матија га недуго потом постави за заповедника оне војске која је држала Смедерево у запту. Изгледа да је сада и Вук помало преценио своју снагу па му је одједном пало на памет да покуша да освоји Смедерево. Направљена су три утврђења на Годоминском пољу, сва три од дрвета и земље, а једно од њих је названо "витешка трпеза". Ова утврђења су требала да потпомогну општи напад на тврђаву. Стиче се утисак да су те куле прављене по угледу оних утврђења које је деспот Вук видео у Шапцу. Све је то било сувише слабо да Турке поколеба и једини успех којим су хришћани могли да се похвале било је то што су Турци били приморани да сами спале Смедеревску варош и да се повуку у тврђаву. Тако је и опсада морала да се настави, а све до децембра 1476. године није се дешавало ништа битније. Онда је одједном наишла турска војска од око 40.000 ратника која се враћала из Молдавије. Налетела је на војску деспота Вука, поразила је, а онда попалила све куле дрвењаре које су ови тамо подигли. Како су реке због оштре зиме биле залеђене то је Турцима омогућен лак прелаз преко воде што је изгледа изненадило деспотову војску. Након овог пораза, са остацима војске деспот се повукао преко Дунава.

14. Последње деспотове године

Управо овим поразом под Смедеревом, деспот Вук је завршио са једним периодом свога живота, али и ратовања. Успео је да од релативно незнатног властелина, којег је красило само име Бранковића, постане један од познатијих војсковођа угарског краља Матије Корвина. Осим тога успео је да задобије и знатна имања, углавном по Срему. Показао се као способан ратник и његови бојеви по Чешкој и Турцима су показали да је он сам склонији четничком ратовању, а да му битке са великим и организованим војскама већ слабије леже. У свим оним акцијама где се од њега тражио брзи маневар, изненадни удари који захтевају мањи број војника, он је био изузетно успешан. Баш битка под Смедеревом, где се морао сусрести са уређеном анадолском и румелијском војском, показали је да је у односу на Турке, деспот Вук ипак слабији. Осим што није успео са опсадом Смедерева, деспот је од Турака доживео и пораз на отвореном пољу. Но, то није био знак његове индиферентности у односу на турске војсковође јер је то и иначе била хришћанска бољка, будући да су Турци у скоро свим већим биткама односили

победу. Чак и познати Јанко Хуњади доживљавао је страшне поразе од Турака на отвореном пољу. Но, с друге стране деспот Вук се показао као ненадмашан у пограничном ратовању и ту се управо огледала његова снага и све оно чување по којем је остао познат. У наредном периоду биће присутан више такав начин ратовања и он ће то знати да до краја искористи.

Иако је доживео пораз под Смедеревом, деспот Вук је и даље уживао велико поверење код краљ Матије. Године 1477. почели су ратови са царем Фридрихом III, а ратна дејства су се одвијала у Аустрији. И до избијања рата односи између два

владара, краља Матије Корвина и цара Фридриха III, били су веома лоши. Највећим делом за то кривицу сноси цар Фридрих III који је у неколико наврата пружао директну помоћ бројним противницима краља Матије. Због тога угарски краљ пробере своје најбоље чете, међу којима су биле и оне које је водио деспот Вук Гргуревић, и провали у Аустрију. Овај рат је угарима добро ишао па је доста градова и тврђава освојено. У акцијама по непријатељској позадини посебно се истицао деспот Вук тако да је и овај рат показао да му највише одговара герилски начин ратовања. Његове коњаничке чете су биле веома покретне па су упадале дубоко у непријатељску позадину и сејале страх. Међутим, у тим својим акцијама толико су палили и уништавали да су остали у јако лошој успомени. Можда је и то био разлог да деспота Вука, још прије но што се рат завршио, краљ Матија врати у Срем на границу са Турцима.

Повратак деспота Вука и српских чета у Срем погодио се и са све робуснијим упадима Турака на угарске територије. То сада више нису били напади појединих пљачкашких чета него провале великих војних групација чврсто уређене турске војске. Средином 1479. године једна турска војска од преко 40.000 људи палила је по Ердељу, али је на Хлебном пољу дочека Стефан Батор и заметне бој. Угари су већ почели попуштати пред Турцима и чинило се да је њихова катастрофа на помолу, када изненада пристигне познати Павле Кинижи и са леђа навали на Турке. На крају се ова битка претворила у прави покољ Турака којих је на бојном пољу што мртвих, а што рањених остало око 30.000. Скоро све турске војсковође су ту изгинуле. Заробљеника скоро да није ни било јер су угарске војсковође издале наредбу да се не заробљава. У овом боју није учествовао деспот Вук, али су биле присутне српске чете које је водио Дмитар Јакшић.

У бици нарочито се истакао Павле Кинижи, некадашњи млинарски шегрт, чији је огромни стас запазио краљ Матија. Захваљујући својој снази, али још и више војничкој вештини, брзо је напредовао. Захваљујући победама над Турцима постао је заповедник јужног дела угарског краљевства, а касније и главни земаљски судија иако је до краја живота остао неписмен па се чак није знао ни потписати. Био је прави ратни вођа чија је појава на Хлебном пољу код Турака изазвала дивљи страх јер се он, онако огроман, сав у оклопу који је био попрскан крвљу и комадима људског меса, залетао са нељудским крицима у највеће крешево. Већ огрезао на људску крв, након битке приредио је Кинижи у турском логору весеље. Уз вино и песму, седећи на гомилама турских лешева место на клупама, веселили су се ови сурови ратници. У неконтролисаном наступу весеља Кинижи је зубима заграбио једног мртвог Турчина и тако га држећи играо у средишту круга своју игру уз радосно одобравање својих војника.

Павле Кинижи је својом храброшћу успео да запали машту и Србима који су га у својим предањима повезали са Бранковићима. Тако у својим "Хроникама" Ђорђе Бранковић назива Кинижија са Павле Бранковић. Ту је наведен и детаљнији опис битке на Хлебном пољу, а оно што оставља посебан утисак јесте жестина којом су се тукли хришћани и Турци. *"Јованпољски бан Павле Бранковић отишао је из Темшваре у помоћ Стефану Баторију, кад (овај) бејаше у ратној бици с Турцима*

на Жебатском пољу више града Ораштије. И Турци га беху толико притисли, секући му војску, да и принц Батори лежао на земљи рањен међу телима посечених. У то време, стигавши и кнез Павле са својом војском из Темшваре и ненадано ударивши на Турке с леђа, када Турци сматрају да су завршили своје победе, тако их је кнез исекао, да је 30.000 Турака пало исечено, а хришћана је пало 8.000. И пошто је завршио битку, кнез Бранковић, тражећи принца Баторија међу телима посечених, викаше говорећи: Узвишени принче, ја сам Павле, ортак јунаштва твога величанства! Ако си жив, одговори ми, да ти и помогнем чиме будем могао, јер победа је нама дата од Бога. А принц, чувши те речи, будући обливен крвљу рана и лежећи на земљи међу посеченим телима, једва смогаде подићи главу, одговарајући да је жив. Тада видевши га кнез и притрчавши му, подиже га и опра га и негова га како ваљаше. И од велике своје радости, што затече принца живог, пошто је на далеко гонио Турске секући их, враћајући се и спутивши се вече, није могао стићи где беше утаборен принц, него је стао за ноћ међу посеченим телима. И наставивши велико весеље, многе су столове поставили преко мртвих телеса, немајући друго место да одвоје. И тако, по његовом многим весељу, заједно и са свим његовим јунацима, пошто су се загрејали и од винског весеља, скачући сви, много врста кола играју, веселећи се током целе ноћи. И међу њиховим играма био је приморан и кнез да покаже своју игру. Он, дакле, скочивши на игру, узео је у зубе тело једног Турчина без икакве помоћи својих руку, другог је узео под једно пазухо и другог под друго пазухо, и са та три леша играше у колу око принца Стефана Баторија" (Ђорђе Бранковић).

Та победа дала је храбрости краљу Матији да у јесен 1480. године са великом војском пређе преко Саве и упути се ка Врхбосни (Сарајеву). Као претходница ишао је деспот Вук Гргуревић са својим коњаницима. Његов задатак је вероватно био само у томе да извиђа и рашчишћава терен за много већу војску коју је водио краљ Матија. Међутим, деспот Вук је задатак тако добро обавио да главнина војске није ни морала да иде до крајњег циља (Врхбосне). Са својим четама упутио се деспот директно под Врхбосну где се налазило седиште турског санџакбега. Неког сукоба са Турцима није било јер су се они одмах повукли у брда. Деспот Вук се са својим четама ту задржао три дана и за то време град је темељно опљачкан, а онда и спаљен. При повлачењу из Босне деспотова војска, тешко натоварена пленом, буде од Турака из заседе нападнута. Но, српске чете у први мах разјуре Турке. Ипак, Турци нису одустајали па поново наместе клопку тако што један теснац затрпају камењем и дрветом. Ту се приметно тежак бој тако да је на обе стране било много оних који су страдали. Део угарских чета, које су биле у оквиру хришћанске војске, се тако уплашио да је било и паничног бежања. Деспот Вук је успео да одржи ред међу српским четама тако да оне већ сутрадан разбију једну већу турску групацију код Травника. За све оне недаће који су до тога момента претрпели освете се Срби тако што свим заробљеним Турцима одсеку главе. О тим сукобима деспот Вук пише краљу Матији: *"Светли краљу и господару, господине наши природни и премилостиви, након препонизне препоруке подносимо наше вечите службе са свом верношћу. Нека изволи знати ваша светлост, када сте одлучили употребити нас на своју службу, тада ми пођосмо из Јајца у уторак и дођосмо пред Врхбосну у среду тако да нити царство нити паша Даут, нити су Турци о*

нама шта чули док не стигоше рањени Турци к паши. А сам паша, видећи близу града војску, одмах је с нешто мало људи побегао у брда и у велике планине, а ми остадосмо пред градом три дана, трећи дан одступимо и град читав дадосмо запалити, а благо пашино и што је у граду било све узмемо, град сав и околину дамо да се попале. У петак у подне повучемо се, и тада је паша с много Турака к нама дошао, а ми одмах на њега ударимо и натерамо га у бег, па се онда улогоримо. У суботу смо из логора кренули, и ту је паша, скупивши све Турке из Босне и од Дрине и из других крајева, како с коњаницима тако и са пешацима и са сином својим, послао ону ноћ пешаке у један кланац, те су дрвљем и камењем нама пут закрчили и један мост, које је био на великом блату, покварили; и кад ми дођосмо у онај кланац и на онај разваљени мост, тада Турци ударише са обадве стране на нас, тако да смо читав тај дан бој имали и да су од обе стране многи изгинули, утолико да ни ми ни коњи наши нису могли да издрже даљњи бој. Ми се утаборисмо у једном месту, а Турци у другом тако близу нас да смо једни другима говор чули. Ту ноћ преноћисмо, и то неки од војске ваше побегну, а ми посласмо Петра Дојчина да их к нама врати ту војску. И ту те ноћи Турци на нас ударише, те Петра Дојчина од нас раздвојише, тако да се није могао к нама вратити. А у недељу, кад из логора изиђосмо, одмах је син пашин с многим Турцима к нама дошао, и ми се с њиме борисмо и многе Турке побисмо и заробисмо; па како видисмо пашу пред собом са сакупљеном војском где очекује битку, ми свима Турцима које имадосмо заробљене главе одсећи заповедимо, и ту близу Травника с пашиом бојом започесмо, те многе Турке с пашиом у бег натерамо, тако да смо победу однели".

Док је деспот палио по Босни, Павле Кинижи је прешао на лађама низ Дунав око педесет километара ниже Смедерева и ту искрцао војску. Палио је све до Крушевца и са око 60.000 робља се вратио у Угарску. Радило се принудном пресељењу становништва које је са својом комплетном имовином (колима, стоком, житом и другим стварима) било насељено по Угарској. У повратку је Кинижи разбио неки турски одред који му је препречио пут, а онда је уништио и турске бродове који су покушали да му омету прелаз преко Дунава.

Та година (1480.) била је за краља Матија веома добра, барем када се ради о бојевима са Турцима. *"Оне прошле године па до истога дана ове године једанаест пута наши су се борили с Турцима. Није било боја у којему није изгинуло барем три хиљаде Турака, а да наши нису победили. Само је један сукоб био кад је много наших убијено, а много их је пало шака турских те све до данас су у турском ропству"* хвали се краљ Матија папи Сиксту IV. Вероватно да је то тако и било, али те победе ипак нису донеле неће веће промене на терену. Турци су били тамо где и прије, а гранична линија се није померила. У суштини радило се више о пограничним чаркама које не мењају много у бити ствари, а праве армије се још увек нису покренуле. Противници су се кроз те сукобе међусобно одмеравали и очигледно толико респектовали да се ни једна од страна није усуђивала на неке крупније потезе.

У пролеће 1481. године изненада се прочује вест да је умро моћни султан Мехмед II

Освајач. *"Тада (1481.) умри Махомет цар турски, ки учини веле зла на овом свиту. Взе Цариград, и Босну, и всу Рабанију (Арбанију), и деспотију, и Негропонт, и Скадар. И хрвате расчини. И веле зла и распа по многих провенцијах. И прочита"* (Климентовић). Одмах након султанове смрти почели су сукоби у Турској јер се појавила странка која је оспоравала султановом сину Бајазиту II, право на престо. Избио је грађански рат који је на крају завршен Бајазитовом победом.

Смутње у Турској као да су дале извесне наде угарском краљу Матији да би могао да против њих уради и нешто више. Тражио је по Европи војну помоћ и новац. Обећања је било довољно да краљ Матија поверује да ће из европских земаља да добије најмање 10.000 коњаника и финансијску помоћ. Стога је одмах започео са припремама за један поход ширих размера. Ангажовао је своје најпознатије команданте међу којима и Павла Кинижија, деспота Вука Гргуревића, Стефана Баторија, да почну са припремама. У новембру 1481. године код града Храма започела је хришћанска војске прелаз преко Дунава. У том моменту бројала је преко 30.000 људи и као таква представљала јачу силу. Имајући довољно самопоуздања, Павле Кинижи је планирао да пређе преко целе Србије и зађе што дубље у турске земље.

Задатак деспота Вука је био да уз помоћ бродова штити прелаз ове војске преко Дунава. Обављајући овај задатак деспот је имао сукоб са турским шајкама и у директној бици успео је да потопи 24 турске лађе. Након тога дошао је и напад смедеревског војводе Скендера, намесника Србије, али је и овај турски покушај разбијен, а у сукобу је и сам Скендер једва извукао живу главу.

Док је деспот Вук осигуравао прелаз преко Дунава и то врло успешно, Јован Јакшић је са око 1000 коњаника био послан као извидница испред главне војске коју је водио Павле Кинижи. Ту Јакшићеву претходницу је напао турски војвода из Голупца, али је и његова војска разбијена. Након пораза голубачки војвода је бежао према Голубцу, али је пред самим њеним капијама био ухваћен, а Јован Јакшић му је својом руком одрубио главу. Након овога се и главна војска покренула и дошла чак до Крушевца где се задржала 12 дана и за то време све темељно опљачкала и попалила. При повратку потерано је око 50.000 становника да се њима населе угарске територије. Већ почетком децембра 1481. године овај је поход завршен и војска се вратила у Темишвар.

Свеукупно гледајући све се то претворило у најобичнију пљачку и дотеривање становништва на опустеле угарске територије. Касније се краљ Матија правдао тиме да је цело време док је трајала ова акција падала киша и снег, што је онемогућило наставак акције. Истина је сигурно била сасвим другачија. Иако је војска била веома велика, преко 30.000 људи, то није био онај квалитет који би могао да разбије организовану турску војску. Сви сукоби које су хришћани имали током ове акције биле су више четно ратовање где су се сударале мање јединице које нису бројале више од 2-3 хиљаде људи. Заправо, војска коју је водио Павле Кинижи, и која је требала да представља ударну песницу читавог овог похода, није имала ни један озбиљнији сукоб са Турцима, а главне сукобе на својим плећима

изнели су српски одреди које је водио деспот Вук и Јован Јакшић. Стиче се утисак да су сви походи које је угарска војска тих година имала и који су били усмерени на територије насељене Србима, били мотивисани углавном тиме да се похвата што више робља и да се њиме населе опустошене угарске територије. У том оквиру треба гледати и на све оне акције које су имали деспот Вук и остале српске вође. Било би веома интересантно знати како су они све то посматрали. Њихов почетни мотив за ступање у угарску службу био је сасвим сигурно жеља да се боре са Турцима и да се тиме помогне ослобођење српских територија те да се обнови српска држава. Међутим, за све ове године било је јасно да краљ Матија и нема озбиљнијих намера да се упушта у такве подухвате и користио је српске одреде у свим оним ратовима који су њему доносили неку корист. Стога није ни чудо што су Срби ратовали не само против Турака већ и по Аустрији, Чешкој, Пољској и другим европским земљама, свугде тамо где су угари имали неких својих интереса. Практично, краљ Матија их је користио као професионалне трупе које ратују тамо где их упуте.

Акције које су угари предузимали у дубину српске територије, као свој највећи успех су имале у томе да је неколико десетина хиљада српских породица дотерано и насељено по угарској. Те српске породице су тиме турско ропство заменили угарским, што им никако није олакшавало положај већ напротив у многим аспектима чак и отежавало. Што је најстрашније, у тим акцијама на најтежим и најопаснијим местима биле су кориштене управо српске трупе које је најчешће водио деспот Вук. У провалама по Србији тешко да је домаће становништво у деспоту Вуку могло видети свога ослободиоца јер им он слободу није ни доносио, већ само покретање са вековних огњишта и одвођење дубоко у Угарску. Имајући на уму да се већина тих похода дешавала по зими у најтежим могућим условима може се замислити на који су начин ти конвоји бедних људи, жена и деце са оно мало своје сиротиње по раскаљаним путевима путовали чак од Крушевца па све до Угарске. Уз пуг је поумирало ко зна колико њих од исцрпљености, глади, болести, али и од бича немилосрдних угарских војника. То је чињеница која није могла остати непозната и непримећена ни деспоту, али ни осталим Србима. Они својим походима нису доносили Србији олакшање већ напротив само нову беду и патњу. Осим тога, никада се угарска војска није задржавала дуже од неколико дана већ би се одмах повлачила плашећи се наилазка Турака. Домаће становништво је најпре бежало од угарских војника, а онда је у страху ишчекивало наилазак Турака који су доносили нове репресалије. Мало је ту херојског и романтичног било ма колико се народна епика трудила да то прикаже.

Све то могло је деспота да натера на размишљање. Његова основа намера је била да покуша да уз помоћ Угарске на неки начин ослободи Србију, али у овом односу снага било је јасно да од тога неће бити ништа. Угарски краљ је Србе третирао као професионалце и држао их као војску која ратује за његов рачун. О њиховим националним циљевима он није желео да размишља, а истовремено он није желео да ризикује своју војску за такве (за њега на крају крајева безначајне) циљеве. Деспот је трошио своју снагу и крв за циљеве који у бити немају ништа са било чиме од онога што је могао имати на уму када је долазио у Угарску. Можда је тада

могао да боље схвати ону политику коју је водио његов деда, деспот Ђурађ Бранковић, политику која је чак и од његових синова (деспот Лазар) била често осуђивана. Угарској се никако није исплатило да своје ионако ровите снаге троши за остварење независне српске државе јер би самим тим изгубила и мноштво веома поузданих српских војсковођа и војних одреда који су тако успешно чували угарску границу. Стога је било боље те људе "без домовине" држати у једном неодређеном положају и слати као опробане ратнике на све оне фронтове које траже добре борце.

И баш у том моменту дошло је до једне изненађујуће понуде са турског двора. Султан Бајазит II, добро уздрман унутрашњим борбама, желео ја да са Угарском постигне мир не питајући за цену. У првој половини 1482. године султан упућује писмо деспоту Вуку у којем тражи од њега да овај посредује код угарског краља Матије за склапање мира, а Турска ће за узврат да обнови Деспотовину у којој ће Вук Гргуревић бити деспот. Та поуда, под условом да се оствари, била је остварење најсмелијих снова које су Срби у Угарској могли тада да сањају. Отворила се могућност да поново добију своју државу. То што је султан Бајазит II управо деспоту Вуку упутио овакву поруку сигурно није било случајно и стога заслужује дискусију.

Деспот је био сигурно један од значајнијих угарских војсковођа, а краљ Матија Корвин, веома наклоњен ратницима, ценио је Вука. Међутим, деспот је имао утицаја у оним питањима која су се тичала вођења рата и то директно на терену, мада је и то ствар коју не треба преувеличавати. Он је био тек један од неколицине значајних ратних вођа, али никако најјачи. У питањима политике, а понуда султана Бајазита II је била управо такво питање, улога деспота Вука је сасвим сигурно била безначајна и тешко да га је краљ Матија било када питао за мишљење по политичким питањима. Уз то не треба заборавити да је деспот и поред свега у Угарској био странац који је у њој нашао прибежиште, али и добру службу која омогућује брзо напредовање. Стога су га више сматрали професионалним војником чији је задатак да ратује и чија улога се исцрпљује само на војним питањима. У политику он није имао право да се меша и то је била привилегија старих, моћних угарских породица. Исто тако на угарском двору није било непознато да деспот Вук, али и скоро сви срби у Угарској маштају да уз угарску помоћ обнове српску државу. Таквим људима се у принципу никада много не верује па нема разлога мислити да је код деспота ситуација била другачија. Дакле, тешко да је султан могао да очекује да би деспотов утицај на краља Матију могао бити толики да би да би овај (деспот) могао да убеди угарски двор на склапање мира. Вероватно да је то био више метод притиска на угарски двор да пристане на мир и то тако што би понудом на обнављање Деспотовине могао код срба да изазове неке немуре.

У сваком случају понудом у којој се нуди обнављање Деспотовине успео је султан Бајазит II да погоди у прави центар онога што су Срби у Угарској прижељкивали. Могућност да се обнови српска држава давала је Србима идеалну прилику за незадовољство уколико краљ Матија одбије турску понуду за мир. То би на најосетљивијем месту, на граници са Турском, створило једну лошу ситуацију и чак

могућност побуне српских трупа, а можда и њихов прелазак у Турску. Сигурно да је граница коју су срби чували према Турској била веома осетљива и било какво померање на њој изазвало би много последица. То је краљ Матија Корвин добро знао.

Осим тога не треба мислити да је султан Бајазит II тек тако да дошао на ту идеју. Међу српским племством у Угарској сигурно да је тињало незадовољство због тога што угарски краљ никако није могао да се одлучи и да крене у коначно ослобођење Србије, па је можда у том оквиру између незадовољног српског племства и Турака већ било контаката. У сваком случају понуда султана је пала на плодно тле. Изгледа да је деспот поверовао у могућност да ће се Деспотовина обновити и само се тако може објаснити његов веома понизан тон у писму у којем се обраћа султану: *"Бог даст царству ти дуг живот, и ми да служимо царству ти право и верно, како су и првем царем, царства ти родитељем, наши први родитеље служили, и Бог да умножи велико и честито царство"*.

Деспот Вук је одмах обавестио краља Матију о турској понуди и овај, вероватно немајући куд, одговори да пристаје на њу и поставио је неке своје услове. Преговори су почели, али су ишли јако тешко тако је за поверовати да турски султан ни једнога момента није био искрен и да је то све радио не би ли добио у времену. Слична је ситуација била и са угарским краљем који је због својих српских војника морао ступити у преговоре, али такав мир њему никако није одговарао. Ми данас не знамо каква је реакција била код српских вођа у Угарској, али овако спори преговори сигурно нису могли, а да не изазову незадовољство. Но, догађаји нису дозволили да се могућа незадовољства јаче искажу јер су Турци искористили тренутно затишје да припреме противудар који је дошао у лето 1483. године. У свом налету Турци су дошли све до Бечеја, али су ту разбијени и њихова војска од скоро 10.000 људи страшно је страдала. Око три хиљаде Турака је остало да лежи на бојном пољу док је велики број заробљен. Како је у овом боју учествовао и деспот Вук Гргуревић, то му је морало бити јасно да је овим турским упадом стављена тачка на могућност обнове Деспотовине.

Нови сукоб је био почетком јесени 1483. године када је група турских коњаника провалило у Хрватску, а онда се поделила на три дела. Једна група од око 7000 коњаника напала је Корушку. Након пљачке све су се турске групе поново сјединиле па су се преко Уне вратиле у Босну. Међутим, хрватски бан Матија Гереб уз помоћ чета које је довео деспот Вук Гргуревић на Уни их дочека и страшно разбије. Битка је трајала два дана, а заробљено је преко две хиљаде Турака и ослобођено 10.000 хришћанског робља. *"Лет господњих 1483. тада тецаше, када Гереби Матијаши, бан хрватски, и Вук деспот и господа хрватска Турке побише на броду Зринскога, побише је през числа"* (непознати хрватски летописац).

О томе боју постоји и једно опширно писмо краља Матије: *"Било нам је прије јављено да су Турци с јаком силом, скупљеном из Србије, а посебно из Врхбосне, пошли у Хрватску, а одатле све у земљу подвргнуту власти светлога римскога цара. Дочувши за то, све сам припремио и нисам ни мислио да ће се Турци успети*

кући вратити само ако се они којима је заповеђено, скупе око хрватског бана. А то се догодило, јер је Бог био у прилог хришћанској ствари. Кад су непријатељи прешавши Уну и затим Саву, ударили на Корушку и Штајерску, као и на друга суседна места царског величанства, хрватски бан Матија Гереб, сакупивши војску, одмах је пошао на место којим су Турци били прошли, па разделивши своју велику војску на троје, заповедио неким четама да иду за стопама непријатеља и да близу њих јашу; те нека не само пазе где иду, него нека такође гледају, да би неке од њих могли ухватити или убити. Турци су се, пошто су дивљим и варварским бесом многа места царскога величанства попалили и опљачкали, стали враћати вукући више него водећи за собом велики број сужњева".

У даљњем тексту писма краљ Матија описује припреме које су претходиле боју, а саму битку овако описује: *"Започети бој прекиде ноћ, јер се почело борити на измаку дана, а било је то двадесет и девог октобра. Непријатељи су недалеко од подножја некога брда, сместивши на његовом врху сужњева, на коњима ноћ провели. Сутрадан у зору свом се снагом стало борити, те је плануо крвав и жесток бој, у којем је милосрдни Бог уделио победу нама и хришћанском народу. Читава наиме сила турска би разбијена; заробљене беше две турске паше и 2000 Турака; остали беше убијени, а неки су се подавили који су хтели да препливају реку. За онима који су побегли кренуле су потере. Иако би по праву припало победницима све што су силом оружја отели побеђенима ипак смо заповедили да су сви хришћански сужњеви, а било их је преко десет хиљада, пусте да се здрави и читави врате у свој завичај. Било је међу њима више жена и деце неголи мушких глава".*

Управо ова хришћанска победа је натерала султана Бајазита II да поново понуди мир угарском краљу Матији, али овај пут обнављање Деспотовине више није спомињано. Прилика која се пре само годину дана указала неповратно је пропала. Почетком 1484. године дошло је до договора и мир је склопљен. Сада је граница одједном постала мирна, али ни деспот Вук није више дуго живео. Већ 16. априла 1485. године он је умро. Још за живота био је веома познат, а након смрти ушао је у легенду под именом Вук Змај Огњени. Није оставио потомства, а жена Барбара му се 1495. године преудала за хрватског властелина Фрању Бериславића. У време деспотове смрти још су биле живе Мара Бранковић (умрла 1487.) и Кантакузена (умрла 1492.). Да ли су они одржавали међусобне односе тешко је рећи јер података нема. Међу њима тешко да би могло бити слагања јер су им погледи били сасвим другачији и решење за Србију гледали су сасвим различито.

15. Деспот Ђорђе Бранковић

Слепи Стефан Бранковић је иза своје смрти (9. октобра 1476. године) оставио себе жену Ангелину, синове Ђорђа (у то време имао 14 или 15 година), Јована (годину дана млађег) и ћерку Мару. У време Стефанове смрти целокупна породица се налазила у Фурланском граду Београду. И до тог момента ови Бранковићи су живели веома скромно, а од Стефанове смрти ситуација се још више погоршала јер су им Дубровчани, вероватно мислећи да је политичка каријера породице

Бранковић завршена, помагали све мање. Материјални проблеми су били само једна страна њиховог тешког живота јер су још већу тешкоћу представљали стални напади насртљивих суседа који су покушавали да им откину делове поседа. Не могавши смоћи довољно снаге да се одупру сталним нападима, Ангелина Бранковић се обраћала на више страна за помоћ, али једино је Венеција показала колико-толико разумевања. Тако је Република покушавала да дипломатским путем умири непријатељску околину, а када ни то није помагало ускоро је стигло и нешто плаћеника. Међутим све то као да је још више изазвало насртљиве суседе и Бранковићи су се нашли у безизлазној ситуацији. Стога се Ангелина одлучила на један помало ризичан потез па је крајем 1478. године са синовима отпутовала у Беч код цара Фридриха III не би ли га упознала са својим невољама. Чини се да ова идеја није била њена већ да је то био савет Кантакузене Цељске која се изгледа боље сналазила у односима са високим двором.

До краја се показало да је Кантакузенин савет био веома добар јер је цар Фридрих III веома лепо примио Ангелину и њене синове, саслушао њене жалбе и изишао им у сусрет. Уступио им је замак Вајтерсфелд у Корушкој и у њега су се ускоро уселили Ангелина и њена деца. Наравно, сва ова попустљивост и увиђавност од цара према њима није могла да прође и без обавеза које су Бранковићи морали узети. Радило се заклетви на верност којом су Бранковићи постали царски вазали. Додуше та заклетва није одударала од онога што се и иначе тада дешавало па се може рећи да су Бранковићи прошли веома добро и у односу на оно што су добили, дали су веома мало. Чак би се могло рећи да је заклетва на верност цару њима обезбедила велику дозу сигурности јер је то сада значило не само то да су они обавезни цару бити верни већ истовремено и то да се налазе под царском заштитом. Након дуго времена могли су Бранковићи да колико-толико одахну и да осете извесну сигурност.

Не зна се шта су Бранковићи радили следећих неколико година у Корушкој и у којем су се правцу одвијали њихове акције, ако их је уопште и било. Једино што је познато јесте да је Ангелина са Кантакузеном покушавала да прода старо имање у Фурланији и да је слала свога пуномоћника, али та продаја је ишла јако тешко.

Дакле, непознато је шта су они радили то време, али изгледа да су се сасвим добро снашли што се види из каснијих изузетно увиђавних поступака које је имао цар Фридрих III према њима. Да су Бранковићи још при првом сусрету оставили на цара толико добар утисак да их он ни касније није заборавио, тешко је поверовати. Биће прије да су они узимали учешћа у оном животу који се водио на царском двору, додуше сигурно не много важног, али сасвим довољног да их цар има стално пред очима. У сваком случају да их цар и даље има у виду видело се онда када је посредовао при удаји Маре Бранковић (Стефанове и Ангелинине једине ћерке) за Бонифација Палеолога V, монфератског пограничног грофа. У време венчања Мара је имала тек 19 година (1485.). Венчање је обављено у Инсбруку, а ову свечаност је увећао својим присуством цар Фридрих III. Додуше, будући супруг није присуствовао, али га је заменио његов пуномоћник. Након ове свечаности Мара Бранковић је отпутовала у Казале где јој се налазио муж Бонифације. На овом

путовању пратио ју је брат Ђорђе. Када је Мара стигла, дочекао ју је муж и са Бранковићима је сачињен одмах женидбени уговор по којем је гроф као мираз добио 10.000 дуката. Мара је на мужа оставила добар утисак и остало је забележено да су је сматрали не само лепом, што је она стварно и била, већ и веома племенитом. Шта је она мислила и осећала према мужу који је од ње био доста старији не зна се, али познато је да у то време девојке око њихових будућих бракова нису много питане. То је било поготово изражено у кући Бранковића где су многе девојке кроз брачне уговоре жртвоване зарад остварења политичких интереса. То је било очигледно и сада у питању. У непознатој земљи са веома мало утицаја и скоро без икаквог блага, Бранковићи су морали да се боре за опстанак, а поготово у овој ситуацији када су зависили једино од милости цара Фридриха III. Онога момента када је цар посредовао при склапању овога брака, Бранковићи не само да нису смели да одбију да се Мара уда за остарелог грофа већ им је таква понуда при којој је посредовао сам цар сигурно годила.

Иако се, гледајући у тадашњим релацијама, Мара Бранковић релативно добро удала, ни њој као ни другим Бранковићима даљњи живот није био наклоњен. Можда је у почетку изгледало да јој се срећа осмехнула јер је родила два сина - Ђованија IX и Ђованија Ђорђа Себастијанија па је преко њих могла наћи релативно смирење. Но, већ 1493. остаје удовица, а непосредно потом у својој 29. години (1495.) умре и она. Тако се угасила још једна млада девојка из куће Бранковића која је имала ту несрећу да носи ово часно, али злосрећно презиме.

Када су отпустили Мару код њеног мужа, Бранковићи су се вратили у Корушку и ту боравили све до смрти деспота Вука Гргуревића (1485.). Нема вести о њиховим активностима, али нема сумње да су живо пратили шта се дешава у Срему. Тешко је поверовати да су они са деспотом Вуком одржавали било какве контакте, а разлог је могао бити у томе што су они били сигурно увређени тиме што је Вук Гргуревић понео титулу деспота и почео фигурирати као вођа Срба. По легитимном праву деспотска част није требала припасти Вука већ слепог Стефана Бранковића и његове синове Ђорђа и Јована. У том контексту Ђорђе и Јован су се морали осетити ускраћени па су вероватно сматрали Вука узурпатором, но он је тада био сувише јак да би против њега могли било шта предузети. Осим тога, чини се да су Ђорђе и Јован били сувише поносни да би, иако су се налазили у веома незавидној ситуацији, од деспота Вука затражили било какву помоћ. С друге стране, свега тога је био свестан и деспот Вук па ни он није имао сувише жеља да са Ђорђем и Јован успоставља било какав однос.

То је све тако ишло до смрти деспота Вука, а баш у то време Ђорђе и Ангелина су се налазили у Инсбруку и Казалеу на Марином венчању са монфератским грофом. Тада је изненада из Угарске стигао позив од краља Матије Корвина за оба Бранковића - Ђорђа и Јована. Краљ их је позивао у Срем да би тамо преузели она имања која је оставио деспот Вук, али и титулу деспота. То је било помало изненађујуће, будући да су Ђорђе и Јован били вазали цара Фридриха III, а овај је опет био љути противник краља Матије Корвина и они су и тог момента водили међусобни рат. Чак је у лето 1485. године краљ Матија Корвин успео да са својом

војском уђе у Беч. Наравно да Бранковићима није на памет пало да одбију овакав позив и ускоро су са мајком Ангелином кренули пут Угарске.

Мотиви Бранковића да прихвате позив угарског краља су много лакше схватљиви него што то можда на први поглед изгледа. Они сигурно нису заборавили то како се краљ Матија Корвин немилосрдно понашао према њиховом оцу Стефану у време док је овај боравио у Смедереву. То су биле горке успомене које не бледе лако и стога су према њему могли да осећају само мржњу. Међутим, могли су да виде и то колико је овај угарски краљ моћан када је успео да цару Фридриху преотме чак и престоницу - Беч. И баш док су Бранковићи можда размишљали о томе да ли да прихвате понуду угарског краља, цар Фридрих III се потуцао по Немачкој молећи од кнежева да му обезбеде новац и војску не би ли повратио Беч. Било је тога момента сасвим јасно да је Матија Корвин у напону снаге док је Фридрих III био на заласку. Осим тога, угарски краљ је нудио Бранковићима титулу Српског деспота, што је управо оно о чему је сањао и њихов отац Стефан. Дакле, сада се одједном пред њима указала она прилика коју је прижељкивали некада и Стефан Бранковић и његов брат Гргур. Понуда је била сувише примамљива да би се тек тако одбацила.

Угарски краљ Матија Корвин је сигурно имао своју рачуницу када је позивао Ђорђе и Стефана да преузму ону титулу коју је носио Вук Гргуревић. Наиме, смрћу деспота Вука изгубили су Срби у Угарској вођу око којег су се окупљали. Било је јасно да се мора појавити нека нова личност која ће ту улогу да преузме. Краљ Матија се морао побринути да он буде тај који ће поставити новог деспота, јер је само у том случају могао бити сигуран да ће то бити онај који ће одговорати првенствено његовим интересима. У време живота Вука Гргуревића, могао се угарски краљ уверити да име Бранковића магично делује на Србе у Угарској и да они ову породицу сматрају за своје владаре. Дакле, потребно је обезбедити континуитет Бранковића као деспота у Угарској. Како није било преживелих Бранковића у Угарској то их је требало довести из оне земље где су били, а то су били управо Ђорђе и Јован. Да ће они бити верни Угарској није ни требало сумњати јер им угарски краљ пружао не само титулу већ и велике комплексе имања. С друге стране, било је много препоручљивије да он (угарски краљ) постави Србима деспота, односно вођу, већ да га они између себе траже. То не би могло проћи без сукоба што би смањило војну моћ српских пограничних чета које би се између себе нагањале тражећи новог вођу, уместо да чувају границу од Турака. Долазак некога од потомака Бранковића пресекло би сваки дискусију о личности деспота која се могла евентуално појавити. Осим тога, могао се краљ Матија за све ове године уверити да је идеја о постављању Вука Гргуревића за деспота била веома добра и да је тиме успео за себе да веже масу Срба који су представљали верну и способну војску. То је сада требало и одржати, а Ђорђе и Јован су управо требали да ово обезбеде. Уз то Ђорђе Бранковић је био природни и легитимни наследник Бранковића па ни по том питању није било сметњи.

Током 1486. године Бранковићи се налазе у Угарској, а Ђорђе Бранковић добија титулу деспота док се Јован морао задовољити титулом барона. Било је очигледно

да они свој долазак у Срем схватају као трајно стање јер су са собом довели мајку Ангелину, али и мошти свога оца Стефана који је годину или две раније био проглашен свецем. Све то је оставило веома снажан утисак на Србе у Срему, што није било нимало случајно. Право које је Ђорђе Бранковић полагао на титулу деспота било је у сваком случају много јаче од онога које је имао покојни Вук Гргуревић. Наиме, Ђорђе је био законит син Стефана Бранковића, док је Вук био у најбољем случају незаконити Гргурев син. Осим тога они су имали мошти свеца Стефана што је могло да пробуди сећања Срба на дане који су били много бољи од ових које су сада проводили. На неки начин успостављао се поново култ владара код Срба, култ који је протеклих година био помало и заборављен. Ту се види да су Ђорђе и Јован Бранковић, вероватно под утицајем своје мајке Ангелине, добро организовали и смислили свој први наступ у Срему. Они су били много интелегентнији, али и образованији него што је то био Вук Гргуревић чија слава је углавном почивала на његовим ратничким вештинама. Ђорђе и Јован Бранковић су имали у себи много више политичког, а како су живели у релативној сигурности Фурланије то су имали свакако и више времена да се баве интелектуалним делатностима но што је то имао Вук Гргуревић који је свој живот провео ратујући, па су могли и промишљеније да наступе. У сваком случају, Срби у Срему су доласком Ђорђа и Јована могли у већој мери и већом јасноћом да поново почну неговати култ владара и да се присећају некадашњег времена када су имали своју државу. Тиме су и њихови наступи око обнављања Деспотовине могли добити јаснији смисао.

Бранковићи су преко Беча стигли у Будим и након добијања титула стигли су у Срем. Одмах по доласку у Срем у Купинову у манастиру св. Луке положили су ковчег са Стефановим моштима. Осим титула краљ Матија им је доделио и већину оних имања које је за живота држао деспот Вук Гргуревић. Наравно имали су према краљу Матију и обавеза. Деспот Ђорђе Бранковић је морао да издржава војни одред од 1.000 ратника са којима је ратовао на оним местима на које га пошаље краљ Матија. То никако није било лако, али то је била цена за све оно што су добили.

Није познато да је деспот Ђорђе имао онаквих сукоба са Турцима каквих је имао деспот Вук, што се вероватно може оправдати тиме да је мир између Угарске и Турске био још на снази. Стога је и граница у Срему и Славонији била релативно мирна. И поред тога деспот Ђорђе није имао много прилике да буде изван ратних окршаја јер је у то доба краљ Матија ратовао по Аустрији па је вероватно деспот Ђорђе тамо испуњавао своју вазалну обавезу. Са каквим је резултатима тамо деспот ратовао не зна се, али сигурно није имао онако спектакуларних акција које је имао деспот Вук.

Иако је деспот Ђорђе у војним вештинама био слабији од деспота Вука, краљ Матија није могао, а да не примети његове друге квалитете који су јаче долазили од изражаја. Деспот Ђорђе је на првом месту био образован и културан човек који није много времена провео ратујући па је стога код њега била више изражена она фина господствена црта која је била толико својствена Бранковићима. За разлику од деспота Вука који је био груби ратник коме дворски церемонијал и обичаји сигурно

нису много значили, деспот Ђорђе је био сушта супротност. Образован и веома интелегентан са много искуства по страним дворovima могао је краљу Матији да послужи далеко више у финим политичким стварима на двору неголи на бојном пољу. Одатле се и може објаснити то што је краљ Матија био заинтересован да деспота Ђорђа ожени онако како он сматра да је добро. Тако му је нашао жену из реда рођака своје треће жене, угарске краљице Беатриче. Била је то Изабела, иначе принцеза из арагонске, напуљске династије.

На крају се показало да је то био избор који се показао несрећан за обоје супружника. Ни деспот Ђорђе, а ни деспотица Изабела у овом браку нису нашли смирење. Сукоби међу супружницама су били толико интензивни да је морало да дође до међусобног разлаза. Не зна се тачан разлог због чега се нису могли сложити па је изнета претпоставка да је деспот Ђорђе на Изабелу вршио притисак да она, будући католикиња, промени веру и пређе у православље. Како је она то одбила то је међу њима било свађа које су се морале завршити разводом. Тај неуспели брак је оставио веома велики траг у психи деспота Ђорђа који је изгледа био осетљива природа и коме све то није пало лако. То је вероватно разлог због чега има мишљења да је овај несрећан брак основни узрок каснијег деспотовог замонашења.

Изгледало је да се Бранковићима коначно осмехнула срећа и да су нашли коначно своје место. Како је на угарском двору стајао веома добро то се можда деспот Ђорђе могао понадати да ће успети обновити Деспотовину, али тада помало напречац умре краљ Матија Корвин (6. април 1490. године). Чудна је била његова смрт. Наводи се да је још од 1487. године он осећао болове и да је тешко стајао на ногама, али здравствено стање му се редовно поправљало. Међутим, од 1489. године толико је ослабио да су га морали носити у носилци. Колена и ноге су му отицали, а он је био у грозници. У Бечу се налазио почетком априла 1490. године ради неких свечаности, али их није могао због исцрпљености издржати до краја. Једно вече ухватила га је вртоглавица, слабо је видео и падао је у несвест. Након тога су започели страховити болови који су били толико јаки да је краљ урликао. У зору је изгледало да су болови стали, али само на трен. У само јутро 6. априла 1490. године између 7 и 8 сати краљ Матија Корвин је умро.

Смрт је била толико чудна да је одмах изазвала сумњу да је краљ заправо отрован. Најсумњивија је била краљица Беатрича, а разлога за сумњу је било довољно пошто краљ није имао законитог потомства. Краљ Матија је имао три жене (Беатрича је била трећа) и ниједан од бракова му није донео деце. Краљица Беатрича је имала доста покушаја да врачаријама и ко зна све чиме роди Угарској наследника, али све је било узалуд. Како се радило о насртљивој и надасве честохлепној жени која ће покушати све да задржи престо за себе то су сумње на њену кривицу биле сасвим оправдане.

Када је постало јасно да краљ Матија неће имати деце почеле су сплетке о томе ко би могао бити његов евентуални наследник. Рођака који су имали ту жељу било је много. Међутим, тада се испречило нешто друго. Краљ је имао незаконитог сина са једном девојком из Шлеске и она му је родила 1473. година сина Иваниша. *"Имао*

је сиромах једног сина, по имену Иваниша Корвина, који се родио изван законитог брака" (Ђурађ Сремац). О њему он није много размишљао све док је имао наду да ће му краљица Беатрича родити наследника, но како временом законитог наследника није добио то је почео комбиновати како да Иваниша начини својим наследником. У том правцу почео га је истурати на државне функције и поверавати му важне задатке желећи да га припреми за краљевски трон. Истовремено је са најјачим личностима Угарске потајно преговарао да прихвате Иваниша за будућег угарског краља. Како је од већине добио пристанак то је сада остало једино да се Иваниш и званично прогласи наследником. Но, ту се сада испречила краљица Беатрича која је успела да својим сплеткама то спречи.

Тај период угарске историје чита се као најузбудљивији роману којем ништа не недостаје. Краљица Беатрича је сплеткарила не бирајући средства. Ничега ту не недостаје. Краљица се мешала у све и свашта најпре натурајући Иванишу да се ожени за неку њену рођаку, а када у томе није успела гледала је да му разори тек склопљени брак. Било је ту много тајних договора, отрова, бодежа у мрачним ходницима и свега онога што жестоко пали машту. Све то није могло, а да не остави трага на краља Матију који је био свестан свих ових догађаја, али није имао снаге да краљици стане на пут. Додуше у пар наврата је показао снагу и натурао своју вољу, али све само закратко. Краљица је и даље лудовала у жељи за влашћу која јој се и поред свих њених напора упорно измицала. Наравно ни двор није остао изван ових догађаја па су се појавиле групације које су подржавале различите стране у сукобу. Ипак, све је то колико-толико било под контролом до смрти краља Матије, али је онда пукло. Питање наслеђа краља Матије Корвина је одмах увело Угарску у нови талас грађанског рата и насиља. Наравно, изван ових догађаја деспот Ђорђе Бранковић није могао остати све и да је хтео. Улог је био сувише велики да би и једна већа племићка кућа у Угарској могла бити незаинтересована у догађајима који су следили.

16. Након смрти краља Матије Корвина

Смрћу краља Матије Корвина изгубила је Угарска свога можда и највећег краља. Несумњиво да он спада међу најзначајније владаре свога времена што му чак ни противници нису могли оспорити. Звали су га великим краљем *"који је у Угарској и свему ономе што круни угарској припада, моћно владао, како није ниједан краљ након Андријиних времена чинити могао. Он је Моравску, Шлеску и Лужицу мачем освојио, затим малу Молдавију, наиме Влашку, и више још земаља угарској круни подложио. Иако је краљ Матија ратовањем много зла проузроковао, ипак је с Турцима, а и с хуситима у Чешкој, много доброга учинио те многим хришћанима живот спасио и за хришћанство их одржао. Много је зла учињено и од његових људи, али то није било ни за корист његову, ни по вољи његовој.."* (Јаков Унрест). Срби су свакако били међу онима који су највише жалили због његове смрти, будући да им је управо он успео да обезбеди склониште у Срему. Како је Срем уживао извесну аутономију, а Срби су били под својим вођама, то се створио изванпривид да поново имају своју државу. Није познато да су Срем и Српски деспот уживали било какву већу привилегију но што су то имале остале области у

Угарској, али српском живљу који је бежао пред Турцима и то је значило много. Осим тога мноштво Срба служило је у стајаћој војсци која је примала плату и која је била под директном краљевом командом. Та стајаћа војска, због црних униформи звана "црна чета", пружила је многим Србима прилику да се истакну у угарској служби и да стекну племство. Осим тога, оним најсиромашнијим непрекидни ратови и упади на турске територије пружили су могућности пљачке тако да су се многи успели обогатити. Сада је одједном све то дошло у питање.

За време погребних свечаности почеле су смутње око тога ко би могао бити нови угарски владар. Краљици Беатричи није сметала жалост за мужем да се још у време погребних свечаности договора око тога на који начин да задржи власт. У том оквиру се чак почело размишљати о томе да се она одмах уда за некога од суседних владара. Као најозбиљнији кандидати истицали су се краљ Максимилијан и Чешки краљ Владислав. Одмах по краљевој сахрани на Ракушком пољу код Пеште почело се окупљати племство не би ли изабрало новог краља. Било је више кандидата од којих су четири била посебно јака. То су били немачки краљ Максимилијан, Чешки краљ Владислав Јагеловић, пољски принц Јан Олбрахт и коначно незаконити син покојног краља Матије - Иваниш Корвин. Наравно ту је била и краљица Беатрича која је знала да сама не може бити изабрана за владара, али је покушавала да протури онога кандидата који је био спреман да се њоме ожени. Како ју је краљ Максимилијан назвао "сестром" то се она љута окренула ка Чешком краљу Владиславу.

Тај скуп угарских великаша је више личио на ратни логор неголи на сабор који треба да изабере краља. Већина је дошла тешко наоружана са бројном пратњом, али сукоба у самоме почетку није било. Чинило се да Иваниш Корвин има највеће шансе, тим више што је успомена на његовог оца била и те како јака. Стога је и странка која га је подржавала била веома бројна са најистакнутијим великашима. *"У Сремском отоку, где је био код куће, и у жупанији Валпова, и у барањској жупанији, и у шомођској жупанији, и у славонском краљевству, и Хрвати и многи великаши прогласили су, а посебно херцег Ловро, који је становао на својим имањима на турској граници, и уз њега је био рашки деспот, други великаш Стеван Кешери, и црквени достојанственик печујски, Андрија Бот из Шиклоша, Тома Сечи, Ђорђе, велможса канишки,.."* (Ђурађ Сремац).

Међутим сам Иваниш није био личност која би уливала поверења. Имао је тек 17 година и био помало неуравнотежен што је искористила група крупнијих великаша из супротног табора да са њим склопи уговор да он (Иваниш) не прави неприлике ако не буде изабран за угарског краља. За узврат добиће титулу краља Босне и херцега Славоније. *"Ако би се догодило те господин херцег Иваниш не би био на изборном сабору изабран за угарскога краља, то ће га, да не буде лишен краљевске части и наслова, сместа, чим којега другог краљем угарским прогласе, изабрати за краља Босне, те ће га нови краљ угарски трећега или четвртога дана након своје крунидбе неопозиво, часно и свечано окрунити. Осим наведене Краљевине Босне предаће се господину херцегу Иванишу херцешка част у Краљевини*

Славонији ..." каже између осталог одредба овога уговора.

Иако је потписао овакав уговор чини се да Иваниш Корвин није имао намеру и да га поштује па је гајио наде да би могао успети да протури своју кандидатуру за угарског краља. Између осталих великаша Иванишу Корвину је пружио подршку и деспот Ђорђе Бранковић. *"До овога момента није још обављен избор краља. Прелати и барони раздвојени су у две странке: једна стоји уз сина покојнога краља (Иваниша Корвина), и њој припадају надбискуп калочки, бискуп печујски, херцег Илочки, деспот српски Ђорђе Бранковић, кнез Франкопан и неки други мањи, који су се сви настанили с херцегом у каштелу. Другој странци припадају сви остали барони, којих су имена у двоструком попису забележена, они су се сместили са својим четам у Будиму"* пише посланик херцега из Фераре. Оно што је овде интересантно јесте то да се деспот Ђорђе помиње међу најкрупнијим великашима Угарске, а његова снага се равна са оном коју имају такве личности као што су калочки надбискуп, херцег Илочки и други. То је у сваком случају претерано јер је деспот ипак спадао у ситније угарске великаше, али из овога се може утврдити да деспот ужива одређени углед у Угарској и да је његова подршка у овој династичкој борби значајна.

Сами мотиви због чега је деспот Ђорђе пристао уз Иваниша Корвина нису баш најјаснији. Уобичајено је да се претпоставља да је то због тога што је деспот Ђорђе за свој успон дуговао све краљу Матији Корвину па је он (деспот) у знак захвалности подржао његовог сина Иваниша. Оваква претпоставка је веома привлачна и покушава да од деспота створи једну високо моралну личност која поштује свога добротвора, у овом случају краља Матију, чак толико да и након његове смрти деспот поштује његову последњу вољу и подржава му сина у походу на угарску круну. Веома привлачна теза, али недостаје јој прагматичности и животне реалности. Сигурно је да је деспот био бескрајно захвалан краљу Матији за све оно што је овај за њега учинио, али не треба заборавити да је деспот још боље послужио краљу у његовим плановима. Све оно што је угарска пружио Србима, али и Бранковићима, плаћено је реком српске крви који су годинама бранили угарске границе од Турака. Као и да је то било мало, српске јединице су гинуле по Моравској, Шлеској, Аустрији и ко зна све где, а све зарад интереса угарског краља Матије. Према томе Срби су све оно што су добили платили многоструко и са те стране деспота сигурно није пекла савест да је учинио мало за све оно што је добио.

Много је ближе истини једна помало смела спекулација. Брак деспота Ђорђа са Изабелом, рођаком краљице Беатриче, био је пропао због несугласица које су постојале између њих. Сигурно је да деспот Ђорђе није хтео овај брак и да је у њега ушао преко воље и то само због тога што му је Изабелу предложио краљ Матија. С друге стране, близу је памети да је Изабелу као будућу деспотову жену предложила краљу Матији управо краљица Беатрича. Деспот је покушавао да Изабелу преведе у православље, међутим ова је то упорно одбијала, а њен отпор био је жешћи тим више што је имала сигурну подршку краљице Беатриче. Обе су биле католкиње и на тој релацији је долазило до сукоба са деспотом Ђорђем. Током брака деспот је

због своје привржености православљу од њих две имао много неприлика и понижења. Због моћне заштите коју је имала, Изабела је била релативно сигурна од деспотовог гнева и могуће је да је чак она била та која је иницирала њихов разлаз. Деспоту није остало ништа друго већ да пристане, али он сигурно није заборавио године понижења које је имао са Изабелом, а могао је бити посебно киван на краљицу Беатричу која је била главним узроком свих његових мука. Наметнула му је Изабелу, онда јој држала страну у свађама и коначно омогућила њихов разлаз, а могуће је да му је због православља правила сталне пакости. То поносни деспот никако није могао да заборави и могуће је да је његова одлука да подржи Иваниша била мотивисана управо тиме. Његови односи са краљицом Беатричом су били толико лоши да њих двоје ни под каквим условима нису могли бити у једној странци. У том случају политика скоро и да није присутна, а преовлађују чисто лични разлози. Ипак, треба бити свестан да ни сви потези политичара нису руковођени рационалним или прагматичним разлозима и да је често присутно много тога ирационалног и личног. Могуће да је и ово један од тих случајева.

Ако је у овом случају деспот ипак имао политичких мотива онда је то само због тога што је очекивао да ће Иваниш Корвин наставити са оном политиком према Србима коју је имао и његов отац краљ Матија. Са другим кандидатима то већ није било тако сигурно јер је било много препрека за то, а деспот није смео да ризикује. Могла је бити укинута самосталност коју су Срби имали, а поготову она која се тичала верског питања. До тог момента католичка црква, највише захваљујући краљу Матији није могла сувише утицати на Србе и да покуша да их прекрсти, али било је питање како ће се поставити нови владар. Било је за очекивати да ће Иваниш Корвин поступати исто као и његов отац па је то можда разлог због чега га је деспот подржавао.

17. Деспот Јован Бранковић

Сви догађаји који су се дешавали тих дана сувише су бројни и компликовани, а нису толико битни за нашу причу стога ће бити прескочени. Углавном, односи између ове две странке су се толико затегли да је ускоро дошло и војних судара. Дана 4. јула 1490. године на пољу костију (Шарвиз) војно су поражене присталице Иваниша Корвина, а 15. јула за краља је изабран Чешки краљ који је у Угарској добио име Владислав II. Нови краљ није имао много времена за радост јер га је ускоро напао Јан Олбрахт, један од кандидата који није успео (иначе рођени му брат). Током августа 1490. године већ је био надомак код Будима, али није снаге за даље па се ускоро повукао, али мира међу њима ни убудуће није било.

Краљ Владислав II, као коначни победник у борби за угарску круну, био је веома пажљив према Иванишу Корвину који као да није схватао све оно што се дешавало око њега па је чак учествовао у крунидбеним свечаностима (18. септембар 1490.). Разлога за весеље је било доста, а нарочито је славила краљица Беатрича којој је Владислав II обећао да ће је оженити па је она гомилама народа бацала новац.

Деспот Ђорђе Бранковић и брат му Јован, као верне Иванишеве присталице,

сигурно су учествовали у бици код Шарвиза коју су изгубили. Након пораза они су склонили и нису учествовали у крунидбеним свечаностима остајући и даље непријатељи новог краља. Ипак, имали су среће пошто је нови краљ Владислав II одлучио да се измири са свим присталицама Иваниша Корвина. Он је најпре потврдио све оно што је уговором обећано Иванишу Корвину ако не буде изабран краљем, а свим његовим присталицама је дато опроштење ако се у наредна 24 дана окану сваког даљњег отпора новоме краљу. Међу четрдесетак тих племића којима се нуди опрост спомиње се и деспот Ђорђе Бранковић. *"Племићима и неплемићима, који год би дошли до милости краљевског величанства, свима нека је милост, па и ономе ко је наопако радио против краља чешког, милост свима. И многи су се скупили код краља и тако задобили милост"* (Ђурађ Сремац).

Чини се да деспоту Ђорђу овај краљев опрост није много значио и да му није много веровао. И сама ситуација му је ишла на руку јер се против краља Владислава II ускоро дигао немачки краљ Максимилијан који није успео легалним путем да се наметне за угарског краља. Овај пут је ситуација за краља Владислава II била веома озбиљна будући да је Максимилијан из својих аустријских земаља почео извлачити новац и опремати војску. Постао је још јачи када су му се придружили неки угарски великаши међу којима су били деспот Ђорђе Бранковић и брат му Јован. Веома брзо Максимилијан је овладао Штајерском, а онда и у Бечом. Када је успео да се дочепу оних аустријских земаља које је некад уз велику помоћ деспота Вука Гргуревића освојио краљ Матија Корвин, почео је Максимилијан да припрема продор у Угарску. Са војском која је бројала око 18.000 војника у октобру 1490. године улази Максимилијан у Угарску. У то време краљ Владислав II није показивао много воље да се бори јер је имао великих борби са братом Јан Олбрахтом. То је био разлог што су аустријске трупе веома брзо дошле до Стоног Београда.

До тог момента деспот Ђорђе и Јован Бранковић су Максимилијана углавном помагали, али од 1. новембра 1490. године они га уз једну групу угарских племића признају и за свога краља. Мотиви којим су се руководили Бранковићи у то време могу се претпоставити. Јасно су увидели да је Иваниш Корвин пропао у својим покушајима да се дочепу угарског престола, а са њим и све наде да би се преко њега евентуално обновила Деспотовина. Краљ Владислав II уз краљицу Беатричу тако нешто никако не би дозволио, а имајући у виду то да су Срби помагали његовог противника Иваниша сигурно је да би краљ Владислав II ионако узане привилегије које су уживали Срби још више сузио. Наилазак Максимилијана је пружио нове наде и Бранковићи су очекивали да би им он могао бити захвалан за помоћ коју су му пружили те да би се преко њега можда могло постићи нешто и више. Стога и не изненађује то што Бранковићи у повељи у којој признају Максимилијана за свога владара за узврат од њега траже поштовање дотадашњих слобода, али и помоћ у борбама са Турцима. Вероватно да су они на неки начин планирали неку ширу акцију против Турака која би могла довести до ослобођење дела Србије и обнављање Деспотовине.

Некако у то време пао је и Стони Београд, а аустријске трупе направе страшан

покољ у граду. Охрабрен овим успехом почне Максимиљан да размишља и о нападу на Будим па чак пошаље једну претходницу од око 8.000 људи која се појави под градом. Будим је бранио Павле Кинижи коме на памет није падало да га преда па је било јасно да се мора са целокупном војском на њега напасти. И док се Максимиљан спремао да то и учини појаве се невоље. И до тада добар део својих успеха Максимиљан је постигао митом, али и уз помоћ плаћеничке војске. У оба случаја, за мито и плаћеничку војску, трошио је велике количине новца па је у одлучујућем моменту док је спремао напад на Будим новца понестало, а плаћеници су се побунили. Уз то из Моравске стизала је угарска војска у помоћ Будиму. Стога све застане. Те године се више ништа није дало урадити и Максимиљан смести војне посаде у градове које је освојио, а сам се врати у Аустрију да сачека пролазак зиме.

Управо зима између 1490. и 1491. године означила је и преокрет у оној политици коју је до тога момента водио деспот Ђорђе. Јасно увидевши да је Максимилијан достигао свој зенит и да неће бити у стању да против краља Владислава II учини било шта више, деспот опет промени страну. Није познато тачно време, али се претпоставља да је током пролећа 1491. године признао краља Владислава II за свога господара. На који је начин ово помирење постигнуто и да ли је при томе било некаквих услова није познато. У сваком случају већ у лето те године (1491.) Павле Кинижи ломе отпор краљевих противника у Славонији, а у оквиру његове војске налазе се и српски одреди. Да ли је и деспот ту био није познато, али већ током лета он је у сасвим добрим односима са краљем Владиславом II.

У то време и Максимиљан је почео да постепено одустаје од своје првобитне намере да освоји Угарску па је започео преговоре са краљем Владиславом. Током новембра 1491. године се преговарало и то је довело до неког договора у Пожуну. Међутим због тога што угарски великаши нису желели да овере склопљени уговор дипломатска натезања су и даље трајала.

За све то време деспот се сасвим добро сложио са краљем Владиславом II, а ти односи су постало још и бољи од битке која се одиграла 24. децембра 1491. године код Кошица у којој је војска краља Владимира II страшно потукла ону коју је водио његов брат Јан Олбрахт. У тој бици учествовали су српске јединице од око 600 коњаника које је лично водио деспот Ђорђе, наравно на страни краља Владислава II. Тиме је и сукоб међу браћом коначно био завршен, али тек на иницијативу њиховог оца Казимира, иначе пољског краља, који их је на силу поморио.

Нешто касније коначно је у Будиму оверен и мир између Максимилијана и краља Владислава II, а поводом тога издате су и повеље. У оној повељи у којој се говори о условима мира и која се може сматрати главном наведено је и име деспота Ђорђа Бранковића, наравно као вазала угарског краља Владислава II. Осим овога сабор у Будиму је донео одлуку да се краљ Владислав II не ожени краљицом Беатрицом (удовицом покојног краља Матије) иако је њој овај брак обећаван у неколико наврата. За њу је то била страшна вест тим више што је управо вођена тим обећањем потрошила силан новац за све ове ратове које је водио краљ Владислав II.

Разјарена тужила је краља код папе Александра VI, али он 1495. године и званично раскине ову веридбу и краља Владислава II разреши свих оних обећања које је давао протеклих година краљици Беатричи. Осим тога папа краљицу осуди на вечито ћугање и глобу од 25.000 дуката. Краљица је нешто касније напустила Угарску и у највећој беди умрла 1508. године.

Пожунским миром једна политичка фаза у животу деспота Ђорђа Бранковића је била завршена. У хаосу политичких струја и борби он се очигледно није најбоље снашао и променио је неколико страна некако не успевши да одмах погоди ону праву. Ипак, политичка снажљивост му се не може одрећи јер је крај ових сукоба дочекао на оној страни која је победила. Осим тога, показао је довољно политичке гипкости па га нису ометали некакви ирационални мотиви који би се могли најкраће назвати "принципима" и који код правих политичара и у правој политици и не постоје, већ се окретао ка ономе што му је тога момента изгледало као најопипљивија корист. Сигурно је да би њему највише одговарало да угарски круну узме Иваниш Корвин па није ни чудо што је био најпре његов присталица. Када је овај пропао, деспотовим интересима је свакако најближи био Максимиљан па је тада био на његовој страни. Пропању Максимилијанових тежњи да освоји Угарску могао је исто тако пропасти и деспот да се тврдо држао уз овога. Међутим, осетивши на време да је Максимиљан исцрпљен и да се од њега не може у будућности ништа очекивати деспот је сасвим у духу прагматичности пришао краљу Владиславу II.

У том моменту краљ Владислав II још увек није био видљиви победник и ситуација није била баш толико јасна. Заслуга је деспота Ђорђа што је успео да осети Владислављеву победу и што је могао да прогута понос (који у политици и не постоји) и да постане његов присталица. Можда данас то тако не изгледа, али то је сигурно био веома осетљив моменат. Деспот Ђорђе је морао сваки свој потез да добро прорачуна јер морао је својим политичким инстинктом да најпре осети ко ће из целог тог хаоса да изиђе као победник. Када је увидео да ће то бити краљ Владислав II, требало је изабрати прави начин и право време па од њега затражити опрост. Не треба заборавити да је деспот две године био један од најупорнијих краљевих противника и да према деспоту није осећао никакву наклоност. Дакле, требало је изабрати онај моменат када ће краљ Владислав II бити довољно слаб да прихвати деспотов повратак и да неће покушати да се свети. Могуће је претпоставити да би краљ Владислав II сасвим другачије наступио према деспоту да је био довољно јак да му не треба деспотова помоћ те да му не био опростио већ би му се осветио. У сваком случају, моменат за помирење је добро изабран и деспот се поново нашао у релативној сигурности за свој положај.

Граница према Турској је била углавном мирна мада Турци нису пропуштали прилику да са мањим одредима упадају на угарску територију искључиво ради пљачке. Мета тих напада је била углавном Хрватска, а Срем није узнемираван тако да деспот Ђорђе није имао неких посебних дејстава према Турцима. Он се током 1491. године бавио својим сукобом са Ловром Илочким чији су људи упадали на деспотове територије и правиле штету. Но, то су били уобичајени сукоби у то време

тако да нису много реметили целокупну ситуацију у којој се налазио деспот. Но, овај сукоб ће касније да се разграна у нешто много веће.

То што је деспот Ђорђе дошао у сукоб са Ловром Илочким није било ни мало чудно јер је Илочки, као син бившег босанског краља Николе Илочког, био један од најбогатијих великаша у Угарској. Самим тиме био је и један од најосионијих па је сасвим слободно без икаквог страха од угарског краља, преговарао како са турским султаном тако и са немачким царем. Осим тога, на својим областима није признавао никакву власт осим своје. Угарског краља Владислава II није уопште ценио па га је називао волом, а да би у још већој мери доказао како не држи до њега, није долазио у Будим да му се поклати.

Оно што је могло деспота да брине јесте то да је примирје из 1483. године које је још краљ Матија Корвин склопио са Турцима на седам године истекло током 1490. године, а проносили су се гласови да турски султан Бајазит II спрема нови поход. Као потврда таквих гласина били су турски напади на Крањску. Судари са Турцима су резултовали променљивим успесима, а у ти сукобима са њима посебно се истицао Павле Кинижи. О њему се тада много причало, не толико због победа којих је несумњиво имао већ због страшних поступака према оним Турцима које је ухватио. Живе их је пекао или бацао везане изгладнелим свињама. И поред свега Турци су и даље упадали у Хрватску и 1493. године на Крбавском пољу су страшно потукли војску коју је сакупио бан Емерик Деренчин. Више од 13.000 хрвата је остало мртво на бојном пољу, а сам бан је заробљен.

Управо те године (1493.), деспот Ђорђе се умешао у један унутрашњи сукоб у Угарској који је био изазван слабљењем централне власти. У договору са још неким великашима деспот Ђорђе нападне славонске градове Иванку, Свети Ђурађ, Осијек, Сотин и још нека места у западној Угарској, а све су то били поседи породице Геребових од Винтгарта. Овај напад је био веома суров јер се деспот Ђорђе са својим савезницима није задовољио само пљачком већ су сва ова места попаљена, а становништво делимично одведено као робље, а остатак је поубијано. О томе је био обавештен и сам краљ Владислав II, али није ништа предузео. Осим овог "успеха", деспота Ђорђа је теретила и породица Банића из Лендаве због тога што им је у Вуковској жупанији преотео Борово. И та је жалба остала без резултата, а деспот је Борово задржао под својом контролом.

Сви ови деспотови потези и некажњено харање по градовима других великаша сасвим су јасно говорили да се он са краљем Владиславом II налази у најбољим могућим односима и да представља у потпуности његовог човека. У тим тешким данима, краљ Владислав II се није усуђивао да деспота Ђорђа терети за било шта не желећи да од себе отера једног сигурног савезника који би му могао затребати. С друге стране, деспот свестан тога користио је сваку прилику да за себе обезбеди што више може те да се свети свим својим непријатељима. Таква политика се згодно исплатила током 1494. године када су сукоби између краља Владислава II и Ловре Илочког прерасли у отворени рат.

Крајем 1494. године краљ Владислав II, не могући више трпети Ловру Илочког и његово потајно шуровање са Турцима, припреми војску и удари на Илок. Опсаду Илока је из Бача краљ лично нагледао, а у оквиру његових трупа налазио се и деспот Ђорђе са својим четама. Деспот је очигледно успео да дочека свој тренутак и да се Ловри Илочком освети за све оне неправде које је од њега трпео протеклих година. Ништа деспоту није било тешко у спровођењу ове освете па је успео да освоји Митровицу, истерао је сву војску Ловре Илочког из Срема, а онда прешао у Славонију где је освојио град Ораховицу. Док је деспот харао по околним земљама Ловре Илочког, краљ Владислав II је успешно довршио опсаду у Илоку и ускоро га заузео. *"И мноштво Угара било је с краљем и он подседе тврђаву Сремског Илока уочи празника апостола Андреја. И била је то велика зима кад су писали годину 1494. И тешко ју је освојио. И ушао је краљ Владислав јер херцег Ловро није био онако снажан као његов отац Никола, краљ босански, него жељан науке"* (Ђурађ Сремац). Истовремено и други угарски великаши су узимали учешћа у постепеном комадању имања Ловре Илочког. Сада је овај моћни великаш био пред сломом.

У пролеће 1495. године и ови сукоби су се завршили, а краљ Владислав II се измирио са Ловром Илочким. Цена коју је овај платио за поновну краљеву милост није била мала јер је краљ задржао сва она имања која су његови племићи заузели током сукоба. Крајем априла 1495. године краљ Владислав II је послао своје људе у Ириг, а ту су били позвани и деспот Ђорђе и његов брат Јован. Радило се о свођењу рачуна који су настали током рата са Ловром Илочким. Наиме, деспот Ђорђе је изгледао показао сувише ревности у овом рату против Ловре Илочког па је не само заузимао његове градове (Митровицу, Ораховицу) и имања, већ је немилосрдно по њима пустошио. Краљ је као казну за непослушност коју је Ловро Илочки према њему показао одлучио да све заузете земље задржи за себе што је подразумевало да деспот Ђорђе мора све заузето да преда краљу. Деспот се томе није противио, али краљеви људи су затекли опљачкане градове и опустошена имања, што нису имали намеру да толеришу. Краљу нису требали опљачкани градови и пуста села. Стога су деспот Ђорђе и његов брат Јован морали да се обавезу да ће све оне кметове које су насилно одвели, њихову стоку и остале драгоцености однешене из градова морати да врате. У Иригу је потписана повеља са овом њиховом обавезом, а оно што је значајно јесте то да се у тој повељи (1495.) по први пут Јован Бранковић спомиње као деспот.

У време потписивања повеље у Иригу Јован Бранковић је већ био од стране краља Владислава II проглашен деспотом. Краљ је спроводио неке административне реформе желећи да на свим важнијим војним местима која су служила за одбрану границе буду по две личности. Тако је и титулу деспота добио Јован Бранковић. То није изазвало никаквих трзавица јер је Јован Бранковић и до тада са деспотом Ђорђем сарађивао, а ни остали Срби нису имали ништа против јер се титула деспота задржала у породици Бранковића.

Следеће године, барем што се тиче ратних дејстава, пролазиле су веома мирно. Међутим, у унутрашњим стварима деспот Ђорђе је имао неких сукоба са калочким надбискупом, а све око плаћања десетине коју је надбискуп тражио од Срба. Деспот

је захтевао да надбискуп одустане од убирања десетине пошто је то била стара привилегија коју су Срби добили још од краља Матије Корвина. Но, надбискуп је надмено одговорио да је *"Бог Угарску створио хришћанском земљом, а не шизматичком, па деспот нема права да од ње уреди српску државу. У хришћанској земљи, под хришћанским владаром, мора се живети по хришћанским законима"*.

То су биле размирице које су и иначе биле уобичајене и представљале су свакодневницу. Међутим, ово писмо говори и неке друге ствари. Срби су у Срему са својим повластицама које су имали из времена краља Матије Корвина представљали трн у оку угарским великашима због неколико ствари. На првом месту због повластица које су их изузимале из власти угарских великаша и давали им могућности да буду под својим владарима који су носили високу титулу деспота. То им је давало право да буду наоружани, под командом својих команданата, ослобађало их плаћања неких обавеза, а што је најважније омогућавало им да слободно исповедају своју православну веру. Ту чињеницу ни надбискуп није могао прећутати па прекорно пребацује деспоту да је угарска хришћанска земља, а не "шизматичка". Исто тако, можда и најважније, због свих привилегија које су имали, Срби су стално размишљали о обнављању Деспотовине, односно стварању сопствене државе и то ни мање ни више већ у Срему који је припадао Угарској. Мада Срем није био ништа више већ обична жупанија у Угарској и мада деспот није имао неких посебних овлаштења која би га уздизала изнад других краљевих службеника сличног ранга, обичном свету је изгледало да Срем на неки начин представља обновљену Деспотовину. Тако су се и понашали сматрајући Срем српском државом која не спада под Угарску, што наравно није пролазило незапажено и без бројних сукоба. Додуше, деспоти су били свесни места које им припада и овлашћења које су имали па су се и тако понашали, али није било тајна шта им се у мислима крије. У сукобима који су у Угарској беснели након смрти краља Матије Корвина деспот Ђорђе је мењао политичке боје неколико пута све зарад остварења што бољих услова за остварење идеје обнављања српске државе.

Наравно да то није могла бити тајна па је и писмо надбискупа реакција на оно што је деспот покушавао. Ипак, ти сукоби нису прерастали у нешто отворено јер је деспот уживао несумњиву заштиту краља Владислава II. Ко зна како би се ситуација даље развијала да се није деспот Ђорђе под још увек неразјашњеним околностима изненада замонашио. Не зна се тачно када је то било, али је сигурно да тај догађај пада у период између јула 1497. године и јула 1499. године. У манастиру Купинику у Храму светог апостола Луке, где су се налазиле мошти слепог Стефана Бранковића (деспотовог оца), деспот Ђорђе је ноћу тајно постриган. Недуго потом стигао је и софијски митрополит Калевит који га је посветио за купиничког јеромонаха са монашким именом Максим. Ово је био толико изненадно да су деспотова мајка Ангелина и брат му деспот Јован о овом догађају били обавештени тек када је све било готово. Какве су реакције биле, остаје непознато, али ту се сада више ништа није дало учинити. Место деспота Ђорђа сада је заузео деспот Јован.

Наводи се да је деспот Јован Бранковић био ратоборније природе но што је то био његов брат деспот Ђорђе, али и много амбициознији. Док се деспот Ђорђе углавном задовољавао да очува ону ситуацију у Срему коју је остварио још деспот Вук Гргуревић, деспот Јован је од самога почетка имао много веће планове. У повељи коју је 1499. године издао манастиру Есфигмену у Светој Гори он се обавезује да им исплаћује одређену своту новца која је очигледно била недовољна, али одмах даје себи у обавезу да ту помоћ повећа онога момента када постане господар српске земље. Дакле, у то време деспот Јован је пред очима имао могућност обнављања Деспотовине у којој би он био господар. Веома слично о њему пише и млетачки посланик наводећи да деспот Јован тежи да постане владар над Србијом, да је веома храбар, да може дићи 2.000 лаких коњаника, итд. Деспотове амбиције нису биле нереалне због тога што се у то доба припремала једна шира коалиција за рат са Турцима.

Иницијатор припрема за рат са Турцима је била Венеција којој су све теже падали упади Турака на њену територију. Како нису успели да султана убеди на склапање мира, а углавном због турских неумерених захтева, то је Венеција почела да окупља савезнике. Њена тадашња снага није била за потценити. На мору је имала помоћ од папе Александра VI, Француске и Шпаније, али највећи проблем су представљале копнене снаге. Венеција су ту могла ослонити једино на Угарску па је требало и њу увући у савез.

Негде почетком 1500. године млетачки посланик се налази у Будиму где са угарским краљем Владиславом II покушава да уговори савез. На угарском двору није било баш неке посебне воље да се уђе у навални рат против Турака, а за то је било више разлога. Краљ Владислав II се још увек није осећао сигурно на престолу, а осим тога ни угарски великаши нису имали намеру да се поново преганају са Турцима. Међу оне који су жарко прижељкивали офанзиву на Турке био је деспот Јован Бранковић и то из сасвим разумљивих разлога.

Офанзивни рат са Турцима могао је деспоту Јовану донети велике користи и могуће ослобођење Србије, а онда и обнављање српске државе. Са својим сопственим снагама Срби то у том моменту никако нису могли сами учинити већ само уз свесрдну подршку из Европе. Деспот је изгледа одржавао доста веза са Србима који су били под Турцима и одатле добијао информације да су они спремни да се подигну ако хришћани крену у офанзиву. То му је давало извесну дозу сигурности. Исто тако, могуће да је њему, због ширих погледа но што су имали његови претходници деспот Вук и деспот Ђорђе, досадило оно погранично ратовање које се до тада проводило. То су били упади на турску територију мотивисани углавном пљачком, а веома често су се све сводило на пуко преганање са турским пљачкашким одредима који су улазили у угарску територију. Ти сукоби осим пљачке нису доносили ништа битнијег и на тај начин српска држава се никада не би обновила, а баш је то био деспотов циљ. За такво нешто био је потребан један много робуснији наступ и он га је на угарском двору стално заговарао.

Деспота је могло посебно да забрине то што је терет целокупног пограничног

ратовања углавном пао на њега и Павла Кинижија док су остали угарски великаши слабо марили шта се на граници дешава. Уз то турски упади су били све чешћи, све јачи па је постојала могућност да би то можда могло да прерасте у неки свеобухватнији удар на Угарску. Тада би Срем први дошао у опасност да буде прегажен, а самим тиме би и ово уточиште Срба страдало. Дакле, деспот Јован је свакако имао довољно мотива да заговара рат против Турака.

Стога није чудно то што деспот Јован никако није могао да се сложи са оном мирољубивом политиком коју је водио угарски краљ. Вероватно у договору са осталим српским великашима он се понуди Венецији у служби, а уз услов да се бори против Турака. Република се заинтересовала па је тако сазнала да деспот има око 40 година, да је лепо развијен човек и да може да сакупи око 2.000 лако наоружаних коњаника. Међутим, на том интересовању је све стало, вероватно стога што је деспотова снага ипак била сувише скромна да би се њоме могло било шта крупније започети. То је вероватно разлог да се Венеција наставила трудити да краља Владислава II убеди да покрене војску на Турке. И тај труд се на крају исплатио.

Половином 1501. године започео је угарски краља Владислав II са ратним припремама. Добио је обећање од Венеције и папе да ће му финансијски помоћи па је под утиском тих обећања наредио да се у Бачу почне окупљати војска. Све те припреме су биле тајне јер се краљ плашио да Турци то не дознају и не ударе први. Сакупљање војске је ишло веома тешко тако да се окупило једва нешто више од 10.000 људи. Међу тим трупама биле су и оне које је довео деспот Јован Бранковић.

Припреме су биле веома споре и било је очигледно да до јесени неће бити ништа озбиљније започето. Стога деспот Јован уз помоћ београдског бана Ђорђа Море током јула 1501. године провали у Србију. Задржали су се неколико дана у пљачки и палежу, а онда вратили. То се могло сматрати неким обликом извиднице који претходи главном удару. Тако су то осетили и Турци па су покушали да преговарају са угарским краљем Владиславом II, а посредством деспота Јована. Њихова је понуда биле идентична оној коју су некада дали деспоту Вуку, односно султан је тражио од деспота да убеди Угарску на склапање мира, а за узврат ће Деспотовина бити обновљена. Тешко да је овом обећању деспот Јован поверовао, али је ипак све верно пренео краљу Владиславу II.

Како ови преговори нису успели то је у јесен исте године угарска војска која је бројала око 14.000 ратника, међу којима је било најмање 5.000 Срба, кренула преко Дунава. Прелаз је извршен код Београда, а војску није водио краљ Владислав II већ темишварски жупан Јожи Шом. Под Смедеревом је разбијен један турски одред од око 1.000 коњаника. Нешто је Турака изгинуло док су заробљеницима или одсечене главе или су понабијани на колац. Следећих 15 дана је ова војска дуж Мораве палила и пљачкала. На повратку је код Смедерева била дочекана од турске војске која се ту скупила. Турци су опет разбијени, а страдало је преко 5.000 њихових ратника, а међу заробљенима је био турски вођа Церин паша.

У децембру исте (1501.) године деспот Јован је користећи турску збуњеност провалио у западну Србију прешавши Дунав као и пар месеци раније. Овај пут поход је био знатно скромнији јер је деспот водио само 1.000 коњаника, али успеха је било довољно да се акција назове успешном. Мотив је био пљачка па је тако доведено мноштво робља, коња, стоке и осталог што су они сматрали драгоценим. Охрабрен свим успесима наставља деспот Јован са својим акцијама па у јануару 1502. године проваљује у Босну са већом војском но раније (са око 2.600 људи) и поново има успеха. Сада она већ добија идеје да на Босну крену са још већом војском и тражи од краља Владислава да му пошаље помоћ од 1.000 коњаника, међутим у Угарској се постепено почео гасити ратнички жар. Но, то Турци тада нису могли још увек да осете и стога долази до још једног њиховог покушаја да преко деспота Јована некако склопе мир са угарским краљем. За време трајања преговора војни судари су се и даље дешавали.

Док је Иваниш Корвин добио неколико битака у Босни, на обали Дунава успело се сакупити око 10.000 угарских коњаника, а њихов командант је био деспот Јован. Ситуација је за Турке била веома озбиљна и они су изгледа Босну већ прежалили будући да је тамо остало јако мало њихове војске. Осим тога изгледа да су угарски команданти у Босни међу којима су најзначајнији били Жожи Шом и Иваниш Корвин већ правили план како да након ослобађања Босне упадну у Србију. Међутим, тај ентузијазам је трајао јако кратко и акције су постепено изгубиле првобитни замах.

Деспот Јован је имао велике наде у овај рат и тиме би се добрим делом могло објаснити и она жар са којом је он у борбама учествовао. Међутим, половином 1502. године могао је јасно увидети да од ослобођења Србије неће бити ништа и да су преговори између Турске и Угарске све озбиљнији. Стога му је пала на памет идеја да уз помоћ Венеције он настави самостални рат са Турцима. Како је био заузет војним задацима, а није искључено да је то била и тајна мисија у којој се он није смео појавити, као његов преговарач у Венецију је отпутовао његов брат Максим (бивши деспот Ђорђе Бранковић). У септембру 1502. године обрео се Максим у Венецији и однео овакву понуду деспота Јована. Млетачки дужд се на први поглед направио заинтересованим, али се изговорио тиме да иде зима и да то није zgodно време за ратовање па је боље причекати. Но, у питању је било нешто друго. Преговори о миру између Турске и Венеције су тада привођени крају и Венеција је излазила из рата са Турцима. Сада више никакве ратне акције против Турака њу нису интересовале.

Ово је био у сваком случају неповољан одговор за деспота Јована, али он није имао времена и да га чује. Још док је Максим боравио у Венецији он је (10. децембар 1502. године). Смрт деспотова је била изненадна и приписује се грозници коју је он зарадио највероватније у свом последњем походу у Босну. У сваком случају ова болест је највећим делом била резултат сталних деспотових ратних напора којим се он излагао нарочито у последње две године (1501. и 1502.). Као и да је сам осетио да је за догледно време то последња прилика да се учини нешто више у покушају обнављања Деспотовине. Да је поживио могуће да би имао далеко више успеха но

што су то имали његови претходници - деспот Вук и деспот Ђорђе. Овако његови напори нису Србима донели ништа што они и до тада нису имали.

18. (Свети) Максим и (мајка) Ангелина

Деспотова смрт је пала у најнезгодније време за Србе у Срему. Рат са Турцима се постепено окончавао без неке веће шансе да се у догледније време поново покрене, барем што се тиче хришћанске стране. Сва она офанзивна делатност коју је започео и проводио за своје владавине краљ Матија Корвин сада је постепено попуштала. Долазило је време дефанзиве, а то је било оно последње чему су се Срби могли радовати. Тиме су све њихове наде у скори васкрс српске државе падале у воду, а и оно мало привилегија које су имали у Угарској долазило је у питање.

Можда је најнеповољније било то што деспот Јован иза себе није оставио мушких наследника. Некако у време када се деспот Ђорђе повлачио са власти, он (деспот Јован) се оженио са Јеленом, ћерком Стефана Јакшића Млађег. Са њом није имао мушке деце, а како ни Максим (деспот Ђорђе) није имао мушког порода то се поставило питање ко ће бити нови српски деспот у Угарској. Краљ Владислав II није имао намеру да дозволи да титула деспота изађе изван породице Бранковић па је јеромонаху Максиму (деспоту Ђорђу) понудио да он поново преузме деспотско место. Практично, тражио је од Максима да се одрекне монашког живота и врати у световни и то на место деспота које је пре неколико година напустио. Како је ту понуду Максим одбио то се краљ Владислав одлучио да деспотско достојанство додели хрватском племићу Иванишу Бериславићу. Тиме је титула деспота и коначно изашла из породице Бранковић, а ова породица је заувек сишла са политичке сцене. Међутим, она се још увек није угасила и још низ година она ће постојати, али никада више неће играти ону улогу коју је некада имала.

Након смрти деспота Јована Бранковић понудио је краљ Владислав да упражњено место деспота поново преузме јеромонах Максим (бивши деспот Ђорђе), али је он то одбио. У том моменту Максим није размишљао о томе колико тиме губи породица Бранковић, али и Срби који су боравили у Угарској. Он се руководио искључиво својим личним интересом и вероватно заморен свиме оним што је доживео у време свога деспотовања радије се одлучио за монашки живот. Како он није проводио баш такав строги монашки живот како се то често приказује, то су и његови мотиви за неприхватање деспотства помало нејасни.

Максим се није након свога замонашења повукао у манастир, што би свакако учинио сваки онај који је заморен световним животом, и није се препустио размишљањима у тишини манастирских зидова већ је и даље остао у вреви световног живота. И даље је боравио у Купинику, који је био некада његова, а сада престоница деспота Јована, и проводио удобан живот бавећи се истовремено и црквеним, али и дипломатским пословима. У оквиру црквених послова постављао је свештенике, подђаконе и ђаконе по целом Срему, али и свим осталим пословима који су везани за рад православне цркве. У то време Срби у Угарској као православци су били у специфичном положају будући да су стално вршени

притисци да се они преведу у католичку веру. Иако су имали неких привилегија од смрти краља Матије Корвина присутни су покушаји да се оне умање па је у том оквиру Максим имао доста посла.

Осим црквених Максим је у име деспота Јована обављао и дипломатске послове на страним дворovima па је у оквиру тога познато да је ишао у Венецију крајем 1502. године. Сасвим је извесно да то није био једини посао такве природе те да је он и раније обављао дипломатске задатке. Одатле и закључак да се Максим и те како бавио политиком. Дакле, црквени послови никако нису били његова једина, па чак ни претежна делатност. То са њега скида створену мистичну слику о верски занесеном човеку који се због религије одрекао деспотства. Он јесте био искрени православцац, али не и верски мистик, а његова целокупна делатност то и потврђује.

То изазива и нека поређења. Ситуација да један брат држи политичку власт у земљи, а други стоји на челу цркве није непозната за Србију. Слично је било и када је Стефан Првовенчани био краљ Србије, а Свети Сава архиепископ српске православне цркве. То се поновило и онда када је у Србији владао краљ Урош I "Велики", а архиепископ био његов брат Сава II (обојица синови краља Стефана Првовенчаног). Оба архиепископа, Свети Сава и Сава II, су се активно бавили и политичким пословима обављајући тајне дипломатске мисије за своју браћу владаре. Бранковићи су ту ситуација сада поновили. Док је деспот Јован био на челу световне власти, јеромонах Максим је управљао црквом истовремено се бавећи дипломатијом и то по свему судећи тајном. Можда би се тиме могло и објаснити изненадно повлачење и замонашење деспота Ђорђа (Максим). Тиме је он препустио деспотско место своје брату Јовану, а себи обезбедио утицајан положај у православној цркви, али и много шири простор за бављење дипломатијом.

То су и иначе била тешка времена, а браћа су сигурно имала амбиције да обнове Деспотовину. Тиме што је Максим себи обезбедио одлучујући утицај у црквеним пословима сигурно је ојачало положај куће Бранковића и то не само међу Србима већ још више према страним дворovima. Браћа су сложено деловала за време целога свога живота па је могућно да је и изненадно повлачење деспота Ђорђа (Максима) био у ствари њихов договор. Касније се то приказало као изненадно Максимово надахнуће, што веома подсећа на оно замонашење које је имао Растко Немањић (Свети Сава). Тиме се на недвосмислен начин упоређивала породица Немањића са породицом Бранковића. Истовремено се подсећало на славну историју и на неки начин стварао култ владарске породице Бранковића. Међутим, услови су били радикално другачији. У време Немањића постојала је држава и то веома снажна док то сада није био случај.

Оба Бранковића, Максим и Јован, су били веома интелигентни па се све то могло протумачити као њихов покушај да породица Бранковић добије онај "благородни" статус који су имали Немањићи. Све то није било намењено Србима који су били у Угарској већ искључиво оним Србима који су остали у Србији под Турцима. Тиме би се код њих пробудио сећање на славну историју и распалио патриотизам, што је требало да прерасте у отворени устанак против Турака. Све то је требало да буде

само увод у коначно ослобођење Србије. Како су браћа очекивала већу хришћанску коалицију усмерену на Турке то је и њихово целокупно деловање било усмерено у томе правцу.

Колико би такве њихове идеје имале ефекте видело би се тек онда када би хришћанска војска кренула у коначно ослобођење Србије. Међутим, то се није десило. Након свега је изненада умро и деспот Јован и целокупна идеја је пропала. Увидевши да сада више нема никакве могућности да се оствари оно о чему је са братом маштао, Максим није имао воље да поново преузме деспотску титулу. То сада више није имало онога смисла којег је у почетку било. Већ уморан од свега, он се захвалио краљу Владиславу II и одлучио да свој остали живот проведе у духовном миру. Међутим, да то није тако лако уверио се одмах.

Краљ Владислав II, увидевши да нема ни једнога Бранковића коме би могао да повери титулу деспота, окрене се ка хрватском племићу Иванишу Бериславићу. Истовремено са титулом деспота, он је Иванишу препустио и сва она имања која је држао деспот Јован за живота. У том поступку није било ничега личнога и Бранковићи су то могли очекивати јер су имања ишла уз звање деспота. Коначно, на исти начин је деспот Ђорђе (Максим) и добио она имања која је држао деспот Вук Гргуревић. Тиме се на недвосмислен начин показало да је деспот био само службеник угарског краља и ништа више. И поред тога то је представљало велико разочарење за Максима и мати му Ангелину јер сада су одједном остали без ичега. Практично гледајући, били су у тежој ситуацији него што су били 1486. године када су по позиву краља Матије Корвина долазили у Угарску.

Понижење које су доживели онога момента када су им имања одузета није било једино што су морали да претрпе. Новог деспота, Иваниша Бериславића, они сигурно нису трпели не само због тога што је он на неки начин био "узурпатор" деспотске титуле која је већ неколико генерација припадала само Бранковићима. Можда је било у питању и то што Иваниш није Србин већ "иноплеменик" што је додатно понижавало, али и оптерећивало. Осим што није био Србин, Иваниш је био католик што је верски заинтересованог Максима погађало још и више. Као врхунац свега било је то што Иваниш није био заинтересован за обнову Деспотовине, односно ослобођење Србије. Он је био само чиновник угарског краља и није имао никаквог интереса да се бори за ослобођење Србије и онда њено обнављање као државе. Осим тога није немогуће ни то да Иваниш није радо гледао на Бранковиће и да им је чинио ситне пакости.

Због свега тога, а можда и због неких ствари за које ми данас не знамо, Максим и мати му Ангелина ускоро напусте Србију. Тешко је веровати да су они то чинили из нужде и да више нису имали могућности да остану у Срему. Био је то више у питању понос и честољубље јер Максим, као Бранковић и бивши деспот, није могао претрпети да над Србима и над њиме господари неко ко није ни Бранковић, ни Србин, а ни православац. Сам Иваниш Бериславић се показао као изузетно увиђаван деспот који се трудио да одржи некадашњи континуитет који су установили Бранковићи. Задржао је углавном све службенике које је држао и

деспот Јован, а осим тога заузимао се и за православну цркву. Чак се 1504. године оженио и удовицом покојног деспота Јована, деспотицом Јеленом. Изгледа да деспотица Јелена није вољно ступила у овај брак па постоји прича да је непосредно пред свадбену свечаност, док су у свечаној дворани чекали краљ, краљица и други великаши, пала у несвест. Свadbена свечаност се одложила за три дана, а када је венчање опет заказано иста сцена се поновила. Како се то до краја завршило остаје непознато, али брак је ипак склопљен. Иваниш се до своје смрти (1514.) бавио граничном службом истим оним начином као и Бранковићи, односно бранио је угарске поседе од турских упада и упадао у Србију и Босну.

Максим и Ангелина су одмах пронашли себи уточиште у Влашкој код војводе Радула Великог. Из Срема су отишли односећи са собом мошти слепог Стефана Бранковића и мошти деспота Јована. Војвода Радул их је срдечно примио, а по свему судећи он је још од раније био сасвим добро упознат са дипломатским могућностима које је имао Максим. Стога није чудно што је Максима користио за своје дипломатске акције, а овај му је много користио. Познато је тако да је Максим 1507. године успео да дипломатским путем измири војводу Радула са молдавским војводом Богданом III. Већ следеће године Максим са војводом Радулом путује у Будим где војвода преговара са краљем Владиславом. За све те заслуге Максим је постављен за влашког митрополита, а тај положај је умео да искористи на више начина. Најпре је успео да доведе у Влашку цариградског патријарха Нифона, а онда и првог српског штампара Макарија који је у Трговишту штампао црквене књиге. Но, све је то било сувише лепо да би могло дуже потрајати.

Након смрти војводе Радула (1508.) нови војвода Михна "Пакосни" нерадо гледа на Максима. Основни разлог је био у томе што је војвода нагињао католичкој вери, а Максим је био убеђени православцац и на том пољу је долазило до међусобних сукоба. Ипак, ни војвода Михна није могао да оспори Максиму његове дипломатске квалитете па га је и он, попут војводе Радула, користио за дипломатске мисије. Ипак, размишљао је о начину на који би могао да се отараси Максима па му је изгледа пало на памет да би било добро да га (Максима) изручи турском султану. На неки начин Максим је ово сазнао и искористио је прилику када га је војвода Михна као посланика упутио у Будим код краља Владислава. Када је стигао у Будим, Максим је дипломатски посао савесно обавио, али је одбио да се врати у Влашку. Одлучио је да се повуче из свих световних послова и да се на погодном месту у Срему у потпуности препусти духовном животу.

То погодно место у Фрушкој гори су му обезбедили Стеван и Марко Јакшић. Максим и Ангелина, која је у међувремену такође допутовала из Влашке, су тако саградили манастир Крушедол, посвећен Благовештењу. Ту су смештене мошти слепога Стефана Бранковића и деспота Јована, а Максим и Ангелина су пронашли своје смирење. Није познато чиме се све, осим црквених послова, бавио Максим у тим последњим годинама свога живота. Током 1513. године постао је београдски митрополит, а његова митрополија је обухватала Србе у Срему и у делу Србије око Београда, мада није искључено и у целој Угарској. Већ тада је био толико цењен да су сви у њему гледали будућег свеца. Умро је у Крушедолу 18. јануара 1516.

године.

Максимова мајка Ангелина се углавном налазила уз Максима па се, вероватно под његовим утицајем, замонашила око 1509. године. Између 1512. и 1516. године саградила је недалеко од манастира Крушедола у селу Крушедол Сретењску цркву. Ова црква је првобитно саграђена као женски манастир и имала је ћелије у којој су се сместили монахиње. Ту је Ангелина провела своје последње године живота. Надживела је сина Максима неколико година и умрла је 30. јула 1520. године, а сахрањена је у припрати Сретењске цркве. Касније су јој мошти пренете у манастир Крушедол где су већ биле смештене мошти Слепог Стефана Бранковића, деспота Јована и Максима. Тако је то било све до 1716. године када су Турци спалили манастир и са њиме и мошти ових Бранковића.

Оно што је посебно карактеристично за сремске Бранковиће јесте њихова градитељска делатност по Фрушкој Гори. Тако се деспоту Вуку Гргуревићу приписује изградња манастира Гргетек а могуће и манастира Привина Глава, деспоту Ђорђу Бранковићу (Максим) изградња манастира Ново Хопово, манастира Старо Хопово, манастира Крушедол, деспоту Јовану Бранковићу изградња манастира Јазак и манастира Ђипша, а Ангелини Бранковић изградња Сретењске цркве.

Епилог

Након смрти деспота Иваниша Бериславића (1514.) деспотску титулу је преузео његов десетогодишњи син Стефан. Како је он био малолетан о поседима је бригу водила деспотица Јелена. У то време (1520.) на власт у Турској долази султан Сулејман II Освајач. Он одмах започне офанзивни рат на Угарску нападом на Београд и Шабац. Због велике опасности и деспотица Јелена се морала склањати из Купиника у Славонију. Турци су ушли у Срем и попалили Земун, Митровицу, Сланкамен, Беркасово, Илок, Черевих и још читав низ других места.

Турска је навала престала 1522. године, што је омогућило деспоту Стефану Бериславићу (тада имао око 20 година) да се врати у Срем и да неке од градова обнови. Све то је слабо вредело јер су Турци све чешће упадали што је доживело врхунац 1526. године великом битком на Мохачу када су Турци у потпуности сатрли угарску војску. Пораз је био такав да је и угарски краљ Лајош II ту погинуо (удавио се у потоку). Деспот Стефан Бериславић није учествовао у овој бици и налазио се у Пожеги.

То је време када се појавио један веома тајанствени вођа Срба у Угарској који је познат под именом цар Јован Ненад или Црни човек. Иако је имао велику војску није успео да оствари нешто више и већ у јулу 1527. године он је убијен.

Деспот Стефан Бериславић се неколико година узалуд трудио да учврсти границу у Срему јер му је основни проблем био недостатак новца. Како није могао да исплати најамнике, а новац није пристизао то он преда Бач Турцима. Због тога буде

ухапшен и са мајком Јеленом бачен у тамницу у Будиму. Ту је деспотица Јелена и умрла, док се деспот Стефан успео избавити из тамнице. Одмах оде код турског султана који га лепо прими и врати му раније поседе у Срему и Славонији, које су сада Турци држали под својом контролом. За узврат деспот Стефан му је постао вазал и давао помоћне чете. То је тако трајало све до 1536. године када је деспот Стефан дошао у сукоб са санџак бегом Хусрефом и био убијен. Његовом смрћу титула деспота је изгубила сваки значај мада је и даље била додељивана, али сада као празна формалност.

Титулу деспота понео је 1527. године Радич Божић који ју је добио од краља Запоље у време унутрашњих борби у Угарској. Тако су једно време постојала два деспота: Стефан Бериславић и Радич Божић. Већ 1528. године Радич је умро. Све до 1536. године Стефан Бериславић је једини деспот, додуше под Турском влашћу.

Након смрти деспота Стефана (1536.) године титулу деспота добија Павле Бакић (1537.). То је било време унутрашњих смутњи и питање је да ли је Бакић уопште знао за ово именовање јер је баш тада погинуо у борби са Турцима.

Тиме је завршена историја српског деспотског достојанства у Угарској која је трајала скоро 80 година. Недуго потом султан Сулејман је освојио Будим (1541.), а Србија се нашла дубоко у турској позадини. Сада је требало чекати 250 година да се турска моћ сломи у тој мери да то у Србији изазове борбу за ослобођење.